

A MAGYARORSZÁGI PARASZTIRODALOM CSÖDJE

Irta: BARTA LAJOS

Irodalom: ez az élet differenciálódottságára utal. Irodalom: ez művészet, mely együttfut a történelemmel és szociológiával. Hovatovább nem lehet író az, aki nem lesz történelem- és társadalomtudós.

Parasztirodalom: ez a visszafelé való ut a differenciálódottságtól, ez megérkezés valami ősihez.

Irodalom: ez egyéneket vizionáltat szertelen kavargásban.

Parasztirodalom: tömeget.

Paraszt: — ez a kozmoszt érezteti; nem mint egészséget, de mint betegséget. Mint kettős betegséget. Ősi tömegek a természet ölné, de nem természetes állapotban, ez az egyik, ősi tömegek, mégis: társadalmi kitaszítottságban, ez a másik betegség. Azonfelül ez a kitaszítottság nem egyszerű maradása valamely állapotnak, de fölülről irányított tervszerű fentartása az elmaradottságnak.

Ősi tömegek a természet ölné, csak hogy nem természetes állapotban, de kitaszítottságban. Társadalmi kettős kitaszítottságban. Az első az, hogy a társadalom tetőihez, de még a civilizációba és kulturába beérkezett alacsonyabb rétegekhez képest is az elmaradottságnak milyen fokán vergődnek! A másik az, hogy ez a kitaszítottság nem egyszerű meghagyása valamely állapotnak, de tervszerű fentartása. Egy osztály, számlálhatatlan milliók elítélése arra, hogy a társadalom fenekén maradjanak és létezésének formái legyenek durvák és kétségbeejtőek! Nem azért, mert a föld megművelése, a növények és állatok tenyésztése, a természetnek és a teremtésnek ez a folytatása csak szellemi és életformai elmaradottság mellett lenne elképzelhető! De azért, mert kevésbé differenciálódott, még sötét társadalmi képletekben, mint amilyen a magyar is: az elnyomásnak a feudális szelleme gazdasági hasznát és lelki kényét leli abban, hogy milliók tömegeket masztodonni formában tartson maga alatt a mélységben. Valóban, ha csak ezen a feudális örömmön mult volna: e mélységbe taszított és erre a mélységre tervszerűen elítélt tömeg akár el is baromiasodhatott volna. Ezer magyar jobbágyesztendő elég lett volna arra, hogy visszacsinálja a természet evolúcióját és állatot csináljon a nemes formákból, melyek e tömeg lelkében feszültek és virágoztak. De ez a tömeg erősebb volt minden ütésnél, minden nyomásnál és túlélt minden elátkozottságot. Kibontakozva egykor a világegyetemből, állattá semmisíteni többé nem lehetett és minden torzító szorításra, minden üldözésre és kínra azzal felelt, hogy még jobban ragaszkodott virágainak szépségeihez, új dalokat, balladákat és meséket költött.

És a társadalom, akármit csináljon is, nem tudja magát elszakítani ettől a parasztságtól, melyet a maga alvilágának formált ki és tart fenn. Gépekkel egészen pótolni nem tudta és nem is fogja soha tudni és a világ sem lehet meg agráriság nélkül! Ez a paraszt-tömeg itt van és még soká itt lesz. És a társadalom, mely fölfelé egyre finomodik, ha nem is szellemi kulturáltságban, de civilizáltságban és modorban, mint valami köldökzsinóron levághatatlanul cipeli a maga átokba taszított ősiségét.

A paraszt tömegeknek a társadalom fundamentumai alá való nyomásával egyidőben szertelen technikai, életberendezési, szellemi csúcok-

hoz való felrohanás áll elő az emberiségben. Így aztán két különböző logikának a martaléka lett az emberi világ. Egy fölfelé és egy lefelé nyíló logika martaléka, mely logikák elfutamodnak egymástól és miután az emberiség egész terjedelmét, történelmét és végzetét megkerülték: a parasztforradalmakban találkoztak, találkoznak, csaptak és csapnak egymásba. Ez így volt minden országában, minden népénél e kontinensnek és elkerülhetetlen mindenütt, ahol ez a két logika még nem talált valamely kiegyenlítődést.

A magyar világ századaiból ez a két logika két pontban izzik át hozzánk a mult függőnye mögül: az uralkodó és elnyomó feudalizmus visszaizzó pontja: Verbőczy, a parasztvilág visszaizzó pontja: Dózsa. Két máig is ki nem egyenlített logika. És minden magyar parasztirodalom értelme és értéke azon mulik, hogy hol áll: a Verbőczy, vagy a Dózsa izzásából táplálkozik-e, vagy elvész valami bizonytalan félségben a kettő között.

Mert minden igazi irodalom célja, hogy valamit megakar oldani: hozzá akar járulni a társadalmi, emberiségi komplexumnak feloldásához. Az ember és az emberiség nem éli a maga természetes életét és a modern társadalmiság nem más, mint a komplexumokká nyomorított emberek öszszességének vad káoszban fetrengő komplexum-társadalma. Aki író e szörnyű világtorzultságban nem e komplexumokba hasít bele, folytathatja az ember ősi kedvét abban, hogy szeret mesélni, de csak mesélő marad a felelőségek, a tettek ijesztő idején és területén.

Aki belép Ady költészetébe, rendkívül magas feszültségű áram-mezőbe lépett. És ez a feszültség nem pillanatnyi, de állandó. Ady egész költészete ezeken a hihetetlen magas feszültségű áram-mezőkön játszódik le, és e hatalmas áramiság alól senki sem vonhatja ki magát. Még akkor is ilyen Ady, amikor az Óskajántól a damaszkuszi utra zuhan alá és jeremiádákban törí szét magát. E tüneményes feszültségű áram-mező szét-tört darabjai, még ekkor is öblös rengést és valami rom átízott köveiből sugárzó hőiséget lehelnek magukból.

Az a magyar parasztirodalom, mely korszerű akart és akar és tud lenni, így van tele a századokból fölizzó pontnak, a dózsai feszültségnek a magas áramiságával. Nem abban áll ez, hogy valaki egyszer, vagy többször leírja Dózsa nevét. Nem is valamely ilyen, vagy olyan hatásos visszamutatásban Dózsa felé! De abban, hogy valamely korszerű és ezért szociális parasztirodalom belső logikája ugyanaz, mint amely Dózsával az izzó vastróni megdicsőültséghez jutott. A paraszt kapcsolása a további, a fölötte levő társadalomhoz: ez a Dózsa—Verbőczy-feszültség. Nem szavak és írásjelek ezek! Ez az írásnak egy eleme, egy belső lélekezése, egy külön magyartársadalmi hormonnedvekkkel való átítatottsága, egy külön vegyi égéssel való befuttatottsága. Ezt lehet csinálni így, ezt lehet csinálni úgy. Embere, mestere, témája változtatja. Csak egy módon nem lehet: a parasztvilágnak abban a látszólagos kozmikus kiegyenlítődöttségben, kikerekítettségben való meghagyásával, melyet magyar parasztirodalmunk művel.

Helytállni a parasztirodalomban annyit jelent, mint kitépni a parasztvilágot látszólagos kozmikus befejezettségéből. Ez a kozmikus befejezettségi látszat iszonyu varázslat és meghatározza az író, aki hagyja magát. A nép, az a tömeg, az a sokrétegű, a sárral és annak termő erejével vesződő osztály, melyet elhibázott gyűjtő névvel ma is általánoságban parasztnak nevezünk, künt él a mindenségbe ágyazva a nagy ég alatt. De a gyűjtő név már nem áll helyt. Ennek a tömegnek a felső, jómódú rétege: a nagygazda (kulák) és a kisgazda, mint többé-kevésbé

polgárosult parasztnak nemcsak az osztálygög, de a munkakihasználás osztályellentétébe is kerülnek a falusi szegénységgel: a kert-házás, a zsellér, a földmunkás, napszámos szegénnyel. Ez a szegénység a tulajdonképpeni sorsörököse a jobbágnak és e nem paraszt, mert földtelen sokaság marad meg legigazabban annak, amit parasztnak mondunk. A kizgazda vagyoni és lelki formája a maga alsó rétegében fölülről-lefelé átmosódik hozzájuk. Ezekből a parasztokból kerül ki az Oláh György három millió magyarországi koldusa is.

E tömegek hozzátartozni látszanak a természethez, mint az a fű, mely az utolsó csepp nedvességig életet csinál magából a száraz rögön, mint az a moha, mely a kövön is élni akar és zöldül. Távolság a városok ipartelepeinek idegeket szétvagdalo ábráitól, lármájától és forgalmi dinamikájától, künn a sárföld végtelen felületén: mintha a csendbe visszahuzódott fekély lenne e világ testén. Magától értetődő, szegénylős betegség, mely ezért választotta magának szerényen a magányt.

E lázító formákba bunkózott vérlázító ember és tömegsors a napfényből is a tüdővést zabálja magába.

Minden befejezett világ egy gömbölyű világ, mert a befejezettség egy központi erőhöz való hozzátartozást, afelé való kiegyenlítődést, lezártágot jelent. Azzal együtt kering és feszültségeit nem kifelé, e gömbölyű világból kitörve, de a mindent meghatározó központi erő, mint ennek a világnak magja felé oldja föl. A parasztvilág e látszólagos befejezettségét még emeli benyomásában az óriási ég, mely alatt tanyázik és melynek gömbölyű illuzionizmusa, mintha a végzetnek ragyogó és szeretlen, de gömbölyű és világot lezáró kriptatetője lenne.

Pedig e befejezettnek, e lezártnak ható világ sohasem volt nyugodt! Ez a világ mintha a természeti és az emberi világ meg nem másítható végzete lenne, ahogyan nemzedékei csak egyre kimásznak az asszonyok testéből és folytatják magukat századokon át fiakban, lányokban, éhségben, rongyokban, tragikumban, sőt humorban! E lázadástalannak és magától értetődőnek látszó lét: mintha a természet befejezettségének lenne hozzátartozója és egyszerűen belelapulna a mindenség végnélküliségébe.

A világ a legrégebb időtől kezdve a lázadás feszültségében remegett, vagy ki is tört a lázadás nyílt formáiban. Mert ez a föld a Duna-tiszai hazában nem volt elejétől kezdve művelt. Valakik ez erdő-bozótos vad földet feltörték és termővé dolgozták testi erőből és verejtékből és valakik ezeket az ősföldeket már az idők elején elrabolták nagyobb és fegyveres erővel. És ez ősi, kezdeti időtől való már e nyugodtnak, a kozmosz rendjébe simulni látszó világnak szertelen és meg nem szünt feszültsége ahhoz a világhoz, mely fölötte van. Dózsa csak egyik legfölizzőbb tünetmánya volt ennek a szertelen, máig meg nem szünt magyar feszültségnek, melyből újra és újra kicsapott a parasztlázadások tűzvésze.

Móricz Zsigmonddal mintha a parasztvilágnak új irodalma kezdődött volna. De ez a hatalmas erejű író és nagy művész nem új, csak még nagyobb és még erősebb írója a magyar parasztvilágnak.

Mert ő sem tudott megszabadulni attól a nagy gyengeségtől, mely a természeti végtelenség gigászi melankóliáját összetéveszti a feudalizmus végtelenségének ugyancsak gigászi melankóliájával. Mert két végtelenség van minden parasztvilágban: a kontinenseken végignyuló ősi közösség a természettel, e határtalan és sehol meg nem szakadó, csak a tengerek által hézagolt egység, annak a munkának a végtelensége, mely szemben minden ipari, eladási vagy tanítási munkával a növények és az állatok szerves világát teremti tovább egyre és egyre. Nincsen ehhez ha-

sonlítható emberi foglalkozás, mint e teremtéssé való közösködés a földdel. És mintha a föld regényének végtelensége lenne e tömegek regényének a végtelensége. — Ez az egyik, az igazi végtelensége, a parasztvilágnak.

És ennek a végtelen természeti létnek megvan a maga gigászi, de természetes melankóliája. — A paraszt-tömegek régi és itt nagyobb is és éppen Magyarországon is még máig is meg nem szűnt feudális társadalmi beágyazása hozza ki magából a mélységben feszülő ellentétek százszoros lebunkóztottságának csak a fölszint beborító nyugalmanak feudális végtelenségét, feudális melankóliáját. A természeti melankólia kozmikus hangulat, a feudális melankólia: káprázat. Ez a káprázat csábitja el a látást arra, hogy a parasztvilágot egy lezárt, befejezett, tehát gömbölyű világnak lássa, melynek feszülései és robbanásai, befelé, önmaga felé sülnék ki. Parasztság, mint világ-atóm, melynek minden részecskéi a feudális erőközpont körül keringenek és nyugtalanságának tünetényei lejátszódnak magán az atomon belül.

Uj parasztirodalom csak ott és akkor kezdődhet, ahol és amikor valaki fölszakítja, fölrobbantja e gömbölyűnek ható parasztvilágot, és így a nyilvánosság elé szoritott belsejét nem e világ feudális magva felé, de a további világ felé fordítja ki. Ez a felrobbantás, ez a kifelé való fordítás, ez a további világgal való kapcsolat, feszültségi kapcsolat jelenti kezdetét a hazug feudális melankólia széttörésének, a paraszt-valóság irodalmi aktivizálásának. Itt válik el határozottan és minden félreértést kizáróan Dózsa — Verbőczytől.

Nem a figurák hűsége és nagyszerűsége, nem a lelki valóságok remek tükrözése, nem a nyelv tünetényes eredetisége, a környezetrajz meglepő csodálatossága teszi ki a dolgot. De a feudális melankólia széttörése és ezzel annak a hamis látszatnak a kivégzése, mely úgy érezteti a dolgokat, mintha a parasztság sorsa: kozmikus befejezettség lenne. E kozmikus befejezettségnek, e hazug sorslátszatnak a pokolba való csapása jelentheti csak valamely új parasztirodalomnak a kezdetét. Enélkül akár parasztlázadásokat is tűzhet az író műveibe, a feudális melankóliát fogják kozmikus melankóliák helyett lélekezni! Verbőczy, vagy Dózsa! Ahol a dózsaság nem szavakat, nem írásjeleket, de egy külön látást, a műnek a külön belső lélekezését, egy külön vegyi égéssel való befuttatottságát jelenti.

Talán éppen nekem sikerült elérnem egyetmást abból a csak éppen megkezdett munkából, mely a magyar parasztvilágot kiszorította a hazug feudális melankóliából és ezt a világot a pusztta természeti végtelenségébe helyezi át. Mintha a „Parasztok“ föld-drámájában, a „Tavaszi mámor“ szabadság-drámájában, „Az Ige terjedése“ eszmelobbanásában, „Az elsüllyedt világ“ sötét szikrázásaiban és más történetekben és figurákban megkezdődött volna a magyar paraszt világnak éles kifordítása a további világ felé és ami ezzel együttjár: a társadalmi bűn fölismerése az egyén látszólagos bűnében és az egyén fölzsabadítása a társadalom terhére. Még akkor is, ha ez az egyén csak föld-pária! Sőt éppen ezért!

Nem hinném, hogy ezt a továbblépést a magyar parasztvilág irodalmi megszabadítása és megváltása felé ebből az irodalomból ki lehetne hazudni, vagy ki lehetne irtani! Legfeljebb agyon lehet hallgatni! Tizenhat év óta, amióta eljöttem Magyarországról, nem is beszél róla senki! Nem a művek sokasága, de a továbblépés elhatározottsága és e mozdulat, két világot, két parasztirodalmi korszakot egymástól elválasztó tartalma dönti el a dolgot. — Az egyik a feudális melankólia, másik a

szociális parasztirodalom világa.

◀A szociális parasztirodalomvilágnak azt a formáját, melyet mint örökséget igazában Budapesten hagytam, éppen úgy iszaptenger alá borította az ellenforradalom dagálya, mint az egész magyar világ más európai kiépítettségű csúcsait. Ez Atlantisszal a maga mélységeiben, egy általános kaotikus komplexum-társadalomban, mint egyetlen nagy, a saját, már egyszer elért fejlődését megzabált és elnyelt komplexumförfögeteg vergődik azóta ujjászületési kalodájában a magyar világ. E komplexum-förfögetegből mint tündöklő látvány inkarnálja ki magából, maga fölé a parasztot, és most nem tudnak ezzel a 3 millió éhenhalóval mit csinálni. De egy világosan látható: a magyar parasztvilág realizmusának ereje ma nem a magyar elbeszélő irodalomban, de a magyar tanulmányirodalomban van. A paraszt-szociográfiához és paraszt-szociológiához képest egy neo-mikszátizmusban fuldokol. A parasztság nemzeti inkarnálódásának idején, amikor e világ realizmusát kell az irodalom különleges eszközeivel a napfényre szakítani, a magyar parasztirodalomnak legjobb esetben nemes hullaszaga van. Mi ez a döntő napok csúcán: tehetetlenség, vagy gyávaság? ▶

F A J V É D E L E M

Irta: BARTA SÁNDOR

Mint egér az oroszán kinyujtott mancsai között, kuporgott a falucska a hegy lábánál. A viskók egymás hegyén-hátán bujtak, nem úgy, mint a közeli lapályon, ahol mint a gyöngyöt fűzték föl a főuccák a lilá meg sárga bokájú házakat. Amíg az erdőirtás tartott, került mindig valami a füst fölé. De már két éve üresen kormoztak mind a kérmények.

Hatvanhárom udvar! Egyik szegényebb a másiknál. Mert, akinek pénze, lova volt, régen elvándorolt innen. Volt olyan, aki Argentínáig szaladt a nyomor elől. Az itthonmaradtak között eleinte nagy volt az özönlés a szomszédos városba, ahol egy vasgyár volt, mások a szőlőkben keresték munkát, de akadtak, akik Pestig is felcsavarogtak. Nagyrészüik hamarosan visszajött és a zörgő csontján kívül egyebet nem igen hozott magával.

Sokáig hiába volt minden siránkozás, lőtás-futás az erdőtulajdonos vállalat irodájába, a falu fajvédő képviselőjéhez, a szomszéd falu papjához, aki minden második vasárnap áthajtatott misére — segítség nem jött sehonnán sem. Már-már úgy látszott, végképpen el kell pusztulniok, amikor egy pesti ujságban „Mentsétek meg a szirmagyar falut“ címen egész oldalas cikk jelent meg a sárba és éhségbe elsüllyedt viskókról.

Napfényes őszi napon városi bricska állt meg a bíró háza előtt. Nem volt se ünnep, se vasárnap és mégis a szomszéd falu papja és egy jól öltözött városi ember szálltak ki belőle. Tíz perc múlva a kisbíró összedobolta a falut s a tisztelendő a tornácról beszédet intézett a néphez. Amit mondott, szebb volt a legékesebb prédikációnál. — A falu nyomora felrázta az ország lelkiismeretét — mondta. — Megmentésére összefogtak írók, ujságírók, képviselők és még sok más nagy urak a fővárosban.

Sokat törték a fejüket, hogy hogyan segítsenek a falun. Foglalkoztak a kérvényükkel is, amelyben földet kértek olcsó bérletbe. De úgy találták, hogy ennek nem volna sok értelme, mert már ugyanis sok a termelő. Ehelyett úgy döntöttek, hogy a jó hegyi levegőjű falucskát híres üdülő-

helyé alakítják át. Erre aztán a városi ur „megköszöri a torkát.”

— Atyámfiak! Idehallgassanak hát! Arról van szó, hogy havonta nyolcszáz pengő jusson a falunak.

Az emberek szeme megtágult. A sorok közelebb húzódtak a tornáchoz.

— A kereset könnyű, bárha eleinte kicsit szokatlan lesz. De nem kell megijedni, ez csak az első lépés az üdülőhöz. Vagyis atyámfiak jól értsük meg egymást, arról van szó, hogy minden jóra való család kaphatna kosztba és kvártélyba egy teljesen ártalmatlan, csöndes kedélybeteg embert.... Szóval értik, ugy-e? Nem bolondokról van szó, hanem lelkibetegekről, akik közt nem egy művelt uriember is akad....

A pap sietett kellemes, meleg hangjával szétoszlatni a hirtelen beállott jeges csöndet.

— Szokás dolga hiveim minden. Ezek a szegény betegek már a légynek sem ártanak. Naphosszat elüldögélnek egy szögletben vagy akár a kapu előtti padkán is. Isten szerencsétlen teremtményei ők, jóra való, hívő ember nem utasítja el tőlük a segítséget, különösen, ha ezzel saját magát is megsegíti.

A sorok közt alig észrevehető mozgás támadt.

Ujra a városi ember beszélt.

— A koszt nem fontos. Legtöbbje amugy se bírja már az ételt és tulietetni nem is szabad őket. Ugyanigy a hálással. Éjszaka ellesznek, ahol éppen hely akad. A fizetség nem nagy, de nem is lekicsinyelendő. Számításba kell venni, hogy a betegek csak terhére vannak az államnak, nem fizet értük senki... Egyszóval minden beteg után havi tizenhat pengőt fizet az állam, azonkívül, minden beteg megkapja a maga szalmazsákját, takaróját, két rend fehérneműjét, továbbá félkiló szappant havonta és egy üveg keserű orvosságot, arra az esetre, ha a beteg nyugtalanokdni találna.

A pénz említésére nagy gyürődés támadt a nép között. Tizenhat pengő. Ötven kiló kenyér havonta!

— Aki tehát beteget akar magához venni, iratkozzék fel a bíró urnál.

Igy a városi ember.

— Dicsértessék! — így a nép, mikor a városi és a pap beültek a bricskába.

— Mindörökké amen — így a meleghangu tisztelendő a meggördülő kocsiból.

*

Néhány hónapja már, hogy a falu ugyszólván csak a betegeiből élt. A legtöbb tényleg olyan volt, mint amilyenek a tisztelendő ur leírta őket. Bárgyú, szótlan bolondocskák. Szegény emberek, akikért senki se fizetett, akikkel senki se törődött. Egy-két uri bolond is volt köztük. Családjától elrúgott szerencsétlen. Legérdekesebb volt köztük a sovány, kecskeszakállas Faluvégi Áron. A háboru előtt jegyző volt valahol a széleken s most a háború után nem akaródzott neki ott maradni. Pesten bedugták valahova díjnoknak, de ott hamarosan leépítették. Egy marhavagonban nyomorgott, amig meghárbant.

Faluvégi Áron mindennap itt egy beadványt a rejtett sérelméről. Legutoljára már a pápának címezte a kérvényét. Elpanaszolta, hogy őt egy Varró Ignácz nevű díjnok turta ki az állásából és hogy ez a Varró zsidó származású és kérte, hogy vegyenek próbát Varró véréből. Faluvégi reggel írta a kérvényeit és felolvasta őket a tyukoknak. A szárnyasokat ke-

nyérmorzásával édesgette magához és ezek úgy jártak utána, mint a csibék az anyjuk után.

Ha néha a lángtaraju kakas olvasás közben szórakozottan elkukorította magát, akkor Faluvégi mindig rettentő dühbe gurult.

— Maga piszok Kohn! — ordította ilyenkor Faluvégi és a kecskeszákállá rezgett az izgalomtól.

— Azt hiszi nem tudom, hogy csak kakasra magyarosította magát?!

Azzal fujva, köpdösve otthagya a szétrebbent szárnyasokat, s rohant a szomszéd faluba a postára.

Faluvégin eleinte sokat nevettek az emberek. Azt lehetne mondani, hogy szinte egy kis vidámságot hozott a falu nagy sanyaruságába. De a többi betegekkel is meg voltak. Enni keveset ettek, magukat ették szegények.

Az első karácsony eltelt békében. De mennél inkább mentek bele a télbe, annál jobban elkomorodott az élet a házakban. Amikor pedig az egyik bolond kutba akart dobni egy feltűnően vöröshaju kislányt, lappangó nyugtalanság költözött a faluba. A bolondot elszállították a városba s a kedélyek újra lecsöndesedtek. De az eset után most már egyre kevesebb nevetnivalót találtak a bolondjaikon.

Teltek a hónapok. Majd minden házban üldögélt valahol a sarokban egy csöndes bolondocská. Egyiket-másikat még munkára is be lehetett fogni. Sok házra valósággal szerencsét hoztak. Mégis az egész falu fölélegzett, amikor a nappalok újra hosszabbodni kezdtek. Sokan titokban úgy döntöttek, hogy a helyzet javultával visszaadják a bolondjaikat. De bizony az év leteltével a falubeliek nagyrésze megújította a szerződését.

A második tél, mindjárt az elején rosszul kezdődött. Az egyik beteg éjnek idején rágyújtotta a házat a gazdájára. Igaz, a tüzet gyorsan észrevették és eloltották, a beteget is elvitték, de azóta a parasztok egyetlen házban se hajtották nyugodtan álomra a fejüket.

De ki merte volna télviz idején visszaadni a betegét? S nem kaptak volna mindjárt százan utánuk? Hiszen a szomszéd falubeliek már valósággal irigykedtek rájuk.

— Elműlik újból a tél — gondolták — jön a tavasz és arany-seprűjével kikergeti fejükből a sok rémséget.

— De amikor egy asszony „szörnyet szült“ elhalkult az utolsó biza-kodó szó is. Éjjel eltörlesztették maguktól betegeiket, nappal kerülték őket. Tiltották tőlük a gyerekeiket, az állapotos asszonyaikat. Mégis egyre gyakrabban előfordult, hogy a gyerekek és az asszonyok felriadtak álmukból, különösen az olyan házakban, ahol a beteg éjjel nem nyughatott.

Sötét lidércnyomás ülte meg az egész falut. De túrni és bizni kellett, mert ebből a lidércnyomásból, — amely mint valami óriás fekete emlő csüngött a falu fölött — éltek mindannyian.

Az emberek most még szótlanabbákká váltak. Észrevétlenül rájuk ragadt a betegek egynémely szokása. Eleinte szégyelték egymásnak bevalani, de később nyilvánvalóvá lett, hogy éjszaka majd mindegyikük kétszer-háromszor kúkel az ágyból, megnézni, hogy nem gyulladt-e ki a ház a feje fölött.

Bizony nehéz kenyér volt a beteg-tartás.

De elmúlt a második év is. Fellelegzett a falu. Talán ez az év munkát hoz. Véget ér a nagy csönd az erdőben, véget ér az a valami, aminek a nevét ők is megtanulták és amiről a lapok úgy irtak, mint valami rettentő betegségről; véget ér a krízis.

De a krízis nem ért véget. S ősszel a falubeliek nagyrésze újból meghosszabbította a szerződését.

Ez az őszi még a tavalyinál is rosszabbul kezdődött. A betegek megváltoztak. Éjszaka nyugtalankodtak. Volt már tomboló beteg is köztük, de gazdája félt bejelenteni a dolgot, nehogy elveszítse a havi tizenhat pengőt. Félt, rettegett mindenki a téltől.

Aztán történt, hogy egy holdvilágos este Faluvégi Áron leterítette Szekeres Istvánt, a falu vénjét. Szegény öreg hiába hajtogatta, hogy semmi köze ama Varró nevű emberhez és hogy minden őse tiszta keresztény volt.

Három napi megfontolás után a falu úgy döntött, hogy a gyilkosságot titokban tartják.

Attól félték, hogy ha bejelentik a dolgot, elveszik tőlük a betegeket.

Szörnyű csönd ülte meg a lelkeket. Hangos beszédet, szívből szakadt kacagást nem lehetett többé hallani. Éjszaka egyre több volt a fekhelyén üldögélő, hallgatódzó ember. S lassankint a parasztok már maguk is olyan csöndes lompos félemberekké vedlettek, mint a betegek.

De a gyilkosság híre idővel mégis eljutott a csendőrök fülébe. Orvosi bizottság szállt ki a faluba, hogy a veszélyes betegeket kiválogassa és elvigye a városi tébolydába.

Sorozásra nem vezették gondterheltebben a lovukat a falubeliek, mint most a betegeiket az orvosi bizottság elé. Mindenkij dicsérte a maga betegét. Ilyen csöndes, olyan jóra való beteg.

Amikor aztán híre ment, hogy elszállítják a betegek nagyrészét, az egész falu összegyűlt a bíró háza előtt. Először csöndben álltak az emberek, de aztán berepült az első kő az ablakon. A bizottság tagjai télika-bát nélkül menekültek el és a parasztok vasvillával meg fejszével kergették őket a határig.

Másnap a bizottság erős csendőri fedezettel jelent meg. Érkezésük hírére az egész falu bezánkózott a házakba. Eltorlaszolták a kapukat, az ajtókat.

A csendőrök erőszakkal nyomultak be a lakásokba. De mindenütt elkeseredett ellenállásra találtak. A betegek üvöltöttek és gazdáik életre-halálra védték őket.

Az első féltucat ház után a városi tébolyda igazgató-főorvosa lefújta az attakot.

— Tömegpszichózis. Az egész falu meg van mételyezve — mondta. — Az esetet alaposan tanulmányozni kell. Példátlan a tudomány történetében.

A bizottság elvonult. Tanulmányozni az esetet.

S azóta csönd van a faluban.

Csak néha éjszaka vonít fel valaki a vackán, beteg-e, egészséges-e, ezt idővel majd a bizottság fogja eldönteni.

Fontos csak az, hogy a parasztok kenyere egy újabb télre biztosítva van...

KI NYERTE MEG A HÁBORÚT? „Az a kérdés, hogy ki nyerte meg a háborút, rég eldőlt Németország javára. Egy olyan országot, mint Franciaország, ahol egymást érik a sztrájkok, mialatt egyre új frontok alakulnak, egy olyan országot, mint Anglia, ahol a hazafiakat kiszolgáltatták a felizgatott tömeg dühének, nem tekinthetünk győztesnek. Ugyanez a helyzet Amerikában, ahol a sztrájkok mind gyakoribbak. A háborút először a zsidók, aztán a németek nyerték meg, akik megdöntötték a zsidók uralmát.“ (Julius Streicher kölni beszédéből.)

A SZOCIOGRÁFIA SZOCIOLOGIÁJA

Írta: JÓCSIK LAJOS

A társadalomtudományosan iskolázott előtt bizonyára fogalmi tautológiának tűnik írásunk címe. A cím idegen terminus technikusai ugyan kissé rejtik ezt a tautológiát, ami magyar formájában mindjárt nyilvánvaló: a társadalomtudomány társadalomtudománya. Nyilvánvaló, mondjuk s mégis ha szociografizáló mozgalmainkat nézzük, korántsem minden érdek és gyakorlati haszon nélkül való e fogalomhalmaz át-világítása. S ez az átvilágítás a legkevésbé sem elméleti játék, de egy halaszthatatlan munka vállalása. Következőkben megpróbáljuk röviden vázolni azt a társadalmi környezetet, hangulatot és szükségszerűséget, mely a szociografiát megteremtette. Gondolatok születését követjük majd nyomon s egy társadalomtudományi célkitűzés előállítását a társadalom szövedékében és szövevényeiben: az az valójában a szociográfia szociológiáját vázoljuk föl, minek következtében igazolást nyer az olvasó előtt az előbb említett fogalomhalmaz.

A szociográfia kialakulásához általában tudományos és praktikus társadalmi szükségletek vezettek. És mert gyakorlatilag nem igazolható az, ami nem tudományos és nem igazolható tudományosan az, ami a szó mélyebb értelmében nem praktikus, egyre megy ha tudományosaknak vagy praktikusaknak nevezzük azokat a szükségleteket, melyek a szociografiát létrehozták. A szociográfia korábban egyrészt Amerikában, másrészt Németországban teremődött meg. Szokás azt mondani, hogy Amerikában a praktikus, Németországban pedig a tudományos szükségletek vállaltak apaságot a szociográfia megteremtésében. Mi azt mondjuk: ezek az érdekek teljesen azonosak.

Ha a szociográfia megteremtésének ok-okozati szövevényét kissé messzebbre, mégpedig a legfontosabb végső tényig helyezzük, melyből a szociográfia kialakulása elindult, úgy a mezőgazdaság háború előtti eladósodásához jutunk el. Ismeretes, hogy a mezőgazdasági termelés szintje világméretben rohamosan adósodott el, olyannyira, hogy — ha közbe nem jön a világháború — mesterséges inflációkra lett volna szükség a mezőgazdaságnak az eladósodástól való megszabadítására. Mint tudjuk, e folyamat alapoka az „olló“, a mezőgazdaságnak az ipar részéről történő kettős kizsákmányolása. Ez a kettős kizsákmányolás azokban az országokban volt a legerősebb és a legkatasztrofálisabb, ahol az ipar virágzott. Tipikus esete e folyamatnak a háború előtt az északamerikai Egyesült Államok. Az Egyesült Államok farmerei, mint ismeretes, az eladósodás következtében tönkre mentek. Az amerikai társadalompolitikusok szeme előtt — a farmerek körében — szokatlan szociális mozgalmak keletkeztek: meglazult a föderáció talprétege. Olyan dolgokról volt itt szó, amik eddig nem tapasztalt helyzetek s feladatok elé állították a társadalomtudományt, a nemzetgazdaságot s ennek egyik gyakorlatian végrehajtható és reformáló ágazatát, az agrárszociálpolitikát. A hagyományos társadalomtudomány és agrárszociálpolitika sem elméletben, sem gyakorlatban nem tudott megbirkózni az eladósodás kérdéstömegével. Szükségessé vált a jelenség empirikus vizsgálata. A baj méretére s az elméleti szociológia tehetetlenségére jellemző, hogy *Roosevelt* már 1911-ben nagyobb alapot létesít, melynek támogatásával azóta több egyetemen falu- és farmkutató intézetek működnek. A falu- és farmkutatás összefoglaló elnevezése a szociográfianak lényegileg teljesen megfelelő *rural sociology*, faluszociológia. Ez a *rural sociology* persze

adalomtudományi kutatás között. Ebben áll a biztosító szelep jellege. korlati feladatkörrel. Amint látható az amerikai rural szociology előállításának gyakorlati indítékait az amerikai agrárválság s a válság elleni agrárszociálpolitikai reformszükségletek jelentik.

Az európai szociográfia kialakulása nem ilyen praktikus tényezőkre megy vissza. Legalábbis nem szociálpolitikusan praktikus tényezőkre, bár ép' elég konkrét jelenségekről van itt is szó, ha megvizsgáljuk a szociográfia eredetét. A szociográfia kialakulása Európában a biztosító szelepek hirtelen felnyílása a társadalomtudomány fejlődésében. A hasonlatot a helyzet teszi jogosulttá. A polgári szociológia fiatal tudomány, de nem annyira, hogy ne lett volna ideje a hegeli önkifejlésre, önrealizálásra. A polgári szociológiában még ma is a rendszerezés munkája folyik. Pl. *Spencer* életmunkája során elkészült egy saját veretű bevezetéssel a szociológiába s azonkívül felállította a felhalmozott történelmi anyagból s a jelenből két társadalmi forma, az iparos és katonai társadalmi formatípusok absztrakcióit. Az új kérdésterület jelenségeit nem magyarázta mindig saját törvényekkel és sokszor szaladt segítségért a biológiához. Ebben a vonatkozásban, *de Roberty* és *Worms* licitálják túl eredményesen. *Comte* a társadalmi jelenségek metafizikai megítélésével szemben tulajdonképpen csak egy attitűdot állított: a racionalizmus pozitív attitűdjét s a társadalomtudományba bevitte a fizikát. *Schäffle* főleg az emberi együttélés egy-két szűkebb szervezetének s e szervezetek életének általánosságaiiban való vizsgálatával vesződött. *Gumplowicz* is tulajdonképpen csak az alapvonalat rakta le a szociológiában. Sok szociológust a társaság és társadalom azonosságai és különbségei érdekelték vagy pedig a feudális rendiség s a modern osztályok párhuzamainak és differenciáinak vizsgálata. *Rotzenhofert* már a politika határai és végcéljai, holott a jelenben adott helyzetét sem ismerte eléggé az ember. *Ummon* is az alapkérdések rendezgetésére használta fel erejét. *Giddings* főmunkái a társadalomtudomány princípiumairól és elemeiről szólnak. *Espinas* fő műve (*Les origines de la sociologie*) már címében eleget mond célkitűzéseiről. *Tarde*, *Durkheim*, *Pulante* szakadatlanul a legáltalánosabb törvényeknél s a módszer kérdéseinél tanyáztak. Folytathatnók még ezt a rövid felsorolást, de talán ennnyi is elég annak illusztrálására, hogy a társadalomtudományt szinte teljesen a megalapozás kérdése kötötte le. A legtöbb tinta a módszer kérdésében folyt el a társadalomtudósok tolla alól. Az egész helyzetre jellemző, hogy még a szocialista filozófiát és szociológiát (a történelmi materializmust) is elsősorban a módszer kérdései érdekelték. Hiába adott *Marx* a konkrét vizsgálódásra szinte világtörténetien nagy példákat; *Plechanov* a század fordulóján még a módszerben látta a szocialista társadalomtudomány feladatát. Szerinte nem az a feladat, hogy a szocialista társadalomtudósok konkrét munkákat irjanak, hanem hogy a polgári módszerekkel szemben győzelemre vigyék a történelmi materializmus módszerét. Ez a helyzet a háborúig. S ha most olyan munkákat veszünk számba, melyek, kikerülve a módszerről való medítálásokban kimerült szociológiai terméketlenséget, empirikusan konkrét anyagért nyultak le a társadalom mélyeibe, akkor olyan eredményeket hoztak fel, melyek szerint szinte az egész szociológia alatt a társadalmi valóság átalakult. Jellemző, hogy úgy a polgári, mint a szocialista társadalomtudomány még mindig szabadverseny kapitalizmust látott és láttatott, amikor pedig az angol empirikus társadalomtudományi kísérletek már arról irtak, hogy a szabadverseny kapitalizmus hogyan változott imperialistává. *Uljanov* is ehhez az új angol empiriához ment vissza az impe-

rializmusról szóló könyve megírásakor s egyszer sok haszonnal járna kimutatni, mit jelentett munkájában az empirikus kutatás.

A német társadalomtudósok köreiben is mindinkább nőtt az empirikus kutatás tudományos hitele. Hisz az a következetesség, ahogy a világ összvalósága elemien sodródott a világháború felé, eléggé bebizonyította annak az absztrakt polgári és szocialista társadalomtudománynak a meddőségét, mely csak Jaures halálát és a kisebbségi orosz szocialisták manifesztációit tudta fordítani a világháború ellen. Szinte az idő diktálta, hogy le kell nyulni a mindennapok valóságába, empirikus igényvel, ha tudományos, vagyis biztos és az élettel igazolható eredményeket akar a társadalomtudomány. Ilyen körülmények között ír dolgozatot Steinmetz 1913-ban az empirikus kutatás szükségességéről és módzatairól a társadalomtudományban. Ezt a kutatást ő nevezi először szociográfiának. Igénytelen dolgozata egy mérsékelt publicitású folyóiratban jelent meg s maga Steinmetz sem tudta, hogy milyen nagy kezdeményezése jövője. A szociográfia gondolatát Steinmetztől Tönnies veszi át és fejleszti tovább, Rudolf Heberle pedig rendszerezi a szociográfiára vonatkozó ismereteket. Ilyen kísérletek máshol is történek függetlenül egymástól, azonos vagy hasonló kényszerűség hatása alatt. Például Szlovenszkón is elindult egy ilyen folyamat, ahol szinte önállóan alakul ki a szociográfia terminológiája is Steinmetz, Tönnies és Heberle kísérleteinek és eredményeinek ismerete nélkül.

Eddig azt néztük, hogy a szociográfiát milyen szélesebb társadalmi szükségletek hívták életre. Ha most a szociográfia keletkezésében a társadalomtudományhoz való viszonyát keressük, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

A társadalomtudomány — mint ismeretes — a társadalom összvalóságának tudománya. Mivel a társadalom multtá lett egykori jelenvalóságát a történelem vizsgálja, a szociológia anyaga a mai, a mostani társadalmi valóság, ez a nagyon szövevényes s jól alig meghatározható, írásban csak folytonos elvonással megjelölhető valami, amit mának nevezünk. Ezért tautológia annak külön kihangsúlyozása, hogy a szociográfia külön, új, tény- és valóság-kutatás. A szociográfia nem külön tudomány, léte azonban a szociológiával szemben értékitélet, mely szerint a társadalomtudomány a nagyvonalú elméleti rendszerezések mellett figyelmen kívül hagyta a társadalmi valóság konkrét anyagát, minek következtében ez túl ment a társadalomtudományi rendszerezésen. A szociográfia termékeny kapcsolatot teremt a társadalmi valóság és a társadalomtudományi kutatás között. Ebben áll a biztosító szelep jellege. Azzal, hogy az empirikus valóságelemzés külön kihangsúlyozásával megteremtődött, a szociológia jó szelleme tiltakozott az elméleti elvonásokba való merülés ellen. A szociográfia külön tudományként való megteremtése különben az az utolsó ma megmérhető jelenség, melyben a történelmi materializmus fessegeti a polgári társadalomtudomány kereit s a tudósok tudatát a valóság és elmélet összefüggéseinek olyan elismertetésével, amin a történelmi materializmus, vagyis a szocialista szociológia épül. A polgári szociológiában ezzel szemben — ösztönös és tudatos védekezésként — külön tudománynak fogják fel a szociográfiát. Amennyiben a szocialisták lehetségesnek tartják a szociográfia ilyen értelmezését, ugy ez csak azt bizonyítja, hogy a baloldal szellemiségét mennyire befolyásolja a polgári szociológiai gondolkodás.

A szociográfia nem külön tudomány. Ezzel a fentartással nézzük tehát, mit mondanak a szociográfiáról európai theoretikusai. Steinmetz az összetett szociográfia szó második elemére, a leírásra, az empiriára he-

lyezi a hangsúlyt s azt mondja, hogy a szociográfia valamely nép élet-körülményeinek, állapotának meghatározott időben való leírása. Szerinte a szociográfia a magasabb kulturfokon élő népek életének vizsgálátánál azt a funkciót teljesíti, amit az etnográfia a primitív kulturfokon élő népek tanulmányozásakor. A meghatározások között Tönnies rendszerezése tűnteti fel a legvilágosabban az idő bélyegét, melyben a szociográfia megszületett. Tönnies, aki életében a tiszta elméleti deduktív szociológia rendszerét építgette, nem adhatta fel ezt a szociográfia kedvéért annak a mérsékelt termékenységű asszociációnak javára, amit Steinmetz dolgozata megindított benne. Tönnies csak látja a szociográfia hasznosságát, ugyanakkor azonban különbséget tesz az elméleti és a tapasztalati szociológia között, s szerinte ez az utóbbi a szociográfia. A szociográfia célja valamely meghatározott területen lakó nép társadalmi életének vagy egyes kérdéseinek a tanulmányozása a statisztika és egyéb módszerek igénybevételével. — Heberle a társadalmi jelenségekre vonatkozó deduktív módon alkotott általános következtetések induktív módon való igazolását nevezi szociográfiának. „Az ilyen induktív kutatást — írja — amennyiben szociológiai szempontok alapján történik szociográfiának vagy tapasztalati szociológiának jelölik.“ Ez a szociográfiai kutatás a jelenben történik, nagy területet ölel fel s a pontosan körülhatárolt csoportok monografikus tanulmányozásától egy mindent átfogó megfigyelésig terjedhet. Heberle szerint a szociográfiai kutatás akkor célravezető, ha a szociális életet három csoportra osztjuk. A szociográfia általunk kifejtett azonosságát Heberle sem ismeri fel, jóllehet a szociográfia célját nem önmagában látja. A szociográfia és a szociológia között szerinte sűrű és határozott a kapcsolat. Erre a viszonyra vonatkozólag jegyzi meg, hogy a szociográfia, mint gyakorlati társadalomtudomány, társadalomrajz nem nélkülözheti a szociológia általános szempontjait, mert onnan veszi egyrészt fogalmait, másrészt a tárgy megválasztását, végül a problémát is csak az elméleti („tisztá“) társadalomtudományon keresztül állíthatja fel.

Amint látható a szociográfia külön létű, a szociológiával közelebbi távolabbi kapcsolattal rendelkező kategória. Ha ez igaz, akkor a szociológiával szemben a szociográfiának külön módszerrel is kell bírnia. S tényleg a polgári társadalomtudomány veresége ott a legnyilvánvalóbb a szociográfia külön tudománvként való felfogása körül, amikor képtelen ezt az új szociográfiai módszert megjelölni. Általánosan a szociográfia módszeréről az indukciót jelölik meg. Az indukció azonban régi társadalomtudományi módszer, úgy hogy alig lehet külön léte az olyan ismeretkörnek, mely a társadalomtudománnyal szemben módszertani önállóságra képtelen. Viszont tegyük fel, hogy a szociográfia mégis külön tudomány s mint ilyennek az indukció a módszere. Mik ennek a feltevésnek a lehetőségei? Képes-e az indukció a társadalmi anyag helyes megmagyarázására? Képes-e a szociográfia annak a hiánynak a pótlására, ami létrehozta s amit mi abban jelöltünk meg, hogy a társadalomtudomány elszakadt a valóságtól s nem tudta tudományosan megmagyarázni.

Mivel valamely tudományos kutatás módszerét csak úgy bírálhatjuk meg, ha megvizsgáljuk, hogy minő méretekben alkalmas az események okozati összefüggésének a magyarázatára, azaz a módszer alkalmazására, azért a polgári szociográfia bírálatánál is úgy járunk el helyesen, ha a módszert kipróbáljuk.

Milotay István *Ismeretlen Magyarország* című munkájából megtudjuk, hogy az Alföldön a latifundiumok tövében meghuzódó földtelen

falvak szegényei között ijesztő mértékben szaporodnak a különféle vallási szekták; ezek a szektaideológiák viszont demokratikus, föld után járó népi révületekkel vannak teli. — Oláh György *Három millió kolonizátor* című könyvében arról hallunk, hogy az egyik vidék földnélküli jáger egy sváb patkányfogóban felismerték Rudolf trónörökösét, aki nem gyilkos, hanem miután a szegénység baját a patkányfogó inkognitában országjárta, amannanyozta, most, mint igazságos földosztó király lép trónra. A nép máris templomi zászlókkal és processziókkal hódol előtte. — Pár éve Kárpátalja verhovinai nyomorzónáján végeztem szociográfiai kutatásokat s a nép hasonló misztikumok iránti hajlamosságát észleltem. Kutatásaink során Transsylvania felé vitt utunk s Satumare mellett láttuk, hogy a falusi nép templomi zászlókkal jár egy sziklához, mely alatt állítólag három vagon arany van. A kincseket csak a király jelenlétében lehet napvilágra hozni s az a rendeltetése, hogy szétosszák a nép között. Ha ezeknek a szociográfiai észleleteknek az értékeléséhez és rendezéséhez az indukció módszerével látunk neki akkor két általános következtetést vonhatunk le. Az egyik: (tekintettel a magyar Alföld, Kárpátalja s Románia északi síkjain a falusi népesség nagy mértékű szegénységére) a mezőgazdasági népesség jó részének szegénysége a konkrét eseteket összefogó területen; a másik: (tekintettel a magyar Alföld, Kárpátalja s Románia északi síkföldjein a szegény földmunkásság vallási fantasztikumokkal teli ideológiájára) ugyanezek a területeken a furcsa vallási és misztikus formák. Több általánosítást az indukció segítségével felállítani nem lehet. De nem is ez a baj. A két jelenségcsoport s a belőle vont következtetések összefüggését az indukció nem magyarázza meg, bár érezteti, hogy itt valami nincs rendben, mert lehetetlen észre nem venni az okozati összefüggést a nép földnélkülisége és az ideológiai formák (a föld utáni vágy, földosztó király, szegények aránya) között. Viszont hátha segít ebben a vonatkozásban a polgári szociológia, hisz' Heberle szerint problémafelállításához a szociográfia a szociológiától veszi szempontjait. Nos, Heberle csak annyit tanácsol, hogy ajánlatos a jelenségek gazdasági, politikai és kulturális csoportokra való felosztása. S ha ezt megtesszük, akkor sem haladtuk meg azt a fogyatékossgot, amit az indukció alkalmazása eredményez. Tönnies a statisztika és szociográfia szembeállításakor a jelenségeket mennyiségi és minőségi szempontok alapján állítja merev ellentétbe. Ha most a közölt esetekben a minőségi szempont (ez Tönnies szerint a szociográfia szempontja) alapján választom ki a jelenségeket, akkor még annyi rendszerességet sem érünk el, mint az indukció alkalmazásával. Minden jelenség egyszerre mennyiségi is, meg minőségi is s e két elem viszonya az, hogy a mennyiségi módosulás bizonyos fokon túl minőségivé változik át. A felhozott esetekben pl. mennyiségi jelenségről, a nép földhöz való viszonyáról van szó, azután pedig arról a minőségi jelenségről, ami tulajdonképpen a nép vallásossága. A polgári szociológia és szociográfia nem érezteti, hogy jelen esetekben a földmunkásság elszegényedésének (a földhöz való mennyiségi viszony változásának) bizonyos (talán a legmélyebb) pontján a szektavallásosság minőségi jelenségébe csap át: vagyis a minőségi változás a mennyiségi változás továbbfejlődése. — Ezzel szemben hogyan méri fel a polgári szociológia a jelenségek fejlődését? Az indukció nem történelmi, illetve fejlődési elmélet, hanem azonos jelenségek pusztán megfigyelési módja az egyes és többes viszonyban. Már pedig történelmi és helyes történelmi (fejlődési) szempont nélkül megérthető-e bármilyen jelenség pillanatnyi állása és szakasza, ami fejlődési eredmény és kiindulópont a további fejlődés számára? Az

a szempont, mely szerint a szociográfia kérdéseit kiválasztja s mely szerint nyers ismeretanyagát értékeli, nem lehet más, mint hogy a nyers elméleti ismeretek a valósággal megegyezzenek, ha a részletkutatás dományos hiteltre tart igényt. Ennek a garanciája már a módszer meg kell, hogy legyen. Nem végtelen tehát, hogy sem az indukció Heberle hármass felosztása nem nyújtja a tudományosság, illetőleg eredmények elméleti biztonságának garanciáját s így teljes a hit annak, hogy polgári oldalon a szubjektív önkény eklektikus szempontjával lehetetlenné tegye a „gyakorlati szociológia“ gyakorlati használhatóságát. A tudománynak u. i. csak részben feladata, hogy felmutassa a valóságot, vagyis azt, ami van. A tudománynak s főleg a társadalomtudománynak azt is meg kell mondania, hogy mi legyen, hogy a csélekvő, az alakító ember mit tegyen a társadalmi valósággal? Már pedig, hogy bizhatunk ebből a szempontból abban a tudományosságban, melynek az adott társadalmi valóság feltárására, megmutatására és megmagyarázására sincsenek biztos eszközei?

Amit eddig a szociográfia kapcsolataira vonatkozólag elmondottunk, azt most megtoldhatjuk még egy lépéssel. Eddig arról volt szó, hogy a szociológiával szemben önálló tudomány-e a szociográfia s a felelet tagadólag hangzott. Azok az eredmények azonban, melyekre az indukció gyakorlati kipróbálása után jutottunk, még mást is bizonyítanak. Bizonyítják, hogy a szociográfiának nemcsak a szociológiához, hanem a történetfilozófiához is köze van akkor, ha tudományos eredményeket kíván elérni. A társadalomtudomány és történetfilozófia kapcsolatait alig hihető, hogy valaki kétségbevonja. S hogy az általunk felhozott gyakorlati eseteinkben a jelenségek megértésénél sem lehet eredményre jutni pusztán indukcióval történelemfilozófia nélkül, ez bizonyítja legjobban a szociográfia elválaszthatatlanságát a társadalomtudománytól. Ha két jelenségnek u. i. egyforma sullyal van köze egy harmadik jelenséghöz, akkor azok egymással szemben sem idegenek. Nincs társadalomtudomány történetfilozófia nélkül és nincs (természetesen tudományos) szociográfia sem történetfilozófia nélkül. Elképzelhető-e tehát társadalomtudomány szociográfia nélkül, szociográfia szociológia nélkül s végül társadalomtudomány örmaga nélkül?

A szociográfiának külön tudományágként való felfogása a szociológiával szemben az elméletnek külön kategóriaként való szembeállítását jelenti a gyakorlattal. S ma már ott tartunk, hogy ezt a törekvést ugyanolyan erővel kell megszüntetnünk, mint ami ahhoz a filozófiai harcához kellett, ami az elmélet és gyakorlat azonosságáért folyt. Avagy döreség vagy korlátoltság volna az a felfogás, hogy a szociológia maradjon elméletileg tiszta tudomány s azok, akik a társadalmi valóságra kíváncsiak csináljanak szociográfiát s a tudományos eszközök és módszer híján vesződjenek a mai társadalmi matériával? Korántsem. Ennek a felfogásnak a hívei tudatosan terelik a fiatalság gondolkozó és tudományos ambíciókkal fűtött elemeit ebbe az irányba, hogy enegájukat, amíg az a legjobban használható, veszejtsék bele az „önálló“ kutatásokba, a „műhely“-munkába. További tanulmány feladata erről az oldalról közelebb hozni a szociográfia problematikáját.

MIT KELL TUDNI EGY NÉMET IFJÚNAK? „Egy német ifju a jövőben ugyanolyan természetességgel és ugyanolyan hozzáértéssel kell, hogy tudjon célbalőni, mint írni, mert a célbalövés a jövő háborújában ugyanolyan (!) fontos lesz, mint az irnitudás.“ (Holter százados, *Militärwissenschaftliche Rundschau, Berlin.*)

MAI MAGYAR KÖLTŐK

BÁRD OSZKÁR: SZORDINO

*Furcsa: a szavak egyre súlyosodnak
s a jelzők közt sem portyázhatok kéjjel,
valami benne, mi egykor túlmohó volt,
a színek között turkálni már szégyel.*

*Nem fáradtság ez, de több: felelőség,
mit nem érezni képtelenné lettem
s nagyon gyomlálom, ami szertelenség
a szavaimban és a képzeletben.*

*Egy szent szordino ráborul a szívre
és átszűr mindent, ami durván koppan,
s ott vagyok mégis egyformán és vérzón
létiink sodrában, kis és nagy dolgokban,*

*egyformán vérzón, de már nem nagy szókkal
s extázisokban sohse hadonászva:
nem szónokolni, káromkodni, sírni,
de menteni megyek az égő házba.*

*S amíg a jelzők egyre súlyosodnak,
tán közelebb jutok a mély igékhez:
már nem malasztot s nem tűzijátékot,
de kenyeret vinnék ahhoz, ki éhez.*

BERKÓ SÁNDOR: VERS AZ ÖREG NAPSZAMOSRÓL.

*Aggyisten bácsi, — köszöntöttem
a kapáló öreg parasztot.
Néztem megroggyant lábait s az
izzadságtól ázott arcot,*

*amelyen, mint e barna földön,
hol rögbe vagdossa kapáját,
kanyargós utacskák vezetnek,
kitaposott mély barázdák.*

*Aggyisten, szólt és föl se nézett,
csak dolgoztatott úgy tovább,
inge újjával néha-néha
megtörölte a homlokát,*

*fújt néhányat és megfeszültek
vastag erei aszott nyakán, —
holnapra finom krumpli lesz majd
a nagyságosúr asztalán.*

*Nem szóltam én se, csöndbe néztem
meg-meghajló vén derekát,*

nagy kezeit, amint szuszogva
emelgeti fel a kapát, —

csak néztem őt, a nap tüzelt,
forró fényzáró hullt le rám;
ki ez az ember, gondolkoztam:
testvérem? apám? nagyapám?

Autó közelg az országuton.
Az öreg felnéz, fúj, szuszog,
a mosolygó nagyságosúrnak
a földig emel kalapot, —

nagy porfelleg, — az autó elment,
nagyot köpött a jó öreg —
s égő szóval csap ki az ajkán
az ezredéves gyűlölet.

DÉRY TIBOR: ANYA

Ily napra nem ébredt még a tenger,
hogy sikoltana s ősz kontyát tépné
mint anya a nagy sarj sirja fölött
mely lába előtt besüpped és
ásítva behuzza minden fényét.

Igy fogsz eldőlni, népem!
s lódulván ferdén a nagy csontok fölött,
miket a megvetés szórt utadra,
csak a tenger tört dörgése követ
s e mögötted zuhanó lant.

FORBATH IMRE: A CSODAVÁRÓ

évei repülnek, mint sárga keselyűk
alatta elfutott a föld, de ő nem jutott tovább
a szomorúság rongyaival beteg szíve körül
járkál a hatalmas városokban

ez a kikötő, hol hajója egykor partot ért
a kapitány meghalt, a patkányok megmaradtak
a zászló szövetéből kék zubbonyt
varratott örülten sárga csillagokkal

a latrinákon ül és várja a csodát,
mely édes és borzasztó legyen, mint Kitty ajkai
a csoda azonban nem jön — Szingalézia
lázadozó rabszolgái közt időzik a csoda

a csoda még messze van, a messzi Indiákon,
a vad és rendbontó Uj vörös holdjai alatt.
ő vár és várni fog ölbetett kezekkel —
de az ölbetett kezekbe nem hull a csoda!

GEREBLYÉS LÁSZLÓ: EGY KALMÁRHOZ

Tudtam, hogy lélegzel valamerre,
(hisz olyan a lég, mintha mocsarakat lehelne a hold ránk!)

tudtam, hogy habzsolsz valahol,
(hisz kell lenni valakinek, aki fölzabálja a gyengék rosszul-főtt
eledelét is!)

tudtam, hogy éjente harmatos lányokat vonszolsz elő valahonnét,
(hisz sikolyok riasztanak föl mély álmaimból, mikor az éjjél
közelít!)

tudtam, hogy jársz-kélsz közöttünk, persze
(hisz nyughatatlan árnyad ott suhog az országutakon,
sompolyog,
s reávetődik a szegények hajlékaira!)

de szemtül-szembe, te hires, most állunk meg először egymásbavetve
szemeink horgát,
(no, hogy állsz meg előttem?
sehogy?... remegőn...
ne remegj, nem bántalak!
az emberiséget teszem felelőssé voltodért s a természetet,
mely úgy látszik, szereti világrahozni, ami iszonyú!)

KORVIN SÁNDOR: MAGAM ELLEN

Szolgálni járok s kipróbálom reggel
tükröm előtt a szolga mosolyát.
Az álom, melyben kényem kiszolgáltam,
ím, végetért. S a nappal dolgot ad.

A szolgáló kihordja szennyes csöbröm
és szómra les. — Kit büszke rajz és kő
pompás tartásba formál: vállán korsó,
telt karja ív, csipőjén öserő, —

csak vézna, fáradt lány s nem sejti kinom:
hogy csöbröm inkább magam hordanám.
Ő rámtekint s nem érti rángó arcom
és szánakozik pipogya urán.

Egy pillanat. S a szolga szolgát sajnál,
s míg bensőm égő szégyen-mardosás,

ő sepreget s már feledi is gyáva
szobaurát, ki lenne szíves társ,

de nem tud lenni társ, se úr, se szolga: —
urak közt szolga s szolganép közt úr.
Megosztott szívvel, felemás mosollyal
forog sután; gyűlöl s szeret bahul.

...Óh, futnék el, de vár a szégyen kint is:
az udvaron, ha lopva átmegyek,
a házinéni áll elém a bérért
s én szepegek, mint riadt kisgyerek.

Riadt vagyok s szelíd, de látnátok csak
koravén arcom egyszer csupaszon.
Lehántva róla üldöm, csak a gyilkos
szép gyűlölet tűz-karca ég azon.

A gyűlölet, — ez lett egyetlen gőgöm. —
Lelkem rablói tették ezt velem.
Ők, ők dulták fel szűzi emberarcom,
teremtett enem, tiszta életem.

És mégsem őket szídom, — de a szolgát
itt benn: — velőmön s véremen nevelt
képmutató, ki magamat is rászéd —
őt gyűlölöm, korcs szolga-énemet.

MORVAY GYULA: MÉGIS ÖRÜLNI KELL

Mondanám, hogy vesd meg az ágyat, a borjúkat nézzük meg
lefekvés előtt és a galambokat csukjuk be,
az oltványokat öntözzük meg, de hiába.
Nincs se rózsafánk, se tipegő galambunk a kalitkában.

Kertünk, borjúnk sincs. Falun élünk és hányszor
magunkba fulladunk, elvágunk és keserű az ürmös bor.
Mégis örülnünk kell. Megadatott az élet.
Menekülnek a napok, de újak érkeznek.

Kalyibák közt vagyunk, de világszélesen csak itt verhet
a szív, csak itt tehetünk virágot vázába, új éneket
csokornak mindig ablakba. Közel vagyunk
a bölcsőhöz és a sírhoz. Tudjuk miért és mit akarunk.

Holnap gyertyavéggel tán Párisba kocsizunk,
vagy expresszsel álomvidéken áthúzunk.
Este összegezzük: érdemes volt élni nekünk.
Virágoztunk mi, elhervadt nem is volt kiskertünk.

ÖNÉLETRAJZOK

Irta: NEUFELD BÉLA

Hat évvel ezelőtt az életrajz kultuszáról írtam e helyütt. (1930. december). Ma az önéletrajz kultuszáról írhatnánk hasonló joggal. Nem lehet holmi esetlegesség, hogy napjainkban az élet és önéletrajzok műfaja divatossá vált. Divat? Kétségkívül, a divat, mint időszerű korkifejezés, mint hallgatólagosan kötelező vagy utánzásraméltó nyilvánulás bizonyos fokig az irodalom területén is érvényesül. De itt a divatot megfosztjuk attól a szeszély vagy hóbortszerű mellékizétől, mely hozzá tapad, s a divat szociológiájának hangsúlyozásával magasabb fokra emeljük. Bizonyos értelemben Simmel társadalomlélektani szemléletében értelmezzük a divat tüneményét, tehát az esetlegességen túl valamely törvényszerűséget keresünk benne. A látszólag esetleges mögött rejtettebb értelmet, felelemzésre váró társadalmi meghatározottságot. A „divatoságnak“, az utánzásra valóknak ezt a szerepét ne becsüljük le. A szociológus *Tarde*, az alapvető társadalmi tüneményt, amelyre rendszerét építi, az utánzás tényében véli felismerni; s ha ez a felfogás tulló is a célon, *egy* fontos társadalomlélektani tényező szerepére figyelmeztet. Konkrétebben szólva, tehát azt mondhatók: a divat ténye az élet és önéletrajz művelésében abban jut kifejezésre, hogy az utánzás automatikus erejénél fogva egyre számosabbakat „fertőz meg“. De ezzel csak a felületet érintenők. A kérdés magva: mi váltotta ki ezt a sajátos divatot? Minő egyén- és társadalomlélektani hatóerők dolgoznak mögötte? Nem kételkedünk abban, hogy az önéletrajzok elterjedő kultusza tényleg „divatos“ is, abban az utánzásjellegű, félig-meddig automatikus értelemben, amelyre előbb utaltunk. De ezen túl, ahogy ezt már az önéletrajz kultuszánál régebben kifejtettük, mélyebb céltatok is hatnak. Itt csupán utalunk erre. Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy az életrajz és önéletrajz kultuszában szinte „divatszerűen“ részes a pszichoanalízis felszabadító és megtermékenyítő tanítása.

Ez a tanítás, amely új felismerésekre vezet az egyént s magatartásainak, egyéni élettörténetének rejtettebb rugóira világít rá, mély ösztönzéseket adott az alkotó művészeknek is, hogy önmagában és másokban ezt a „magasabb“ értelmet, a szinte jelképesse sűrűsödött egyéni életjelentést felismerje. A nietzschei kérdés, „was steckt dahinten“, mi van a dolgok és jelenségek külső arculata mögött, a pszichoanalízis feltárásaiban konkrét kutató és megismerési formát kapott. Így az író, a művész, akinek számára az új lélektani elemzés és emberlátás rendkívüli gazdag anyagot és új értelmezési lehetőségeket közvetít, mohón nyúlt utána. Alig találunk életrajzot napjainkban, amelyen ne éreznők a pszichoanalízis serkentő, új szemlélettel és távlatokkal felgazdagodott hatását. Ahogy az életrajz, ugyanúgy az önéletrajz-írás is termékeny ösztönzést kapott a freudi tanítástól. Igaz, mi sem nehezebb, mint önmagunkat elemezni, — elfogulatlan klinikai tárgyilagossággal, — de, ha ez csak tökéletlenül sikerül is, maga az ösztönzés korunkban érezhetően ható s a művész, az alkotó ember vonhatja ki alóla a legkevésbé magát. Ez az önmegismerésre irányuló tudatos vagy fél-tudatos törekvés kétségtelenül belejátszik az önéletrajzok mai kultuszába. És még egyebet is kifejez: az író nemcsak tudásban gyarapodott, léleklátása szempontjaiban, hanem azonkívül belső felszabadultságában is. A pszichoanalízis nemcsak tanított, *de nevelt* is. Akik megismerik, nemcsak új ismerettel gazdagodtak, hanem bizonyos új, minőségileg megváltozott szemlélettel. Valósággal érzületileg is formálódtak, amennyiben a tanítást elfogadták. Egyénlélektanilag fontos szerepe lehet ennek a kettős

hatásnak: az író többet képes meglátni önmagában, olyat is, aminőt előbb talán meg sem látott volna, s mi több, önmegismeréseit képes felszabadultabban kifejezni. Hány életrajz került az utóbbi időben kezünkbe, ahol az író szószerint írja, hogy az átélt eseményeket, vagy jelenségeket a pszichoanalízis tükrében ma így és így látja, értelmezi. Ine a kettős hatás: az író meglát előbb még rejtett dolgokat, s új tudását önmagával ki is fejezi. Valahogy az önéletrajz mélyén — mint egyénlélektani megnyilvánulásban — a megvallás, a „gyónás“ szüksége, az önmagával való szembenézés és leszámolás be nem vallott törekvése jut kifejezésre. És ezt a megállapítást nem csupán a jelen pszichoanalízissel megtermékenyült írójára alkalmaznók, hanem általában minden idők önéletrajzírójára. Ezzel talán nem is mondunk újat. A légüres térben elmélkedő hajlana a feltevésre, hogy az önéletrajz egy élet utolsó fejezete, amikor pontot teszünk minden után. Utolsó visszatekintés, összegezés és leszámolás. Nem így van. Meglepően arra a felfedezésre jut az érdeklődő, hogy szinte valamennyi önéletrajz — már a múltban is, a pszichoanalízis korszaka előtt — írója élete derekán látott napvilágot. Vegyük sorba: *Goethe: Wilhelm Meister-je*, *G. Keller: Der Grüne Heinrichja*, *Rousseau: Confessions*, *Strindberg: Die Beichte eines Toren*, stb. valamennyi önéletrajz írójának javakorában jelent meg, s nem a „kapuzáraskor“. Első pillanatra meglepő és elgondolkoztató. Vegyük most sorra a kortársak önéletrajzát s ugyanezt találjuk. *Kassák: Egy ember élete*, *Márai: Egy polgár vallomásai*, *Zsolt Béla: Villámcsapás* (hogy a magyar szerzőknél maradjunk) hasonlóan mind az élet derekán íródtak. A legfrissebb önéletrajz *Ernst Weiss* nagy regénye (*Der Arme Verschwender*. Querido-Verlag, 1936.) szintén a javakorabeli író munkája. Anélkül, hogy kényszerítő erejű bizonyítékaink volnának, ebben a sajátos egyezésben, amely a múlt és jelen életrajzíróira egyaránt jellemző, egy közös okot vélünk felfedezni. Az a benyomásunk, hogy az író önéletrajzával önmagán segít, s a lelki tehermentesítés valósággal előfeltétele, a későbbi alkotó munkának. Ez talán meglepően hangzik, de közelebbről vizsgálva kevésbé az. Ismeretes, hogy az egyszerű gyónás vagy önmagát „kibeszélés“ milyen feszültségoldó lehet, nem is szólva a pszichoanalitikus kezelés mélyreásásáról és felszabadító hatásáról. Ha olvassuk gondosan ezeket az önéletrajzokat, lépten-nyomon olyan vallomásokra bukkanunk, amelyeknek feltárása és kimondása az íróra nyilvánvalóan az önfelszabadítás erejével hathatott. A zavaró élményt — a traumát — így mossa ki a lelki emlékezés redőiből annak megvallása. Erről az ösztönös ön-lelkikezelésről sejtésük volt már a régieknek is. Goethénél nem egyszer akadunk hasonló kijelentésekre. Goethe, akit még ma is sokan az olymposzi kiegyenlítettség és lelki egyensúly kiválasztottjának tartanak, elmondja vallomásaiban fiatal éveinek lelki zavarokra valló neurótikus tüneteit, (*Dichtung und Wahrheit*) s más helyütt magasztalja a nyílt vallomás jótékony, feszültségoldó hatását. És vajjon az izzig-vérig neurótikus Rousseau-nál mi szerepe lehetett a közzismert *Confessions* megírásának, amelyben kiméletlen önleplezéssel, — hogy Heine már egyenesen képzelődésnek minősíti — tárta fel magát? Hogy Strindberg élettörténete mennyire a neurózis jegyében állt — arra elég utalni. Sorba vehetnők a maikat is, kevés kivétellel itt is, ott is neurótikus nyilvánulásokra bukkanunk. Márai önéletrajzában fesztelen nyíltsággal említi saját neurózisát. De hiba volna azt a látszafot kelteni, mintha a neurótikus alkat határozná meg egyedül az életrajzok keletkezését. Általánosságban úgy fogalmazhatnánk tételünket, hogy a múlt lelki élményeivel megbirkózni nem tudó művész, az önéletrajz

vallomásával menti át vagy kísérli átmenteni magát az egyensúlyosabb lelki mezőnyökre, s ezzel a belső felszabadítással biztosítja alakító erejének akadálytalanabb kifejlését. Mert csodálatosképpen számos írónál önéletrajza megírása után mutatkozik meg legérettebben teremtő készsége; meggyőzően éppen Goethénél.

Ami a lelki kutató számára ezekben az életrajzokban szembeszökő és egyben izgalmasan érdekes, az az egyéni életek sajátos, tipikus jellegzetessége. És ez a jellegzetesség egyhangúságában is megdöbbentő. Egy nagyon sajátos, fájdalmas és nyugtalanítóan visszatérő eszmélés kíséri az önéletrajzok olvasását: a gyermek panasza, fájdalma, elveszettsége. A felnőtt, az író elmondja gyermekségi multját s ez a mult szinte kivétel nélkül — nemcsak a mai életrajzoknál, hanem az idézett klasszikusoknál is — szomorú csalódottságával, kinjaival és válságaival hat ráánk. Legyen proletárlétről szó vagy jól ellátott polgári sorsról, a motívumok egyre visszatérők. A proletárgyermeknek meg van a maga különös, megkülönböztető élményvilága, — s erről Kassáknál hallunk felügyeltető részleteket — amely konkrét élményanyagában elűtő a gondtalanságban felnőtt polgári gyermek élménytörténetétől. De valami kínos megértetlenség és elveszettség fátyolozza be mindkétféle gyermekség multját. Hogy konkrété érzékeltessék, hadd utaljak *E. Weiss* már említett nagyszabású önéletrajzi regényére. Az író (a gyermek) apja híres szemésztanár, reális érzékű, fölényes, a magasban trónoló „orvosprimadonna“, aki gyermeke szertelen rajongó csodálatát nem veszi észre s ha eszméli, gúnyos, cinikus módján hűti le. A gyermek gyöngédségi megnyilvánulásait félreérti s a gyermek ott kapja a legérzékenyebb sebeket, ahol éppen a viszonzást reméli. Egyoldalú gyöngédség ez, s ebben a fojtott légkörben nő fel a gyermek. És mikor a pályaválasztás időszerevé válik, az apai tekintély gáncsolja el, amikor kedvesét, az egyszerű szolgálólányt feleségül veszi, az apja mutat ajtót neki, amikor a háború kitör, az apa kényszeríti csendes erkölcsi terrorral bele, — holott a gyermekember mély embersége lázong és tiltakozik, — ugyanakkor a magas rangú, „hazafias“ orvos, az apa, előkelő szülők gyermekeinek mesterségesen trachomát idéz elő, jó pénzért, hogy azokat a katonai szolgálattól mentesítse! — és amikor a fiu megsebesül s a szülői házzal ismét megbékül, órá háru az egész család eltartásának gondja, stb. A nagy realitással megírt önéletrajz megisméltlődő változatokban jeleníti meg a gyermek, a serdülő, a férfi konfliktusait a családi környezettel, amely mindig és mindenütt érvényesíteni akarja a maga fennsőbbégi jogait, kialakult polgári ítéleteit és előítéleteit a maga utjait kereső gyermekkel szemben. Ha a gyermek ebben a harcban enged s alárendeli magát, önmagával kerül ellentmondásba, ha szakít a környezettel, ismét csak konfliktust idéz fel. *E. Weiss* regénye — minden pátozshiján — fájó élességgel vetíti elénk megannyi reális változatban a polgári lét gyermekének többé-kevésbé tipikus élménytörténetét. Ennek a polgári élethelyzetnek akárhány konfliktusos részletét idézi fel *Zsolt Béla* életrajzi vallomása, (*Villámcsapás*), amely kiválóan két tipikus történés lelki visszahatására vet világot. Az egyik esetleges ugyan, de mégis tipikusnak mondható, amidőn a gyermek mostohaszülőt kap, a másik, szinte élettani jellegű, amidőn új testvért kap a gyermek. Azokat a sokszor neurótikusba csapó magatartásokat, melyeket e változások kiváltanak, a legritkább esetben ismerik fel a szülők s *Zsolt* írása fájdalmasan árnyalja e tipikus helyzetek visszahatásait a gyermeki lélekben.

Azt kell hinnünk, hogy a megirigvelt polgári lét gyermeke semmivel sem él boldogabb gyermekkort, mint szegénysorsú gyermektársa.

Amíg a szegény gyermek — s itt Kassákra gondolunk — küzd a szegénység, a magárahagyottság, a nélkülöző gyermeksors élményeivel, az összezsúfolt, egészségtelen, ingerült családi élet mérgező légkörében, mely olykor megfojtja, olykor meg megedzi és lázadó, felszabadító cselekvőségre neveli; addig a polgári jólét gyermeke az agyonneveltség, a merev családi tekintély és sokszor a kifelé leplezett családi egyenetlenségek sorvasztó légkörében növekedik fel. Csak olvasni kell ezeket az önéletrajzokat — derűs, vidám gyermekség nem mosolyog ránk. Hol a szeretetlenség, hol a szeretés túltengése okoz lelki károkat, hol a bőség ernyeszt el, hol a szűkösség ver le; ijesztő gyermeksorsok jelenednek elénk. Hogy a kis lelkibetegek a gyermek neurótikusok közül számosabban kerülnek ki a polgári családokból, az tudott dolog. Viszont, szegények gyermekei aligha mehetnek analízisba.. De vannak lélektani dokumentumaink, melyek megdöbbentő igazsággal tanúsítják a szegény gyermek társadalmi létének lélekölő hatását.

Az irigyelt, visszavágyott gyermekmult legtöbbször csak a képzeletben az. Amit a képzelet játéka megenyhít, azt az alkotó művész egészségesebben és radikálisabban az önéletrajz önfelszabadító vallomásával viszi véghez. Talán ez legmélyebb, legszemélyesebb funkciója.

HEINRICH HEINE: NÉMETORSZÁG

Átköltötte: FALUDY GYÖRGY

*„Szép vagy, nemes hölgy — szóltam, ránevetve —
„látom: tested Vénusszal osztozott
a bájakon. Szájad vörös cseresznye,
s a lábaid, mint antik oszlopok;*

*ringó csipődtől minden szent askéta
megtébolyulna: — ám felelj nekem:
hogyan kerültél e magános sétat-
uton, ily későn, épp szembe velem?*

*Hideg szél fú. Az óra mindjárt éjjelt
fog verni. Ágyad biztosan meleg.
Ha nem volnék indiszkrét: mennyi pénzért
méred nekem királyi testedet?”*

*„Tévedsz, Henrik“ — felelt ő, mosolyogva —
„én nem vagyok amolyan könnyű lány;
és máskülönben is már vén csorosziya
lettem, s túl ifjú vágyak viharán*

*lesem a lassú századok múltását.
Egykor még márványsíma testemen
harcok, tűzvészek, áradások ásták
e sok barázdát, s minden reggelen*

*arcomat egyre ráncosabbnak látom,
hajam megőszült és mellem konya, —
Nagy Károly volt az én apám, barátom,
s én volnék Hamburg istenasszonya.*

...De hogyha meghívhatlak egy teára,
úgy jöjj velem; ma csak magam vagyok,
padlásszobámban fütve áll a kályha,
s a karszékben a fagyott ablakok

alatt elmondod majd, mi hozott erre,
s német népiünkhöz még mily indulat
fűz téged, és ha útra kelsz, majd merre
s milyen tájakra vezet az utad?“

Igy szólt ő; és elindultunk kanyargó
síkátorokban, néptelen terek
között, aztán felmentünk a csavargó
vaslépcsőkön vagy kilenc emelet

magasra és egy kis szobába léptünk;
leültem, s ő is úgy húzta felém
karosszékét, hogy összeért a térdünk, —
s szemébe nézve, így beszéltem én:

— „Űrnöm! Hajdan a szabadság, a szépség
után űzött el Párisig a vágy.
De jaj, már ott is utolért a vénség,
s úgy töprengtem álmatlanul az ágy

setét bárkáján, mely az Acheronra
viszi holnap a beteg Henriket.
Fásult lelkemnek egy volt még a szomja,
s egyetlen vágy kinozta e szívet:

még egyszer, csak egyetlen egyszer látni
az alstermenti német tölgyfasort,
matrózpipákat a hamburgi ködben,
nagy szőke nőket, Junkert, rajnabort, —

nevezd honvágynak, mindegy — s annyi búra
vitte, hogy jöttem, lelkemet az út.
Borzalmas orvosság volt, szörnyű kúra,
s nem gyógyított, mert nem tudom, e rút

őszből merjek remélni szebb időre?
ki sejti ezt? Az oldó és szövő
párkák sötét szobában ülnek, dőre
szemünknek örök titok a jövő,

bár mi faragjuk... Nézz reám: ma éjjel
zokogni tudnék és szívem puhább
mint melled bőre. Tégy rumot élémbe,
s hozd be, amit ígértél, a teát.“

S ekkor ő felkelt, hogy nyomában ámbra
áradt, s egy kis kannával térve vissza,
csészét hozott, rumot töltött teámba,
míg ő a rumot tea nélkül itta,

tea nélkül; — s mikorra bársony arca
tüzelni kezdett, mellém ült, nehéz
szemét lezárva, és vállamra hajtva
sötétsörényű, koronás fejét,

s eképp beszélt: „Anyám tündérr királylány
volt itt az Elbán. Egy holdfénybe szőtt
nyárestén ülték holmi régi bárkán
császárapámmal ök az esküvőt.

Hogy meghaltak, több már, mint ezer éve.
Árván hagytak s szegényen: nem maradt
reám más, mint apám császári széke,
mit ott látsz most a tölgy szekrény alatt.

De nem adnám el, bár marokra szórtam
hajdan a pénzt, semmiért e kopott
széket — ebben ült az aacheni dómban,
hol nagysüvegű, gót bíbornokok

hajlongtak... A szék aljából nagy katlan
nyílik, s ha lassan felemeled rőt
bársonypárnáit, meglátod alatta
mit látni vágyol: a német jövőt.

De esküdj meg, hogy nem fogsz megijedni,
bármily borzalmat lásson is szemed!“
S én átkarolva térdét, szóltam: „Semmi
nem rémit, Őrnőm!“ És ő, két kerek

szemét, melyekben különös gúny égett,
reám emelte s elkezdett nevetni.
Aztán elfújta a lámpát. Setét lett,
s csupán az esőt hallottam peregni

a háztetőn, míg ő varázsigéket
mormolt a trón támlájánál és én
a mélybe néztem, honnan szörnyűséges
és tébolyító büz áradt felém.

— „Most légy kemény“ — szólt ő — „csupán a német
jövő szaga ez. Fogd be orrodát.“
S én újra a mélységbe néztem. Kékes
lángnyelvek közt egy udvari fogat

tünt elő. Mélyében egy hetykebajszú
császárnő ült. A címeres lovak
a nép közt jártak, melyet sebesarcú
lakájok vertek. A kocsi alatt

elgázoltak heverték, kik halódva
is még éljent bömböltek. Kétfelé
ciradás, tarka, csürt-csavart kaszárnyák
és bérházak nőttek az ég felé.

A földekből, mint tavaszi vetés,
kémények keltek és e szürke tenger
alján, mint holmi fekete penész,
rongyaiba csavarva ült az ember.

Amott ragyogó cilinderek jártak
korzózni, csak a pénznek nem süket
polgárlánykakkal, kik jólzárt nadrágban
őrizték híres szűzességüket;

de legfelül, e sok-sok ócska kegyszer,
reverenda, kardbojt, vállpánt, új s ó
diáksapkán a bankár ült, míg egyszer
feldördült a megváltó ágyúszó.

...S aztán: vert hadak s meddő forradalmak
hűnyő parázsán újra új csaták
keltek, a földet a régi hatalmak
ásták alá, piszok demokraták

alkudtak jobbra-balra és a bölcsök
olyan utakon jártak, hol a nép
már nem követte őket; míg a bölcsök
mélyén egy disznófejű nemzedék

született — új nép, mert talán a régi
polgárokból még volt valami szív.
...Munkások jártak hontalan az éji
uccán, s a hid tövében minden ív

alatt százan háltak — elérhetetlen
lett számukra minden olcsó falat...
S a szolgál-Nő, ki régen új életre
vágott: csupán ölével lett szabad.

S aztán: egy havas és kísértetes
napon — maguk se tudták, hogy lehet —
megjöttek a germán kísértetek,
a sírjukból kikelt őrmesterek,

az áltudósok és a fél-Wotánok,
a megbolondult nyársak, a fanyar
díványokon képzélgő vénleányok,
a tányérsapkák és a hivatal

magasgalléri, aszott csöcseléke,
a párbajhősök, az új Borgiák,
az onanisták, kik tizenhat éve
várták a nagy, jövődő orgiát...

Rettentő és Brueghel-i látomás volt:
a pincékben reszketve ült az Ész
amíg fölötte Dante pokla lángolt,
gigászi ágyuk keltek és nehéz

bakkancsok járták — lenn a börtönökben
táncolt a korbács, elkinzott rabok
rimánkodtak, míg haldoklók hörögtek, —
amott embert vadásztak és amott

a holtakat pöcegödörbe dobták;
amott a rabseregből csapatot
formáltak; ott a zsidókat pofozták
amíg félholtan hulltak el, s amott

azon röhögtek, hogy egy munkáslánynak
ölét tüzes szivarral égetik,
míg agg tudósok mellig a mocsárban
doigoztak virradattól éjjelig...

De fenn, felettük, vad s új bacchanálra
indultak az örült egyenruhák; —
s egy had, mely legsötétebb nyomorában
választott népnek gondolta magát,

perdült az útra... Farsangi menetje
élén a vezér lovagolt a gót
király maszkjában — mögötte nevetve
jött serege, átkozott lobogók

árnyékában; jöttek, ki kordélyt tolvaj,
melyen avitt és barbár kegyszerek
heverték; jöttek, ki úgy lovagolva
egy régesrégen kihalt szörnyeteg

hátán; ki egy veszett kutya faráról
pislogva le; jöttek szedett-vedett
ruhában, barna maszkban, míg a mámor
fénylett arcukról, s agyuk megett

nőket vezettek, kik orrukban láncot
viseltek, s izzadt ágyékkal, meredt
mellel ropták az ősi medvetáncot; —
és így vomult az őrjöngő menet

szemem előtt, végig a városoknak
útvesztőin, hol a kapuk alatt
a férfiak egymással párosodtak,
míg hátrábról néhány rongyos barakk-

lakó lesett reájuk... A zenészek
romantikus, hitvány melódiát
fujtak lihegve; egy sarkon a részeg
Tudomány épp a Teológiát

ölelgette egy kihányt tócsa borban,
míg a patakban, hol szennyviz úszott,
csecsemők meneteltek csatasorban,
s az ablakokból tudós mágusok

horgászbottal halásztak levegőt...
 A messzeségbe ködös perspektíva
 nyílt: holttestektől égmagas mezők
 felé, hol a golyózáporban, ríva,
 s magában állt egy ember, míg hasából
 lilán lógtak a kiszakadt belek.
 És arra, éppen arra, ahol állott
 futott, futott e tébolyult sereg.

S én álltam, álltam, néztem, míg az ajkam
 megrándult és nem tudva feltörő
 borzalmamat titkolni, megragadtam
 az istennőt: „Ez a német jövő?”

Mondd, hát ez az?“ — — — De ő csak nézett lomha,
 nyugodt szemével s aztán felemelt,
 szép karjait lassan keresztbe fonta
 mellén és nézett és csak nem felelt.

De én, nem bírva többé már magammal
 félőrülten rugtam fel a kopott
 trónust és az istennőt mellbevágva,
 ki körmével belémkapaszkodott,

lerohantam a lépcsőn, míg szemembe
 csapott a zápor, s mint a szélvihar,
 rohantam át a pislogó lámpák közt,
 ezer sikátor, s ezer útkanyar

sötétje közt, míg lihegve a térre
 értem, hol a nedves póstakocsik
 álltak, s az alvó postillon fülébe
 üvöltöttem: „Előre: Párisig.“

A FIATAL MARX ÉS HEGEL

Írta: PEÉRY REZSŐ

1.

A marxi gondolatrendszer nemzetközi gyökerű; a fiatal Marx azonban a német klasszikus idealizmus mágikus hatása alatt fejlődött. Ismert dolog Engels büszke hivatkozása a Kant óta eltelt filozófiai fejlődésre, amelynek a szocializmus tudományos megalapozását tudja be. Tényleg csak Marx doktori értekezését kell elolvasnunk, hogy lássuk, milyen mélyen gyökerezik e kritikai filozófia nagy korszakában. Közvetlen hatása rá elsősorban Hegel-nek volt, véleményünk szerint nemcsak a hegeli módszerek, hanem szinte minden hegeli jellegzetes és lényeges tulajdonságnak. Már Feuerbach szinte olyan fordulatot vitt benne végbe, — szenzualista-realista mederben, — amit a Hegel-tanulmányokkal párhuzamos konkrét történeti és szocialista studium valószínűleg előkészített s amit a francia és angol élménykörrel való fokozatos megismékedés könnyített meg. Mindehhez azonban a német idealizmus

készítette a talajt. Marx fiatalkori levelezéséből tudjuk, milyen átható volt fiatal korában ez az élmény s mennyire ennek a filozófiának normatív légkörében nőtt fel. Goethe, Lessing és Kant, ezek azok az ideálok, melyeket apja élete elé állított...

Schulze-Gaevernitz-el így foglalhatnánk össze a német klasszikus bölcsészethez való viszonyát: „a német idealizmushoz kapcsolódva Marx az egyéniséget a társadalomba építi be... számára az ember közösségi lény. Ez a gondolat, mely nem más, mint a német klasszikusok emberiség-gondolata Marxnál a jövő államának eszményéig emelkedik, elméletének ez a része az, melyben Kant és Fichte tanításai közvetlenül élnek tovább.¹

A filozófiatörténet mindez ideig nem foglalkozott annak vizsgálatával, milyen volt a német klasszikus idealizmus társadalomfogalma és társadalmi alapvetése. Szeretnénk pár idevonatkozó felfogást ismertetni, mert úgy véljük, hogy a német idealizmus ilyenirányú vizsgálata nincsen lezárva, s a kutató ezt illetően pár értékes kiegészítő megállapításra juthatna.

Alfred Weber következőképpen világít rá a problémára: „Kant, Fichte, Hegel, bármilyen különbözően építik fel gondolatrendszerüket társadalomtudományi szempontból, a történelem tartalmát közösen az öntudat megvilágításában látják egészen a szabadság tudatának kidolgozásáig. Ez a szabadságtudat arra hivatott, hogy az ész birodalmát alapítsa meg.“² Hegel és Fichte — Weber szerint — korukat a megvalósult ész előretörésével jellemzik és a marxizmus a szocialista racionális jövőendő megjélésével, mely egy tisztán civilizatórikusan felfogott társadalmi folyamat logikailag szükséges erecményeként áll elő, nem más, mint egy civilizatórikusan megfogalmazott eschatológia, nem más, mint az eljövendő civilizációs-kozmosz formáinak politikailag és társadalom-agitatórikusan előhívott képe. Weber a klasszikus német idealizmust, mint hatalmas civilizációs folyamat megfogalmazóját fogja fel s a szocializmust ennek folytatójaként tünteti fel.

Sokan, akik a filozófia és szociológia határmezsgyéjén dolgoznak, a klasszikus német bölcsészetben keresik a társadalmi embert, a társadalmassított ember fogalmának elvi jelentőségű lerögzítését. Így *Plenge*, aki kimerítően foglalkozott a Hegel-Marx kapcsolatokkal azt mondja, hogy a német idealizmusnak szociológiailag fontos eredménye az a hegelii tétel, mely szerint az „elszigetelt egyes szubjektum alanyiséga“ az öntudat átmeneti illúziója s mely szerint szubjektumnak lenni öntudatos formában annyi, mint közösségi lényvé, a szervezett társadalom tagjává lenni. (Hegelnél, az államfilozófusnál természetesen állampolgárnak.³)

Max Adler pedig a német klasszikus filozófia szabadságfogalmának ad ismeretszociológiai megalapozást.⁴ Ha felismerése értelmében párhuzamot vonunk a politikai közgazdaság liberalizmusa és a német klasszikus filozófia szabadságfogalma között, észre kell vennünk, hogy a liberalizmusé individualista, a német bölcsészeté pedig közösségi jellegű. Magyaránként az eredetre utal. Az első szociológiailag olyan társadalmi réteghez kötött, mely harcát megharcolta, illetve nem akarja, vagy nem tudja tovább harcolni, az utóbbi pedig, akár a francia forradalom első proklamációi általános emberi posztulátumokban beszél, háta mögött nincs osztályszerkezet.

A német klasszikus bölcsélet antiindividuális jellegét ugyancsak Adler hangsúlyozza ki s itt megegyezik *Plenge*-vel. A német bölcsészet egyéniségfogalmáról a következőket mondja: „Bei Kant ist das Individuum... ein Paralogismus der Vernunft, bei Fichte ein unkritisches Vor-

urteil, bei Hegel ein Betrug. Ausgangspunkt der Kritischen Philosophie war also zwar das Individuum, aber ihr Zentralpunkt ist das Bewusstsein und dieses wird erkannt als ein Transzendental-vereinigter Prozess der bloss in einem Individuum abläuft.⁵

Érdekes, hogy Hegel maga is felismerte a kanti filozófia szociológiai szerepét s a kanti észkritikát mintegy a francia forradalom elméleti megfelelőjének fogja fel: „Das wahrhafte der kantischen Philosophie ist das dass Denken als konkret in sich, sich selbst bestimmend aufgefasst ist; sie ist die Freiheit anerkannt. Rousseau hat so in der Freiheit schon das Absolute aufgestellt: Kant hat dasselbe Princip aufgestellt nur mehr nach theoretische Seite; Frankreich fasst dies nach der Seite des Willens auf... Das letzte Resultat der Kantischen Philosophie ist die Aufklärung.“⁶ Történelemfilozófiájában pedig így utal a francia forradalomnak a német filozófiához való kapcsolatára: „... nur kann hier gleich bemerkt werden, das dasselbe Princip (t. i. a francia forradalomé) theoretisch in Deutschland durch die kantische Philosophie ist aufgestellt worden.“⁷

Hogy a kanti észkritika nyomában hogy jön elméletek formájában mindaz, amiért a francia forradalom gyakorlatilag harcolt (népjogok, egyenlőségi eszme, emberi szuverenitás), arra a kortárs *Heine* is büszke volt. Véleménye szerint a német filozófia nem egyéb, mint a francia forradalom álma, „a meglévővel való szakítást s annak átszarmaztatását a gondolatok világában tettük meg.“

A fejlődésgondolat, az észkritika, az ember és társadalmi ember fogalmának kidolgozásán túl, a nagy civilizációs folyamaton s a klasszikus idealizmus normatív erkölcsi légkörén túl figyelembe kell vennünk a Kantnál gyakran ki nem hangsúlyozott társadalombírálatot, aminek pedig ebben az összefüggésben meglehetősen komoly szerepe van. Emlékezzünk csak arra, amit Kant a rendi különbségről mond: „Die Verschiedenheit des Standes macht, dass so wenig man sich in die Stelle des dienstbaren Pferdes versetzt, um sein elendes Futter sich vor zu stellen eben so wenig setzt man sich an die Stelle des Elends um dieses zu fassen.“⁸ *Max Adler*, aki Kantnak a társadalombírálatához való kapcsolatait kidolgozta, arra is rámutat, mennyire tudatos Kantban a társadalmi köztötség és a természetjog közötti antagonizmus felérzése. (Rousseau és a francia felvilágosodás hatása.)

Az elméleti civilizációs folyamat mellett fontos persze a gyakorlati is, mely természetesen absztrakt gyakorlati működése volt a német gondolkodóknak. Kant művei az örök békéről és a világpolgári történelembölcsületről, Fichte beszédei a német nemzethez, Schiller levelei az esztétikai nevelésről, ezeknek kellett megelőznie a marxi koncepció kifejlődését.

Ha most össze akarnánk foglalni Marx fiatalkori munkáinak kiindulását, grandiózus művének alapgondolatát, akkor ezt talán úgy lehetne megtenni, mint ahogy *Werner Falk* teszi (Hegel szabadságeszméjéről szóló tanulmányában.) „Az embert mint egészet látja az ifjú Marx veszélyben, hogy mint egészet lehessen megmenteni. A polgári társadalom válsága itt középpontilag van megfogva, mint a polgári társadalom embereinek válsága.“⁹ Itt, ebben a kiindulásban a Kant utáni német filozófia etikai radikalizmusa s hatalmas kulturfilozófiai távlatossága érződik. Ugy gondoljuk *Hendrik de Man* túloz, amikor azt állítja, hogy a fiatalkori iratokban Marx idealista és irracionalista arcéle mutatkozik meg, amikor éles határvonalat húz e korszak és a későbbi munkásság között. Bizonyos az, hogy a tudomány számára Marx módszertani realizmusa

nagyobb értékű az ifjúkor mágikus intuíciónál. Viszont lehetetlen eltekinteni attól, hogy itt jellemző folyamatosságról van szó, a filozófiai örökséget a kései Marx sem tagadja meg s hogy a marxi probléma alapvetése: a polgári társadalom válságának, mint az emberiség válságának meglátása, az a nyugtalanító gondolat, hogy az ember szinte tehetetlen rabszolgája a tárgyi és dologi világ uralmának, a szocialista gondolatrendszer e középponti magja speciálisan a Kanttal meginduló filozófiai fejlődés vívmánya. A Marx-kutatók nagy része, így *Rjasanov, Mehring, Vorländer, Max Adler* megegyeznek ebben. A német klasszikus filozófia s a fiatal Marx gondolati kiindulása közötti rokonságot különösen azok hangsúlyozzák ki újabban, akik mintegy szocialista új hegelianusoknak nevezhetők (*Lukács György*), valamint a német szociológia ama képviselői, (*Sombart, Liebert, Max Weber, Troeltsch, Mannheim*), akik a Kant utáni filozófia kulturszociológiai jelentőségét hámozzák ki s mint Weber teszi, a két folyamatot közös civilizatórikus áramnak fogják fel. Ott, ahol a fiatal Marx az angol közgazdaságtannal nem tud egyezni, minden kétséget kizárólag a német idealizmus erkölcsi hagyománya dolgozik benne, Kant éppúgy, mint Fichte vagy Hegel. Az emberprobléma alapvetését illetőleg s normatív erkölcsstani tekintetben a német szocialista gondolatrendszer nem egyéb, mint a Kant utáni német bölcsészet legjellegzetesebb hagyományainak életrekelője.

2.

A tudományos filozófia fejlődésének egyre inkább kihangsúlyozott tétele, hogy a metafizikát kapcsolja ki, igen rokonszenves. Mégis mondjuk a modern új pozitívizmus (*Schlick, Carnap, Reichenbach, Neurath*) kissé túl merev és rigorózus metafizika ellenes hadjáratában. Ennek az igen jelentős bölcsészeti iránynak ez eddig nagy hibája volt, hogy nem vizsgálta az u. n. metafizikai koncepció érdemét éppen az exaktságra törekvő pozitíviztikus és realista gondolkodás kifejlesztése körül. Legalább is az itt felmerülő nehézségeken még nem mérte le rokonszenves gondolati alapvetésének helyességét. A fent jelzett problémára milyen érdekes és megvilágító példát ad a marxi gondolatrendszernek a hegeliből valók kifejlődése, a hegeli filozófia bírálata és átértékelése.

Hegel-Marx — ez a téma igen sok és igen összetett problémát szakít fel. Nehéz ismeretelméleti kérdéseket. Tudjuk, hogy vitathatóvá kell ma tenni a hegeli problémát, mint a modern szocializmus bölcsészeti hitelének s a mai tudományhoz való viszonyának, egyszóval teherbirásának kérdését. De nekünk itt csupán az lesz a feladatunk, hogy a hegeli bölcsélet ama jellegzetes tulajdonságaira próbáljuk a figyelmet felhívni, melyek nélkül a marxi gondolatrendszer keletkezése érthetetlen.

Először kapcsolódjunk a Kant utáni német bölcsélet egyik leglényesebb gondolatához: a fejlődés eszméjéhez. Ha Kantnál először jelentkezik a fejlődés szükségszerűségének felismerése, ha Fichte ennek gyakorlati történelmi konzekvenciáit hangsúlyozza, Hegelnél elsősorban ez a gondolat az alapja hatalmas spekulatív rendszerének. A hegeli dialektika koncepcióját ez a fejlődéseszmé szülte, hogy spekulatíven átsegítse magát azokon a pontokon, amikor az elmúlás, a stagnáció, az elhalás miatt a fejlődéssel nem tudunk mit kezdeni. Az ellentmondás szerepének kihangsúlyozása azért volt olyan fontos ebben a filozófiai rendszerben, hogy a fejlődés gazdagodását igazolja. Ugy gondolom, sokan kissé túlszigorúak Hegellel szemben, amikor az „ungeheure Macht des Negativen” jelszavának gyakorlati kicsengést adnak.

Ami Hegelnél új, ő az első német gondolkodó, aki akár Kant-Lap-

lace a természet fejlődésének, ő az egyetemes történelmi világ fejlődésének törvényszerű rendszerét igyekszik kidolgozni. Hegel kikerülhetetlen törvénynek ismeri fel a szellem továbbfejlődését a természetben és a társadalomban önmaga felgazdagított alakjához majd az abszolútumhoz visszatérő folyamatnak. Ez filozófiájának nagy metafizikai alapvetése. (Már ebből is következik, hogy erkölcszabályának nem normatív a jellege, mint Kanténak.) Roppant bonyolult és nehézkes fejlődésfilozófiájának ez önkényes rendszere. Ugy hogy jogosult az a Feuerbach óta a materialisztikus irány oldalán kifejtett nézet, hogy ez a rendszer tulajdonképpen tudomány-előtti termék, igazi jellege szerint: művészi alkotás. Jellemző az, hogy maga az ó-hegelianizmus nem jutott túl a kitűnő interpretáción. Tudjuk azt is, ami nem véletlen, hogy a közép-európai népekre (magyarok, csehek, szlovákok) akár Herder, Hegel is nem szigorúan vett tudományos hatást gyakorol, inkább népművelői, a nemzeti kibontakozás művészi példájául szolgált. Ugyhogy talán igaza van *Schultze-Gaevernitznek*: „Hegel világképe nem tapasztalati tudomány, de mint művészi teremtés Németország egyik legnagyobb alkotása Goethe Faust-ja mellett.”¹⁰ Ez a művészi teremtés egészében tényleg „vorwissenschaftlich” termék. Viszont ez érthető: ilyen átfogó gondolatszintézist létrehozni azon a fokon, melyet a tapasztalati tudományok a XIX. század legelején képviseltek, nem lehetett másként, mint önkényes metafizikai szerkesztéssel. A hegeli filozófia alapeszméje e mellett szinte pozitivistikus és realizisztikus: a létező megértése. Eszköz és út hiánya s a totalitásra való makacs törekvés eredményezte aztán szükségképpen az abszolút idealizmus konstrukcióját. De hogy az előbbieket fonalát felvegyük: a legmaradandóbb Hegel ott, ahol történelmi-emberi mezőn igyekszik megfogni az eszme önkifejtését, a filozófiatörténetben és történetfilozófiában. Itt a hegeli gondolatcentrum a fokozatos fejlődés a szabadság felé s a szabadság kérdése.

Az irodalomtörténetíró *Brandes* mondja, hogy a történelem Hegel számára a „szabadság eposzát” jelentette. Itt Hegel francia hagyományt követ s a kanti törekvést fejleszti tovább, mikor a XVIII. század szabadságtörekvéseinek igyekszik elméleti betetőzést adni. Speciálisan európai szellemi teremtés ez. „Csak gondoljunk arra a szerepre, amit a szabadság fogalma kapott a XVIII. század publicisztikai irodalmában. Gondoljunk itt arra a mély hatásra, amelyet Rousseau gyakorolt Kanta és Herderre, vagy amit *Montesquieu* Hegelre” — mondja *Tönnies*.¹¹

A szabadságfogalom a hegeli bölcsélet tengelye. Hegel történelemfilozófiája szinte nem más, mint merész érvelés a szabadsághoz vezető szükségszerű fejlődés mellett. Fontos név Hegelnél az az állandó hangsúly, amit e folyamat törvényszerűségére helyez. Ugyanakkor tudjuk, Hegel államfilozófus volt. A konkrét politikai helyzetben nem szólt annak érvényesítéséről. Érdekes, hogy ugyanakkor Kant Hume-i gúnnyal mondja a nép és szabadság viszonyának sorsáról: „ama feltevés szerint, hogy egy bizonyos nép nem érett a szabadságra, a szabadság sohasem fog bekövetkezni, hiszen nem tud a szabadságra megérni az, aki már előzetesen nem élvezte azt: szabadnak kell lennünk ahhoz, hogy célszerűen alkalmazhassuk erőinket.” Hegelnél ilyen konkrét gyakorlati utalást erre a viszonyra nem találunk. De a hegeli filozófia idevonatkozó alapvetése más. Hegel az emberi öntudat fejlődési fokozatainak igyekszik bebizonyítani, hogy szükségképpen el kell érnie a szabadság egyre magasabb fokait. Hegel öntudatfilozófus. Hiszen azért lett hatása olyan alapvetően mély a fiatal Marxra, kinek végső szava a feuerbach-i materializmusról az volt, hogy nem tud egyezni vele abban, amiben az az

alakító, cselekvő tényező az alanyi emelő erő, az öntudat szerepét semlegesíti. A hegeli filozófiában pedig minden azon mulik, hogy az „igazat nemcsak, mint szubsztanciát, hanem mint szubjektumot kell felfognunk.”¹²

Hegel nem tudott megbarátkozni a kanti dualizmussal, de a kanti erkölctannal sem. Milyen jellemző az a kritika, amit a kanti kategórikus imperativusról mond. „Ilyen törvények csak a kell-nél állnak meg, de nem valóságosak, nem törvények, hanem parancsok.”¹³ A hegeli fejlődés-filozófia pedig törvényeket keres. Ha Kant az ember erkölcsi gyengeségével szemben a kategórikus imperativusz parancsát keresi, Hegel elfogadja ezt a kiindulást. Csakhogy nála az embernek éppen gyengeségei és hibái miatt kell szükségképpen megjavulnia. Az elméleti szocializmusban mindmáig együtt él a két kiindulás, a kereszténység humanista és optimista perspektívája a német klasszikus bölcsélet pesszimista felfogásával az emberi természet mivoltát és jellegét illetően. (Erről a kérdésről érdekes vitát folytatott Marx Proudhonnal. Az időbeli távlat látni engedi, hogy vitájukban a német idealizmus és a francia szocializmus elméleti alapvetése ütközött meg.)

A hegeli történelembölcsélet rögzíti le azt a tételt, mely olyannyira jellemző a hegeli spekuláció munkamódszerére: a szabadság kérdése nála az öntudat szabadságának kérdésévé válik. A probléma nála felismerni a fejlődést és öntudatosodni a szabadságban. A szabadság hiányát tehát a szabadság tudatának hiányával magyarázza. A rabszolgaságról pl. azt mondja, hogy magyarázata abban van, hogy e fokon az embernek nincs még tudata a szabadságról s így pusztán értéktelen dologgá süllyed. Ugyanezt a tételt klasszikusan fogalmazza meg később s vonultatja végig a történelem menetén egészen politikai ideáljáig: az alkotmányos monarchiáig. A világtörténelem a világ fejlődése az általános és szubjektív szabadság felé. „A kelet azt tudta és azt tudja, hogy csak ez egyes egyén szabad: a görög-római világ azt, hogy egyesek; a germán világ már tudja azt, hogy mindenki. Az első forma ezért, amit a történelem felmutat, a despotizmus, a második a demokrácia, a harmadik a monarchia. (Történelemlfilozófia.) A mű mottója: mint az anyag szubsztanciája a súly, a szellemé a szabadság.”¹⁴ Ha Hegel történelembölcséletében mintegy gyakorlatilag szól e fogalom útjáról a megvalósulás felé, filozófiatörténetében grandiózus kísérletet tesz, hogy a gondolkodás életében mutassa ezt a folyamatot egészen a kanti észkritika forradalmáig. Jogfilozófiájában a társadalmi életéről való eszmélkedés területén mutatja ezt a folyamatot, fenomenológiájában pedig annak benső törvényszerűségeit mutatja. Tudjuk, hogy Hegel művelődéstörténeti ideáljait is e szerint válogatta meg; innét vonzódása mindenek ellenére is a görög öntudatfilozófiához s a francia aufklárizmushoz.

Ezek után érthető, hogy a fiatal Marx filozófiai ideálja *Epikur*, aki megveti az empirikus tudományokat s azt mondja „filozófiának kell szolgálnod, hogy szabadságban legyen részed, mert a filozófiát szolgálni egyenlő a szabadsággal.”

Igy lesz a fiatal Marx gondolatrendszerének egyik középponti témája az a háttérben levő dolog, mely tulajdonképpen mindig előtérben van: az öntudat szerepe a történelemben és társadalomban. Bele megy az ideológia-képződés problematikájába, tisztázni segíti ezt a fogalmat, de gondolatrendszerében az életet felfogó és harmonikusan tükröző öntudat mindvégig jellegzetes alapprobléma. Tudjuk, hogy a modern szocializmus szótárában milyen értékű szavak: „osztálytudat“, „emberi öntudat“, „tudatosít“ stb. kifejezések. A tudományos szocializmus az öntudat pri-

mátusát ugyan determinista mezben adja vissza, de mindig benne él a szabadság tudatának és az öntudatnak szinte „idealista“ túlértékelése. Ma is igen sokan hajlamosak a szocialista gondolkodók táborából arra, hogy Hegelnél ne gondolják tovább az alanyi és tárgyi tényezők viszonyát az emberi történelemben. A későbbi gazdasági determinizmus tényleg bámulatra méltó teljesítményének ellenére a marxi gondolati alapvetésnek éppen ez a jellegzetessége bizonyítja, mennyire Hegel e gondolatok bábája. Ez a merész lépés az idealista öntudatfilozófia felé, korábban a dogmatikus materializmustól való eltávolodást jelentette s ebben bizonyára hasznos volt.

Marx egy 1844-ben írt dolgozatában szándékozott nekikezdeni a hegeli filozófia részleges bírálatának. Mint ismeretes, ez az írása töredék maradt (az új összkiadás *Filozófiai-közgazdasági kéziratok* címen foglalja össze.) A problematika így az utódokra maradt. Marx itt a Fenomenológiával kapcsolatban a hegeli realizmusról beszél, melyről nekünk is szólnunk kell. Ismeretes Engelsnek az álláspontja, amit Hegelt illetően a módszer-rendszer kérdéséről fejtett ki Feuerbachról szóló művében. Engels alapgondolata valószínűleg helyes, mikor azt mondja: minden nagy szisztematikus egy adott történelmi ponton a rendelkezésére álló segéd-eszközökkel építi ki rendszerét. A szaktudományok fejlődésével azonban a segéd-eszközök elavulnak, a tudományos látókör kitágul s így elsősorban az összefoglalás egésze, a rendszer lesz legkevésbé időtálló. A legnagyobb gondolkodókat kell így állandóan revízió alá venni. Viszont úgy gondoljuk, Engels ugyanakkor megkerült egy igen lényeges problémát: mi annak a módszernek tudományos értéke, mely merően önkényes konstrukciók rendszerét, teljesen mulandó valamit hoz létre?

Az újabbkori filozófiai kritika ugyancsak érinti a hegeli realizmus kérdését. A hegelianusok oldalán (*Fischer*, utjabban *Nikolaj Hartmann* és Lukács György) épp úgy ráeszmélnek erre, mint a filozófiatörténészek. Ezért állithatja *Tönnies Hegelt Comte-val* párhuzamba s mondja róluk: „két különböző módon tört sugára ugyanannak a fényforrásnak.“¹⁵ *Plenge* Saint Simont tartja Hegel francia megfelelőjének s figyelmeztet Hegel XVIII. századbeli gyökereire.¹⁶ Ha Hegel meddő idealista konstrukciót hozott volna csupán létre, akkor valójában rejtélyes lenne megértenünk a mutatis mutandis realista rendszereknek belőle való kiindulását. Most röviden össze szeretnénk foglalni miben áll ez a különös metafizikai realizmus. A hegeli történelemfilozófia a történelmi apriorizmus és az önkényes történelmi konstrukció elleni hadüzenettel kezdődik. Ezzel kapcsolatosan szinte Hegel földrajzi meghatározójáról beszélhetünk, amire *Plachanov* is utal. („Már Hegel megállapította történetbölcseletében a világtörténet földrajzi alapjainak fontos szerepét.“) Néha bámulatosan beteljesíti realista és empirikus történelmi módszerét — természetesen mindenről fordított sorrendben beszél az eszme primátusa miatt. Bár pusztán eszmeileg akarja megfogni az emberiség továbbvivő harcát, bámulatos metafizikája gyakran a fejlődés valóságos elemeit zárja magába.

A fenomenológiában fekteti le Hegel metafizikai realizmusának programját. A filozófiának eleme és tartalma itt nem az elvont, hanem a valóságos önmagát teremtő létező. A tudományos gondolkodás szerinte azt követeli, „hogy átadjuk magunkat a tárgy életének, vagy ami ugyanaz, szemünk előtt tartjuk azt és kimondjuk szükségességét.“ Ki ne emlékezne ezzel kapcsolatosan a fiatal Marx ama filozófiai kiindulására, mely szinte ugyanezen szavakkal fogalmazza meg ezt a követelményt s a „tárgyat magát“ akarja fejlődésében meglesni.

Hegel elvont idealista: a világfolyamatot az eszme egyre tökéletesbülő mozgásának fogja fel. Közben e folyamat reális tényezőivel kénytelen szembe nézni. Ugyhogy a hegeli filozófia alapmenetét a következőkben lehetne jellemezni: kiindulása önkényes ismerettani, apriori szempont. (Az eszme fejlődése.) Programja szinte szembeszökő realizmus (csak az eszme megnyilatkozási formáit kell felismerni a természetben és a társadalomban.) Kifejtése a történelmi és társadalmi fejlődés-sornak diabolikusan önkényes és a rendszer teleologizmusától irányított tükrözése. Találózó ezért az a marxi megfigyelés, hogy Hegel a fogalmi fejlődés elvont kibogozása közben néha túlságosan „földre zuhan“ s közönséges empiristává válik. Érdekes, hogy a történelmi materializmus képviselői aránylag milyen keveset foglalkoztak az idevonatkozó Hegel-bírálattal.

Hegel módszertani termékenységére sokan felhívták a figyelmet, a „realista“ Hegelre kevesen. Már pedig úgy gondoljuk, hogy elsősorban történelmi, vallástörténelmi, esztétikai és etikai területen ez az elvont gondolkodó sokszor reális folyamatokat csúsztatott át az absztrakció területére. Elsősorban a szociológiai Hegel-revizió lenne termékeny dolog. Abban a században, amikor a modern ember első ízben veszi szemügyre társadalmát s fedi fel a társadalmi antagonizmust, Hegel így gondolkodik az úr-szolga viszonyról: „az úr, aki a dolog és önmaga közé a szolgát állította, egybezárrja magát a dolog önállóságával... az önállóság részét a szolgának engedi át, aki azt megmunkálja... De az uralom megmutatta, hogy lényege szerint fordítottja annak, amivé válni akar (önállósággá) s a szolgaság így kiteljesedésében ellenkezője lesz annak, ami eredetileg volt: mint visszaszorított öntudat önmagához tér vissza s tényleges önállósággá változik át.“¹⁷ Ugyanide vág az, amit Hegel ugyancsak a szellem fenomenológiájában a „szerencsétlen öntudatról“ mond, a jámbor szubjektívizmusról, mely nem tud reális ellentmondásokon keresztül fejlődni, mert magát egy megmerevített és nem változó eszméhez kötötte le. Az „elidegenülés“ problémája, a politikai és gazdasági ember kettészakadásának meglátása, mind e tételeknél világos, hogy Hegel a német idealista romantika elvont és közös nyelvén már a kettéhasadt modern társadalom kérdését ültette át a bölcsészeti spekuláció síkjára. A szorosan vett bölcsészet szférájában ez ma már halott kérdés. Értékes emlékké szociológiai felidézésük varázsolhatja őket. Erre tett kísérletet Lukács György 1931-ben a frankfurti egyetemen tartott Hegel-beszédében, amikor Hegel és a korabeli angol közgazdaság teoretikusai között vont párhuzamot s azt igyekezett kifejtetni, hogy a hegeli fenomenológia metafizikai köntösben gazdaságtörténeti antagonizmusokat tükröztet. Mi Hegel helye a gondolkodás történetében? Mi bölcséletének maradandó s mi mulandó része? Ugy hisszük, ha Hegel ma már abban nemcsak túlhaladott, hanem használathatatlan, amit a szakfilozófiának nyújtott, nagy és maradandó gondolkodó a filozófia és a társadalomtudomány határterületén.

Tudjuk, hogy alapvető élménye volt a francia forradalom. Azt, mondják, hogy a szellem fenomenológiáját a jénai csata zűrzavarában fejezte be. Napoleont látta ekkor maga előtt, a korszellem megtestesítőjeként, az elbukott forradalom felülről jövő, etatista bevégezőjét. Nem véletlen, hogy irodalmi működését társadalompolitikai munkával kezdte meg, amikor 1798-ban a württembergi magisztrátust reformálni akaró tervét alkotta meg. Az új század derengő problémái kirozta: a polgári társadalom és az állam viszonya, a kialakuló emberi kettősség polgárban és állampolgárban, emberben és társadalmi emberben. Az alapvető mo-

dern társadalmi ellentmondásoknak a tudatra gyakorolt hatásából indult ki a német romantikus filozófia talaján. A háborúk-szétdúlta Európában mindenekelőtt a fejlődés rejtélyét igyekezett kideríteni. Ha szerepét kulturszociológiailag értelmezzük, úgy az civilizációs szerep. Dialektikája optimisztikus ideológiai konstrukció. A formalizmust és a partikularizmust nevezik a német történelem szerencsétlenségének s a kanti észkritika hatása alatt ezt a szabadság tartalmával akarja felváltani s kiképezi a platói reform furcsa megvalósítását: az alkotmányos monarchia államának, mint a maga abszolút formájához talált eszme birodalmának tervét. Önön filozófiájára illik legjobban meghatározása: mint minden egyén, a filozófia is korának gyermeke, amely azt gondolatban felfogja. A hegeli filozófia sokszor nem más, mint egy primitív társadalomtudomány derengő kezdete az idealista metafizika burkában. Így találkozunk a fejlődés görbéjében olyan gondolkodókkal, akik a társadalomtudomány medrét ásták ki. Dialektikája a fiatal Marx számára nem logikai szabályt jelentett, hanem a fogalom és norma valósággá válásának útját. Itt nem lehet elvonakoztatni e dialektika tartalmától, mely Hegel számára a szabadság fokozatos kiterjedését jelentette.

Werner Falk¹⁸ foglalkozik kimerítőbben Hegellel, mint társadalomkritikussal. Végül tényleg érdekes a marxi koncepció kifejlődésének szempontjából ez a meglehetősen elhanyagolt részlet. Hegel utalt jogfilozófiájában a polgári társadalom önzésére, anarhiájára, a magánérdekek uralmára benne s ezt a társadalmat a naprendszer mozgásához hasonlította. Az önkény nyüzsgéséről beszélt vele kapcsolatban, még a fizikai és erkölcsi romlás lehetőségei sem kerültk el figyelmét. Mint társadalomkritikus figyelmeztetett az elszegényülés és szegénység problémájára, amire valószínűen a terjeszkedő manufaktúrális ipar társadalmi következményei vezették rá: „Deshalb ist die wichtige Frage, wie der Armut abzuhelfen sei, eine vorzüglich die moderne Gesellschaft bewegende und qualende.“ A politikai és emberi emancipáció kettősségét, melyből Marx a jogfilozófia bírálatában és a zsidókérdésben kiindult, Hegel a szubjektív és objektív szabadság szembehelyezésével ismerte fel. Werner Falk Hegel és a liberális közgazdaság képviselői között lévő különbségnek azt tartja, hogy a német gondolkodó nem tartotta a gazdasági kategóriákat véglegeseknek, mint az angolok.

Talán az *elidegenülés* hegeli problémája volt a fiatal Marx számára a legnagyobb élmény. A hegeli fenomenológia arról beszélt, hogy a történelmi fejlődés során szükségképpen meg kell szűnnie az emberi szellem önmagától való elidegenülésének ama tudat és életformák leépítésével, melyekben a szellem nem szabad és magát szabadon meg nem határozó. Ebből az optimista feltevésből indult ki a fiatal Marx, ezt az elidegenülést toltta át a közgazdaság területére, illetve ennek rugóit próbálta megkeresni a társadalmi termelésben.

Szeretnénk még ezt a jellemzést kiegészíteni s Hegelt a gondolkodót általában jellemezni. A hegeli univerzalizmusról és perspektivizmusról kell befejezéséig beszélni. Ugyiszlóván övé az utolsó klasszikus rendszer, mely a korban látható világfolyamatot szintetikusán átfogja. Minden a szellem mozgása s őt minden érdekli. A természettudományok ekkor élednek uralomra — ő az utolsó színté, aki klasszikus rendszert alkothat megkerülésükkel. Szintézisének határain mérheti le az egyetemes teherbíró képesség teljesítményét. A tudományos gazdaságtan nem kerüli el figyelmét. A polgári társadalomról beszélve jegyzi meg, hogy annak rejtett gazdasági törvényszerűségeit egy fiatal tudomány, az „államgazdaságtan“ igyekszik kikutatni. Művelői közül *Adam Smith*-et és *David Ricardo*-t említi.

Másik igen jelentős, talán leglényegesebb alkati tulajdonságáról *Dilthey* beszél, kiemelve ennek nagy jelentőségét: (Hegel) „A történelmi világ filozófusa volt. A fejlődés gondolatát az emberi kultúra minden területén végig vezette. Az államot, a jogot, a vallást, a művészetet és filozófiát fejlődésükből magyarázta és értette meg. Hogy mik ezek az életjelenségek, azt tanítványainak történetükön mutatta meg. Lényegük a történelmi fejlődés folyamán nyilvánul meg. Antropológia és lélektan, történelemfilozófia, természetjog és államtudomány, vallásbölcselet, esztetika, művészetfilozófia, végül filozófiatörténet ezekben az előadásai-ban az egész történelmi világot összefogta.¹⁹ Ugyanakkor igaz az, amit Dilthey frappáns rövidegességgel s meglepő kriticizmussal mond Hegelről t. i. hogy ez a nagyszerű történelmi érzék Hegelnél metafizikai sémájának áldozata lett. Bizonyos, hogy a történelem iránti érzék felcsigázásával s a történelmi gondolkodás példájával hatott Hegel a fiatal Marx-ra leginkább, de úgy, hogy ez a hatás egyszersmind az egyértelmű hegeli kifejtés alóli szabadulást jelentette. Hegel hisztorizmusával különbözik elsősorban a XIX. század felvilágosodott gondolkodóitól. Hogy a szocializmus miért prohisztorikus, azt sokan szociológiailag magyarázzák. A XVIII. században a feudalizmus történelmi fejlődése nyugaton ki volt merítve. Az új társadalmi célokkal s egy új emberi életforma hirdetésével fellépő polgári és középosztályi csoportok és a történelmi osztály között nem volt dinamikus kapcsolat. A történelmi gondolkodást a feudális réteg testesíti meg s a társadalom új élite-je pedig hagyományok nélkül eszmélkedik és ébred feladataira. Ezért történelmietlen par excellence a XVIII. század aufklärismusa. Hegel gondolati helyzete már más. Ez az államfilozófus titkos szimpatiaival olyan társadalmi réteghez vonzódik, mely immár büszkén nézhet vissza, mert a történelem menetébe gyökeresen beleavatkozott. Az emberi fejlődés közös történelmi folyamattá változik, a mult a jelenért él. A hegeli történelemfilozófiában tetőződik be ez a felismerés. A fiatal Marx már nem új feladatokat akar a társadalom számára kitűzni, csak a régieket felismerni és megoldani. Az elméleti szocializmus szellemileg a történelmi és kulturtörténelmi sikon lesz legmunkásabb. Hegel óta nem aszociáljuk a hisztorizmus fogalmához az addig megszokott mellékizt.

A XIX. század gondolatvilágában két problémacsoport kerül mindinkább előtérbe: az egyik a fejlődésgondolat, a másik a történelem felfedezése. A hegeli filozófia nagy metafizikai rendszerében elsősorban ennek a két összekapcsolt elemnek van primátusa. Ugy, hogy érthető, hogy

¹ Nochmals Marx oder Kant. Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik 30. k. 842. o. — ² Principielles zur Kultursociologie. Archiv für Socialwissenschaft 47. B. k. 41. o. — ³ Realistische Glossen zu einer Geschichte des deutschen Idealismus. Archiv für Socialwissenschaft 32. k. 3. o. — ⁴ Kant und der Marxismus. Laub'sche Verlagsbuchhandlung, Berlin 1925. 205. o. — ⁵ Kant und der Marxismus. 162. o. — ⁶ G. F. W. Hegel: Geschichte der Philosophie. Jubileumausgabe. 3. k. 552—553. o. — ⁷ G. F. W. Hegel: Philosophie der Geschichte. Reclam. 548. o. — ⁸ Hartenstein-féle kiadás 8. K. 614. o.; idézi Adler: Kant und der Marxismus. stb. — ⁹ Hegels Freiheitsidee. Archiv für Socialwissenschaft. 68. k. 170 o. — ¹⁰ Schulze-Gaevernitz: Nochmals Marx oder Kant. Archiv für Socialwissenschaft. 30. k. 517. o. — ¹¹ Neuere Philosophie der Geschichte. Archiv für Geschichte der Philosophie. 7. k. 490. o. — ¹² G. W. F. Hegel: Phenomenologie des Geistes (Lisson) Leipzig, Meiner 1911; 277. o. — ¹³ U. o. — ¹⁴ Philosophie der Geschichte; Leipzig, Reclam, 51. o. — ¹⁵ I. m. 512. o. — ¹⁶ I. m. 22. o. — ¹⁷ Idézi K. Fischer: Hegels Leben, Werke und Lehre I. 328. o. — ¹⁸ Hegels Freiheitsidee. Archiv für Socialwissenschaft. 68. k. 170 o. — ¹⁹ Jugendgeschichte Hegels. 253—254. o.

a fiatal Marx a negyvenes évek egyre válságosabb német társadalmi légkörében ehhez a rendszerhez kapcsolódik radikális értelmezésével. Nem lehet lebecsülni persze Feuerbachnak Marxra gyakorolt döntő hatását. Itt azonban csak az volt a célunk, hogy megmutatni próbáljuk: hogyan indult ki az ifju hegelianizmus csoporttól eszmélkedésről lökött ifju Marx a német idealizmus emberi és társadalom-képletéből s hogy kellett rátalálnia a hegeli spekulációnak ama pontjaira, melyek a Weber megjelölte civilizációs kozmosz optimista képének további kiformalásához vezethet. „Minden ember, mint szabad személyiség öncél s mint ilyet lehet csak kezelni, mint személyt, nem mint tárgyat“. Ez a kanti mondat jelzi legkifejezettebben azt a gondolat-történeti és funkcionális rokonságot, mely a marxi gondolatrendszert a német idealizmus legtisztább és legmaradandóbb erkölcsi hagyományához fűzi.

FLÓRIÁN ÉS A HÁBORÚ

Irta: UJVÁRI LÁSZLÓ

Flórián előtt kötegekben sorakoztak a bankjegyek. Mögötte kitárt ajtajával a páncélszekrény. Körötte üvegfal, jelképes határ napközi használatra. Jelentősége annyi, mint a paragrafusnak. Tiszteletben kell tartani, de meg is lehet kerülni. Flórián sokszor ült ilyen gondolatokkal a pénztár üvegkretcében, mert szeretett bölcselkedni olyan dolgok fölött is, mint például a bankrablás.

Flórián pénztáros ebben a kerületi bankfiókban és négyszáz pengő fizetést kap havonként. A hivatali munka nem sok, bőségesen hagy időt a gondolkodásra. A klientúra eléggé szűkkörű és az is csak a déli órákban foglalkoztatja. Egész délelőttöket tölt el semmittevésben. Olvasni szeretne ilyenkor, de azt nem cselekszi azon a meggondolási alapon, hogy feltűnővé teszi a jódolgát. Inkább hát leveleket ír bankpósta papíron, ez úgy tűnhet, hogy hivatalból tevékenykedik. Mert arra egy hivatalfőnök sem helvez sulyt, hogy alkalmazottai irodalmi műveltségre tegyenek szert, —szont megkivánják, hogy serény magatartást tanusítsanak. Flóriánnak igen kiterjedt levelezése van éppen a hivatali körülmények folytán. Levelez volt tanáraival és iskolatársaival és gyakran utal ezekben a levelekben a gondtalan ifjuságra, mely elszállt fölöttünk. „Ülni bankjegykötegek fölött és szorongva gondolni arra, hogy a következő pillanatban egy pisztoly mered a homlokomnak, idegtépő állapot. Tanár ur“ — írja — „Őnök nem is tudják, mennyire könnyebb tanítani, mint a gyakorlatban — élni.“ Noha felesége van, volt ideáljaival is levelezési viszonyban áll Flórián. Közvetlenhangúak ezek a levelek. Ilyeneket ír: „Magának őszintén feltárhatom a gondolataimat, régtől fogva ismer és nem keltethet magában idegenkedést egy nyugtalan lélek vallomása.“

Flórián az utóbbi időben kisebb nyugtalanító dolgokat észlel. A lapok tele vannak háborús hírekkel. A háború rémét iszonytató arányokban érzi. A bankrabló pisztolya félelemmel töltötte el, de mi ez az egy pisztoly a háború ezer és ezer lövedékéhez, amely csaknem mind az ő fejének mered. Flórián már látja magát, amint masiroz bele a tűzbe; filmen látott ilyen szakadatlan menetelést a halálba. Kilencszáztizennégyben — gondolja — az emberek ostobák voltak és azt hitték, két hónap mulva visszajönnek. Négy évig voltak távol, harcoltak és meghaltak sokan. Világos, hogy most is hosszú időre el kell menni és nyilván meg is kell halni. Flórián harmincötéves, a nagy háborúban az ő korosz-

tálya érintetlenül maradt. Flórián nyitotta meg a békét a maga kortársaival anélkül, hogy látta volna belül a kaszányákat, s megjárta volna a hinterlandot, meg a harcteret.

Egy hosszú délelőttön a bankpénztárban lehet töprengeni a háború fölött. Utolsó levelei már a háború problémáitól terhesek. De Flórián nagy lélek, a tiszta önérdeket szívesen alárendeli nagy és magasztosabb eszmei felismeréseknek. Gondterhesen kérdezi távoli barátnőjétől: „Milyen lesz az emberiséggel?” A válasz, amit kap, spártaian egyszerű: „A nők újra megfogják csálni hadbavonult férjeiket” — írja neki a hölgy, aki maga is feleség és katonaköteles férje van. Flórián megremeg. A nagy világproblémák horizontjáról szűk és gyanús gondolatok hálójába esik. Hiszen Flórián is nő. Csinos felesége van, tíz évvel fiatalabb nála; ez a tíz év különbözet családi tradíció náluk, már a nagyapja így nősült, meg az apja is. „Ez a legegészségesebb korösszeállítás” — mondta mindig az apja, aki középiskolai tanár volt és szerette precízen elvégezni a dolgait. Az asszony korábban öregszik, mint a férfi, tehát legyen jóval fiatalabb a férjénél. A szülői házban nem is volt baj. Anya és apa délcegen haladtak kart karbaöltve vasárnap délutánokon, amidőn szokásos látogatásaikat végezték. Flórián azonban szembe mert nézni a tényekkel és fel merte tenni magának a kérdést, mi történt volna akkor, ha apának is be kellett volna vonulni a háborúba. Apa kilencszázban nősült és házasságába nem kalkulálta be a háborút. De hát szerencséje volt, az iskolában felmentették a katonai szolgálat alól. Vajjon, ha nem mentették volna fel, az a tíz év korkülönbség anyáé javára, milyen következményekkel járt volna? Flórián szeretett mások kárán okulni és szívesen vont le tanulságokat az elődök élettapasztalataiból. Most azonban itt állt egy megoldatlan kérdéssel, amelyhez hasonlót nem ismert a családi emléktárban. Pedig a dolog most már személyes ügyévé fejlődött: tíz évvel öregebb, mint a felesége. Ez pedig nem olyan egyszerű dolog. Egy harmincötéves asszonyt nyugodtabban otthon lehet hagyni, mint egy huszonötévest. Ez nyilvánvaló. Hallott ugyan már arról is, hogy asszonynál a negyvenedik esztendő is veszedelmes, de az bizonyos, hogy legveszedelmesebb mégis csak a fiatalság. Ez az a fiatalság, amit ő sem kalkulált be a házasságába. Ki gondolt arra, hogy megegyeszen megőrül az emberiség, hogy fennáll egy permanens közveszélyes állapot, amelynek dühöngő pillanata a világpolitikai konstellációtól függ. Emlékezett a nagy fogadkozásokra: „Soha többé háborút!” Az ember, ha fiatal, hiszékeny is. Flórián, aki az érintetlen embermasszához tartozott, úgy hallgatta ezt akkor, mint egy szűz a szerelmi vallomást. A háborúból még emlékezett a sorbanállásokra, a kenyérjegyre, a széninségre, látta a sebesülteket, a rokkantakat, igen, okos beszéd, hogy ebből elég volt. Nyugodtan látott hát hozzá az élethez. Bankba ment azzal a szent megnyugvással, hogy létünk alapja a magángazdaság és vérkeringése a hitel. Tetszett neki a szerep, amelyhez hozzájutott: ő is egy billentyű a nagy gazdasági gépezeten. Huszonnyolcéves korában határozta el magát a nősülésre, komoly föltett szándékkal, hogy családot alapít. Emma szerény és alkalmazkodó feleség lett, kicsit meghízott, de ez azért nem volt Flórián kedve ellenére, szerette a teltekeblű nőket, csak az bosszantotta, hogy Emmának fűzni kellett magát. Háztartást vezettek, csak bejárónőt tartottak. Emmában volt hajlam a takarékosagra és azt mondta, fölösleges egész nap etetni egy lányt. Flórián igazat adott, bár néha szorongó érzés fogta el, mégis jobb volna, ha Emmát nem hagyná egész nap egyedül. Vajjon nem arról van-e csak szó, hogy Emma ellenőrzés nélkül akar maradni. Maga sem tudta, hogy jutottak eszébe ilyen gondolatok. Néha, amikor ült hivatalában az asztalánál és tétlenül maga elé bámult,

nyugtalanító képek villództak a fejében. Elképzelte, hogy hazamegy, hirtelen benyit a lakásba és Emmát ott találja egy férfivel. Emma szembenáll vele, rémülten tágranyitja a szemét és a férfi... A férfi nem fordul meg. Az arcát nem látja. Mért nem fordul meg a férfi? Flórián szenvedve görnyed az íróasztal fölé. Látja a férfi hátát, a tarkóját, úgy tűnik, fekete haja van, de hát ki ez a gazember. Ki lehet? Megállnak a gondolatai, nem jut előbbre velük. Flórián megrázkódik. Mint, aki transzból ébred. „Hülye vagyok” — gondolja — „hát persze, az arcát nem tudom elképzelni. Nem gyanakszom senkire.” Sorra veszi valamenynyí férfiismerősét. Az egyik irodában dolgozik ilyenkor, a másik szerelmes egy színésznőbe, a harmadik ilyenkor alszik, mert író és éjszaka lumpol. De mikor ír ez, tulajdonképpen? Mégiscsak felkel egyszer? Ha pedig felkel, akkor elmehet Emmához is... Rettentő izgalom fogja el, verejték lepi el a homlokát és holtápadt. Valaki átszól hozzá: „Rosszul vagy, Flórián?” „Rosszul” — rebegi és már csak akkor eszmél fel, amikor a taxi megáll vele a házuk előtt. Feltámolyog a lépcsőn, a szive mázsányi sullyal kalimpál. Nagy nehezen kizárja az ajtót és ott áll szemben vele Emma — egyedül. „Ó” — nyög fel és szégyent érez, meg valami kimondhatatlan melegséget Emma iránt. A gyomra azonban felszabdultan ágaskodik. A kaland ott végződik a porcelláncsésze fölött, míg Flórián gyomrának izgalma le nem csillapul.

Emma figyelmes és odaadó. Szép, ápolt keze van és Flórián ezt szereti leginkább rajta. „Te a kezeddal reprezentálsz” — mondta mindig és mosolygott, ahogy Emma társaságában mindig az arca elé tette a kezét és rákönyökölt. A keze tényleg szebb volt, mint a szája és ahogy fehér, finomivú ujjai átfonták arca alsó felét, különös hatást tett a kéz, amely az arc helyett igyekezett kifejező maradni. Az ebéddel mindig szertartásosan várta Flóriánt. A kétszemélyre terített asztal, az ezüst evőeszközök, a finom porcellánok nagyon intimmé tették az étkezéseket. Emma azonban néha fáradt volt. „Mi magyarok mégis kezdetleges emberek vagyunk, — mondta mosolyogva egy alkalommal — a hasunknak élünk. Hát nem különös az, hogy egy egész délelőttöt a konyhán kell eltölteni az embernek és őrizni a fazekat, holott mi mindent lehetne csinálni ennyi idő alatt. Az amerikaiaknak van eszük. Bedobálják a konzerveket a forró vízbe és kész az ebéd. Aztán a kezüket se teszik tönkre káposzta gyalulással.” Flórián hálásan nézett Emmára. Szegényke megnyit dolgozik, csak azért, hogy neki házikosztot adhasson. Most is natureszet volt tökkáposztával. „Friss zöldfőzelék” — mondta Emma. Ebédután Flórián befőttért kiment az éléskamrába. Tekintete ekkor ráesett egy konzerves üvegre, amelyen ez állt: „Tökkáposzta”. Alatta pedig: „Tíz percig főzendő” Flórián mereven nézte az üveget, aztán falféhéren tért vissza a szobába. „Mi történt” — kérdezte Emma riadtan. Flórián nem felelt. A gyanu most már beleásta magát a szívébe.

Mégegyszer kiment és megnézte újból az üveget. Hátha talál dátumot rajta. De semmi más nem volt rajta az áruház címén kívül. „Az ügy menthetetlen — gondolta — nincs mit beszélni.”

A lapok tele voltak nyugtalanító hírekkel. Flórián azokba temetkezett. „Magánéletem ugys megingott” — mondta magának — „nézzük a közéletet.” Este feküdtek egymás mellett az ágyban és Flórián az újságokat olvasta. „Mennyi ellenmondás” — állapította meg — „mennyi félrevezető szándék. Minden lapkombináció másnapra csődöt mond. Kezdődik minden újra előről.” Csak a háború közelsége tűnt hihetőnek és állandónak. Flórián nem bírta ezt a rendszertelenséget és bizonytalanságot. Akár az apja, ő is szerette a precizitást, a végleges és biztos megoldásokat. Érezte, hogy kell lenni valami fix pontnak, ahonnan meg le-

het ismerni a dolgokat, ahonnan látni lehet az összefüggéseket. Lelki beállítottsága az egyszerűsítésekre hajlott és bizonyosra vette, hogy törvényszerűségeknek kell lenni az életben. Banktisztviselő volt, ott ült a pénz árnyékában, a gazdasági berendezkedés legérzékenyebb pontján. De mit látott ő a nagy apparátusból. A bankjegykötegek mit árulnak el a pénz körforgásából annak, akinek csak a címletekre kell ügyelni? Flórián csak megállapításokat hallott olykor, számára homályos értelmű mondatokat, amelyeket konok tudományossággal mondtak egyesek az imperializmus lényegéről és a gazdasági berendezkedés belső ellentmondásairól, melyek feszítő erővel viszik a társadalmat a háború kirobbanása felé. „Tehát biztos a háború” — gondolta — mert ez volt a legkézenfekvőbb és legegyszerűbb álláspont, amely egy befejezett biztos helyzetet jelentett a bizonytalanságban, ha mindjárt a legrosszabbat is. Be kell hát rendezkedni a háborúra. Ez a gondolat teljesen felzaklatta. Most nagy vonásokban gondolkozott. Ekkor írta le remegő kézzel a nagy kérdést: „Mi lesz az emberiséggel?” A köz ügye volt ez, a nagy társadalomé, amely úgy borított be mindent, mint egy nagy burok, amelyben csak halkán, szinte nevetséges jelentéktelenségben mozogtak egyéni sorsok és életek. Az életnek azonban ezernyi összefüggése van, a magánélet, az egyéni élet ott áll a dolgok kezdetén és Flórián kétségbeesve eszmél rá, hogy nincs menekvés a család kusza és bonyolult szerkezete elől. „A nők újra meg fogják csalni hadbavonult férjeiket” — olvassa kábultan. Flórián úgy érzi, hogy vészes mulasztás terheli. Tisztázni kell sürgősen a magánügyeit, a nagy történelmi pillanatot felismerése itt kezdődik. A történelemnek valamennyien részesei vagyunk, le kell vonni a konzekvenciákat. Flórián mérlegeli a körülményeket. Emma tíz évvel fiatalabb nála. Ez az, amire kellett volna gondolni akkor, meg az elkerülhetetlen háborúra, amidőn házasodott. Eszébe jutnak nyugtalan pillanatai, amelyek a féltékenységgig felzaklatták. Békében úgy látszik, ezt el lehet viselni. De háborúban? Ahonnan esetleg soha többé nem jön vissza. Az ember a halál pillanataiban érthetően igényesebb, mint az életben. El fog válni Emmától, ez a legokosabb. Minek fogadkozzék az asszony, mikor fogadkozásait úgy se tudja betartani. Hisz mindössze huszonöt éves.

Flórián zord elhatározással ment haza. Emma másnapra gyalulta az édeskáposztát. Flórián egy pillanatra megingott. Szívében halk fájdalmat érzett, csaknem elérzékenyedett, ahogy nézte azt a szép beszédes női kezét a káposztaforgácsok között. „Édes Emma” — gondolta — „méltatlanul foglak meggyanusítani, de hiába, engedelmeskedni kell a történelmi szükségszerűségnek”. Egy darabig szótlanul állott, zsebre dugott kézzel, aztán lassan, tagolva megszólalt: „Emma elkerülhetetlen a háború.” Az asszony leejtette a gyalut és riadtan nézett az urára. Ez pedig folytatta: „Tudja fiam, hogy nekem is majd be kell vonulni. Ez a háború évekig eltart. Mi lesz magával? Meg fog csalni. Nem is tehet egyebet. Azért azt gondolom, legjobb, ha mielőbb elválnék.” Az asszony összecsapta a kezét és hangosan felnevetett. „Micsoda gyerek maga! Hát ezt sohse gondoltam volna. Hol vagyunk még a háborútól?” Flórián ideges lett. „Mért a háborúról beszél? Mért nem beszél magáról?” Az asszony ránézett világos tekintetével és nagyon egyszerűen csak annyit mondott: „Hát nem szeretem eléggé magát? Ugyan ne legyen olyan nevetséges.” Flórián zavartan nézte az asszonyt és nagyon sértve érezte magát. Hiszen a történelmi szerepről volt szó és ez volna nevetséges?

Megfordult és vállat vont. Ugy látszik elhamarkodta a dolgot. Hát akkor majd megvárja előbb a háborút, amely biztosan bekövetkezik és akkor nem tűr a dolog halasztást, mert el kell menni.

KULTURKRÓNIKA

A MAI MAGYAR FESTÉSZETI TÖREKVÉSEK

Dési Huber István, a kitűnő magyar festő itt következő önvallo-másszerű írását még két tanulmány követi legközelebbi számainkban. (A szerk.)

Az a magyar festészet, mely a polgárságon aluli rétegek szellemi jegyeit viseli magán, most, van kialakulóban. Formái ennek megfelelően erősen problematikusak. Határozott lépéseit olykor tétova botorkálássá lassítja a megismerésért folytatott harc és tiszta arcát sokszor eltorzítják a szülés fájdalmai. Küzdelmes életében már eddig is több kísérletet tett, hogy a méhében forrongó szubjektív és objektív elemeket rendszerbe szedje. Gazdasági és politikai, etikai és esztétikai, egyéni és társadalmi vonatkozások élnek benne. — Első tendenciózus szakaszát elvont forma-kereső próbálkozások váltották fel, hogy végül egy új festői realizmus zsenge formáihoz jusson el. Egyszer művészietlen, másszor művészi akarássait pillanatnyi helyzete hozta magával és az a szándék, hogy saját életét fejezze ki. Tévedéseit kudarcokkal fizette meg és a megújulás vágyával hidalta át. Így küzdötte fel magát fokról-fokra.

E sorok írója átélte a művészi fejlődés mindama változatait, amelyek elkerülhetetlenül fellépnek ott, ahol a művészi lelkiismeret és a világnézeti tisztesség megnyilatkozási formát keres. Hosszú küzdelem, sok próbálkozás után jut el odáig az ember, míg úgy érzi, sikerült önmagában felismerni érzelmi adottságait és hogy kifejezési módjában is összhangzásba tudja hozni azt, ami oly sokak szerint összeférhetetlen. — Továbbiakban eddigi utunk egyes szakaszait vesszük rövid vizsgálat alá. Meg kell végre néznünk önmagunkat, át kell tekintenünk az alkotási láz minden tünetét, hogy lássuk, milyen jelenségek azok, amelyek ellenünk és amelyek mellettünk szólnak.

*

Elsőször volt a szándék. A megváltoztatásra irányuló elszánt akarat. Gyűlöltünk mindent, ami „csak“ művészet s a formát lerángattuk elefántcsonttoronyából. Azt hittük, elég a tartalom, és a stílus magától is megszületik és elég kívánságaink világgá kiáltása, hogy tetté váljon mindaz, ami vágyaink gőzében gomolygott. Tévedtünk. A formaproblémák elutasításával a kísérletező kutatás jogát dobtuk el magunktól és ezzel a szemlélet módszerét, a mesterség, a műhelymunka gyakorlatát silányítottuk el. A valóság eltorzult szándékaink tükrében és csak lassan tört fel bennünk a megismerés, hogy ez a mechanikus osztályszemlélet alkalmatlan érzéseink kifejezésére. — Sztrájkokat, tüntetéseket, tömegfelvonulásokat rajzoltunk ebben az időben — negatív eredménnyel. Mesterségbeli készségünk, szellemi tájékozatlanságunk is hozzájárulhatott ehhez, de nem ez volt a döntő. Döntő volt a gépies szellem alkalmazása, a gyakorlat mellőzése, no meg egyéni érzésünk elnyomása másféle érdekek miatt. — A kudarc tanulságos volt, de a visszatarérés nem ment küzdelem nélkül. Sokan közülünk bár látták, mennyi a baj, félreértett osztályhűség miatt ragaszkodtak tévedéseikhez. Az osztályhűség ilyen mechanikus felfogása korlátok közé zárja alkalmazóját: az osztály mögött ott áll a nemzet alakja, melynek az osztály egyik része csak, s a nemzet mögött feltűnik az európai kultúra sokrétű lényé.

Ezek bár taszítják, vonzzák is egymást és egymás nélkül el sem képzelhetők. (Notabene: nemzet alatt nem a közgazdaságilag meghatározottat értem, hanem mindazon osztályokat, melyek bármily éles gazdasági harcban állnak egymással, kulturálisan mégis összetartozók). Nem érzem illetékesnek magam ezt a kérdést tovább feszegetni — mások dolga ez, én csak egy megállapításra szoritkozom: a szocializmus nemcsak a klasszikus, idealista filozófia örököse és folytatója, ez a tétel egyebek közt a festészetre is alkalmazandó. Minden művészetben az élő ember fejeződik ki, de a régi is folytatódik, kontinuitás ez, melyben egyaránt él a nép történelmi élményanyaga és a nemzet kulturtörténelmi vívmányai. Fejlődésünk következő szakaszaiban ezt a felismerést próbáltuk a gyakorlatba vinni.

*

Az ember természetében rejlik az a szándék, hogy a tagadást újabb tagadással próbáláa helyrebillenteni. Nálunk is első felfogásunk reakciója lehetett, hogy utána nyakig estünk a formaproblémákba. Saját mestereink: *Ferenczy, Rippl, Kernstock* most sem léteztek számunkra. Külföldi példák nyomán a legprogresszivebb formarendszereket vettük kiindulási pontnak, így gondolkozva: ha világnézetünk elméleti épületéhez a polgári gondolkodók nagyjai adták az alapot, akkor itt is úgy lesz. *Cezanne, Picasso, Braque, Juan Gris* művei éltek bennünk és büszkén vallottuk, hogy a régi érzelmes piktúra helyett tiszta racionális festészetet kell csinálni. Azt hittük, ez már szocialista szemléletű művészet. Ma tudjuk, ellenkezőleg, az eldologiasodás, a nagypolgárság speciális formája csak. De érdemes megtekinteni, miért kerültünk igézete alá.

Az új festői szemléletek lelki hátterét azok a szellemi mozgalmak alkották, melyek a világ új megismerését tűzték ki célul s a dolgok maibb arculatát kívánták kitapintani. Illúziók helyett törvényeket, elrendezés helyett összefüggéseket és harmóniák helyett új rendet akartak. Ez kellett nekünk is. Untuk a jelenségek régi optikai módszereit, vonzott az ujszerűség varázsa minden változásban. Élénken emlékszem, mi fogott meg bennünket különösen a kubista csendéletekben: mandolin — gitár, körték — almák, üvegek — pipák különös ujszerű egységben éltek ezeken a képeken; egyik határozta meg a másikat, a rész az egészet s az egész nem valami kívülről elgondolt rendszer volt, hanem a képelemek szervezett összeműködéséből (funkció) jött létre. Ime a törvény: a dialektikus kölcsönhatás — kínálkozott a felismerés. Itt az új szemlélet csirája, az új világkép első, egyelőre még fejetetején álló formája, csak üstökön kell ragadni, talpára állítani, hogy elvont szelleme helyett a mi türelmetlen, változtatni akaró szándékaink éljenek benne: a kubista mandolinok, pipák, almák helyét kalapácsok, fogók, fűrészek, a könyvek helyét haladó folyóiratok, a Harlekinek-Pierettek helyét kidolgozott kezű munkások váltották fel képeinken: én megpróbáltam néhány munkásfejjel a harcos tömeg szuggeszcióját érzékeltetni és gyárak, utcák, emberek már-már misztikus egymásbafutó, egymáson átragyogó sziluettjeivel az új képépítő módszert tette váltani. Ma tudom, mennyire problematikus képek voltak ezek, de velük mégis közelebb jutottunk a fejlődés utjához.

*

A régi és az új művészet közt *Ortega* szerint ez a különbség: „A modern művészet a dolgok térbeli valósága helyett magát a szemléletet ábrázolja. A művészet természetes tárgya a világ, a régi művészet a világot akarta az értelem síkjára vetíteni, az új művész a szellem jellegét akarja a világbeli dolgok segítségével elhebegni. Ha előbb idealizált,

most modifikál." Egyszerűbben: nem a jelenségeket, hanem azok szerkezetéről alkotott fogalmaikat ábrázolják. Ugy érzem, ép' a szerkezetnek ez az újszerű megfogalmazása kapott meg bennünket is. De ilyen fajta érzéseink csak megsejtések voltak, amiket kísérletek hosszú sorával kellett volna tisztázni, míg mi azonnal képépítésre, véglegesen lezárt művek alakítására igyekeztünk felhasználni őket. A művészet tárgyi és esztétikai alkotó elemeinek tisztázása és hatóerőinek felkutatása így csak részben következett be nálunk. Pedig az izmusok egyik feladata ép ez volt. Más baj is jelentkezett. Ebben az időben fedeztük fel a történelem előtti, a primitív, az erotikus ember művészetét is és hol döbbenve, hol lelkesülve figyeltük, mennyi a mi törekvéseinkkel analog vonás van bennük.

Mindez fokozta zavarunkat, de ez természetes velejárója volt napjainknak: a tőkés termelési rend a világ legeldugottabb zugába is behatolt. Árut vitt és árut hozott. Szellemi termékekkel üzérkedett, eszméket csereberélt és semmit sem hagyott érintetlenül. Az egyre szélesedő áruforgalom újabb és újabb szintet hozott és ugyszólván egy generáció szemé előtt töltötte meg új tartalommal a szellemi formákat. Míg a közép-kor társadalmi többé-kevésbé zavartalanul fejleszthették belső világukat, mert az anyagi és szellemi termékek cserekereskedelme már természeténél fogva bizonyos kiegyensúlyozottságot hozott létre, időt adva így kifejlődésükhöz, addig a modern áruforgalom belső zaklatottsága külső anarchiát eredményezett. Sokfelé ágazó csápjai mindent felszívta és ránk zuditották tartalmukat. E kor művészeinek képzelet- és képzet-világát a legkülönbözőbb történelemelőtti és történelmi stílusok, formák, izgatták. Egységről már eleve szó sem lehetett, mert elveszett az a biztonságérzet, melyet a múlt művészeinek az eleven tradíció adott. Ebben a káoszban a bőrünkön kellett kitapasztalni mindent, csak így juthattunk tovább.

*

Lassan vált világossá előttünk az izmusok belső értelme és megláttuk hiányosságait. Mind erősebb lett a meggyőződés bennünk, hogy túl kell lépnünk rajta. Beláttuk, hogy az új művészet ebben a formában elvonatkoztatott líra s mint ilyen, a tömegek számára megközelíthetetlen; ezentúl a művészettörténeti kísérlet az alakító eszközök korszerű tisztázásához s mint ilyen elsősorban a szakemberekhez szól. Ezért jelentett pluszt számunkra, de ép' ezért nem felel meg maradéktalanul céljainknak. Mi a tömegekhez kívántunk szólani. A szociális giccsen már túlnőttünk és művészi igényeink voltak, de ezek az igények szorosan összefüggtek világnézetünkkel, már pedig az izmusok világa más természetű volt. Az a sejtésünk ugyan igaznak bizonyult, hogy az izmusok méhében a jövő csirája szendereg. De hogy ebből a csirából a magunk élete is legyen, még sok mindenre volt szükség. Pár dolog mindenesetre már tisztán állt előttünk; ezek: saját festészetünk kritikai feldolgozása; az egészséges tradíciók átmentése; a kísérletezések feltétlen szükségessége; s végül: a dolgozók közvetlen tanulmányozása.

Összeálltunk néhányan építészek, szobrászok, festők és műtermet béreltünk. Közös műhelyt kívánt ez lenni, ahol együttes erővel akartuk megoldani problémáinkat. A gyakorlati rész rajzból, festésből állott, de modelljeinket a legkülönbözőbb helyről szedtük össze. Öntudatos munkást, lecsuszott kishivatalnokot, vicces rongyproletárt, kubikusokat, faluról felkerült lézengő paraszt-legényeket, egyszóval a munkásosztály különböző típusait hoztuk fel. Tanulmányoztuk őket, igyekeztünk minden kérdés nélkül megismerni körülményeiket, összeleplegtünk és

sok érdekes tanulságos dolgot tudtunk meg tőlük: élményeiket, bajait, véleményüket a világról s a módot, ahogy élnek. Hasznunkra volt ez. Hetenként egy-egy előadást tartott valamelyikünk és sorra vettük a különböző stílusokat, tőlünk telhetőleg érvényesítve a dialektikus szemlélet módszerességét. Közben állandó vita folyt köztünk az alakítás hogyanja-mikéntje felől. Felmerült az ötlet: egy-egy témát kollektíve dolgozni fel; de több kevesebb próbálkozás után arra a meggyőződésre jutottunk, hogy az alakítás keresztülvitele, a mű kiformálása az egyén ügye. Végül is: az alkotás nemcsak az ábrázolástól és a világnézettől, hanem elsősorban az egyén lelkialkatától függ.

Termékeny hónapok voltak ezek s mi kezdtünk kijutni az izmusok útvesztőjéből egy új realizmus felé. Sajnos az idő vaskényszere szétszórta kis munkaközösségünket.

Elméleti viták, személyes ellentétek, széthúzások és a külső viszonyok nyomása rontotta sorainkat.

Nem az én feladatomban belső harcaink kiterjedése. Tény: egyesülésünk nem érte el kitűzött célját és nem tudott egy szabad munkásművészeti kollégiummá alakulni, ahol megindulhatott volna a magyar munkásság élményanyagának művészetté formálása. Tény: bennünk volt a hiba. Tény: elméleti széthúzásaink sokszor személyes indulatból, hogy ne mondjam féltékenységből táplálkoztak. Mindez a születő élet vajudáshoz tartozik. Kisérő tünet, aminek kár különösebb jelentőséget tulajdonítani. Ami nem sikerült most, sikerülni fog legközelebb. Ellenmondásaink törekvéseinkből származtak és törekvéseinket helyzetünk határozta meg. Ezt kell még rövid vizsgálat tárgyává tennünk mielőtt tovább mennénk:

A mi művészetünk kiindulási pontja, tektonikus elhelyezkedése más, mint a polgári művészeté: míg a polgári művészet osztályának „természettudományos szemléletével a dolgokat és a jelenségeket függetleníti az embertől, önmagukban igyekszik megismerni azokat és az embert többé nem a teremtés középpontjának tekinti, hanem, mint annak egy részét igyekszik beilleszteni őt is a természet jelenségei közé“ (*Körmenet*) addig a szocialista művészet ép' az emberre, az osztályemberre, a tömegre irányítja szemléletét. Őt tekinti a fejlődés hordozójának, a társadalom középpontjának, sőt sok tekintetben a természet átalakítójának is. Míg a polgári művészet már kialakult tradíciókkal rendelkezik, a szocialista művészet indulásában határozottan tradícióellenes. Míg a polgári művészet az egyén intim megrezdüléseinek kifejezésére, vagy a mesterség ép' aktuális problémáinak kivizsgálására törekszik, a szocialista művészet ezek mellett, ezek felhasználásával a tömeg kollektív akaratát óhajtja kifejezni. Elméleti vitáink középpontjában ez a kérdés állott, melyik az elsőbb: az új világkép kiépítése, vagy a szándék előbbrendítése? Mi a fontosabb a művészet szemszövegéből nézve: a világkép bomlott rendjének elméleti újrászervezése, az alakító eszközök új eredményeinek birtokbavevése, mondanivalónk, az osztály mondanivalója kifejezéséhez — ahogy azt néhányan kívántuk, vagy mindent félretéve, csupán a meglevő összefüggésekkel szemben való merev állásfoglalás, ahogy más társaink szerették volna. Akárhogy is forgatom: a polgári művészet egy már kialakult állapot kifejeződése, míg a miénk egy még csak csirájában létező állapot utáni vágy. Művészi módszereink ép' ezért kialakulatlanok. Ha nem lenne kétes minden történelmi analógia, azt mondanám, művészetünk abban az állapotban él, mint filozófiánk Marx előtt. Formátlan indulatok, tisztázatlan szándékok és tulkompenzált elméleti konstrukciók bonyolódnak benne össze.

Eddigi próbálkozásaink tehát azon csusztak el, hogy művészetünket befejezett formák közt akartuk megcsinálni. Ma lesujt, de fel is emel a tudat, hogy festészetünket nem lehet megcsinálni előre elképzelt keretek és módok közt. Dolgozni kell, keresni, kutatni s közben valódi művészetünk valahogy megszületik. A mi munkánk tehát ennyi: tanulmányozni, felszívni a festészet eddigi eredményeit, kutatni a mesterség aktuális problémáit és átélni, átérezni a világnak, társadalomnak, természetnek, életnek azt a részét, mellyel egynek érezzük magunkat s amelyet kifejezni kívánunk. A többi laborálás közben magától kell, hogy létrejöjjön. Vagy, amennyiben nem jön létre, úgy nem is él élményszerűen bennünk s akkor hiába minden törekvés, szándék.

Dési Huber István

SZLOVENSZKÓI MAGYAR KÖNYVTETEMŐ. A könyvek, melyek itt a pozsonyi Cariton szálló téli kertjében ki vannak állítva asztalokon és polcokon, izzanak, mint kövek, valamely temetőben. Ki gondolna ilyesmire, hiszen ez egy szépen megrendezett, külsőségeiben előkelő könyvkiállítás. Csak az egészen beavatott tudja és meri is bevallani magának is, másoknak is, hogy ez temető.

Az a magyar életközösség, mely itt tölti a maga sorsát, képtelennek bizonyult annak a tanításnak a befogadására, hogy a feladata egy: nemzetdarabból nemzetté alkulni és ennek a központi gondolatnak alárendelni minden más törekvést. Mert erre képtelen, nem találkoznak, de szétesnek törekvései. Megnyilatkozási területei, ahol a szellem a tőkével és a technikával együtt tud csak nyilvános formát ölteni, mint amilyen a könyv is: torz torzók torzultságai. Mi ez? Eredendő gyarlósága a nemzetről levágott nemzetdarabnak? Különösen, hogyha lélekszáma kicsiny? És az uralkodó nemzeti politika? Politika, mely az életességet lopja ki buta konzervativizmusával, — melynek vastag reakció a neve! — a nemzetdarab szellemiségéből? Kell ehhez még valami más, hogy a természetes teremtés helyett, siket szétesés viczorogjon ki a nemzeti tragédiából?

Az egyik legrégebbi nemzeti könyvkiadóvállalat, mely nem időnkénti lökéseket, de szerves folyamatosságot tud fölmutatni és Kazinczy nevére nevezi magát, — nem is jött el a kiállításra könyveivel. A Tavaszai Parlament magyar közösségi tanácskozásairól éppen most rendelte vissza a jobboldali reakció a maga csapatait! Eljen a nemzeti konstruktivitás!

Az élet a földön is úgy keletkezett, hogy az egymáshoz tartozó anyagok egymáshoz kerültek. A reakciós politika meddősége bénítja bele ebbe a kicsiny nemzetdarab egészébe azt a strukturális nyomort, mely az egymáshoz tartozó erők, emberek, adottságok, alkotássá, szerves kulturfolyamatokká való élettedését lehetetlenné teszi. Ezzel szemben áll egy szét-darabolt, kohézióhoz még fel nem fejlődött vagy pedig penetránszagú féltékenységi dühökben vergődő baloldaliság. Gyermekkorát élő baloldaliság, mert híján van a történelmi iskolának. Pisci-pacsi intrikák és klikkizmusok, mikor nagyvonalúan világrelációkhoz kellene fölcsatlakozni! Virulenciája csak a neokatolicizmusnak van. A folyóiratok kiszögezett táblázatán csupa megszünt folyóirat van feltüntetve, csak a neokatholicizmus folyóiratai maradtak meg. Ezenkívül csak egy: a Magyar Írás, mint nemzeti fasiszta.

Ötszáz könyvet hordott össze ezen az első és mint ilyen a maga nemében páratlan könyvkiállításon a végtelen szorgalom. Tizenhét esztendő külön nemzeti szellemiséget fogja át ez az ötszáz könyv és vagy két tucatnyi folyóirat. E könyvek 80 százaléka és e folyóiratok 100 százaléka leheli és ontja magából egy erősen dilettáns, provinciális, külön szlovenszói magyar kulturadottságok közül kivergődő keletkezés mi-

toszait, mialatt makacsul pöröl a fórumokon a maga életjogáért az egyetlen és egységes magyar kultúra fikciója. Ötszáz könyv! Majdnem ugyanannyi összeomlott kísérlet. Megszűnt! Megszűnt! Megszűnt! Fuit! Fuit! Fuit!

Igy kell ennek okvetlenül lenni? Világért sem! Sok esetben nem! Átkozott politika és a provincializmus fejlődési hiányai. E politika hordozói: a magát egyedüli nemzeti üdvözüléssé inkarnált Magyar Nemzeti és Keresztényszocialista Párt. És mily nosztalgia: a magyarországi nagy magyar kultúra felé és milyen provinciális képtelenség e nagy kultúra méreti befogadására! Nem egy fajtája ez is valami általános dilettantizmusnak? E dilettantizmus ott, ahol tud magáról, talán nemesen töredelmes is, ahol nem mer önmagába nézni: a klasszissal szemben gyilkosan gyűlölködő.

Van itt egy nagy asztal, melyen a kised magyarság egyetlen intézményesített szellemi kulturműhelyének a Masaryk elnök nagylelkű ajándékából megteremtett Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság könyvkiadójának kilenc könyve van piramisokká halmozva. Ez asztal fölött leng a legsötétebb fuit! Szinte dörög e fuit, mert vannak a lelkekben, a köztudatban lejátszódó dörgések. Nagyszerűvé is lehetett volna teremteni e szlovenszkói magyar Akadémiát, melynek könyvkiadója éppen most roppan össze a szellemi és pozíció-korrupciónizmusnak már lilásszinűvé rothadt botrányában... Csak a könyvkiadó és nem az Akadémia is? Vannak halottak, akik önkivégzésük utáni életet folytatnak.

Egy másik asztalon aranypapírba foglalt könyvek sugároznak. Ezen az asztalon metszi egymást a két kör: a provincia és a világegyetem. Mert amiről eddig szó volt, az mind az önmagából való kivergődés, nemzetalakulás, jó, vagy rossz kinjából született egészségesen vagy betegen. Mint ilyen, megvan a maga külön szerepe és rangja a nemzetdarabból nemzetté bontakozás keserű vajudásaiban. Ezen az asztalon azonban a kívülről, a fölülről, európai relációkból jött hivatásos kiadó tündököl és ver fölényével mindent, ami köröskörül látható. A fuit, amilyen magától értetődően suhogott e magyarságnak ugyyszólván a testiségéből kinőtt könyvei körül, oly távol kerül ez asztal aureolájától. Prager kiadója ez Prágából! Minden olyan előkelően európai ezen az asztalon. Ami ez asztalról tündököl: a könyvkiadás mesterségének, mint hivatásnak és a szépkönyvnek az esztétizmusa. Ez az egyetlen legigazibb könyvkiadás és kiadó itt. A szlovenszkói magyar glóbuszon és sorsproblémán kívül Prágában dolgozik, nagyon fontos és becsült munkát végez: a cseh irodalom javát közvetíti át a magyar irodalomba. Kiállítási asztalával fénybe borítja ezt a szlovenszkói magyar könyvtemetőt. Minden olyan előkelő benne és olyan idegen. Még nem nyult egyetlen magyar regényíró után sem. — De leírok ide egy nevet: Polkák Ernő. Ő csinálta meg, hogy ilyen korszakos szemléleti anyaggá valósult ez a könyvkiállítás.

Ez az előkelő terem különben egy nagy szálloda télikertje. Lehetne most e sok bölcsesség végső bölcsessége gyanánt ez előkelő teremben csinálni valami fundamentálisat: a tragikumtól fölüvöltteni! De ki üvölt ma már? Csak a barbár! És a barbár elégeti a könyveket és nem öntözi láthatatlan könnyeivel.

Barta Lajos

PONYVA ÉS IRODALOM. A ponyvát mindig megvetették a magyar literátusok. A magyar ponyva studiumszerű komolyanvevése, bár nem egy klasszikusunk jelentős indításokat vett tőle, mindvégig elmaradt. A magyar ponyvairodalmat, bár tudnak róla, s hatása a nép körében élő és felmérhetetlen, még félig se ismerik. Terjedelmét, mélységét,

hatóelemeit, sikere titkát legfeljebb sejtik, valójában semmiféle vonatkozásban sem mérték le, még csak immel-ámmal sem. Mégcsak az sem tudható, hogy akadt-e pl. könyvész, aki a magyar ponyva termését nyilvántartásba vette, hogy törődik-e pl. valaki a magyarság legnagyobb hungarológiai gyűjteményében, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában a ponyva termékeivel, száz és száz füzetet tartalmazó száz és száz sorozatával. Mindezzel a magyar „hungarológus“ vagy „szellemtörténész“ még ma, is amikor pedig a magyar népi kultúra állandóan csöpög a tollán, szégyel törődni. Pedig a magyar ponyva, az analfabetizmus küszöbén közvetlen innen és közvetlen túl levő népi, paraszti s első generációs városi félproletár, félkispolgár, szolga és altiszti réteg e minden kulturát, ideológiát pótló szépmámora, kalandja, vigasza és messzianizmus kiszámíthatatlan súlyú faktor volt mindig a népi „művelődésben.“ A század elején pl. egyenesen a ponyva klasszikus koráról beszélhetünk. Elárasztotta a falut, elárasztotta Budapestet. Elárasztotta olyan ígézetekkel és káprázatokkal, amivel csak igazi dolgok szolgálnak. Mert tévedés volna azt hinni, hogy a ponyva, ez a műveltek részéről (joggal) lebecsült, silány állirodalom a fogyasztója szemében is szemét. Ellenkezőleg: a nép körében a ponyva ugyanazt a szerepet tölti be, mint a sznobok közt a magas irodalom. Az életnek és ábrándnak, a valóságnak és vágyának, a kinemelégettségnek és a kielégítettségnek ugyanazt a tetszetős mámorokban kiszülő andalításait, az életkárptólásnak ugyanazt a teljét, az elálmodozás ugyanazon mákonyos melankóliáját, mint amé a legremekebb alkotások mögül lebeg fel. Az egyenlőtlenül fejlett művelődési rétegek világában a tetszés is relativ. Sorok írója jól visszaemlékszik azokra az alföldi, Zagyva-menti jáász faluban befujt havas-éjszakákra, amikor a mult század végén fele falu ott ült — valami elrévült szektaként — hétszám a ponyvát olvasó körül. A szép ígézetének kijáró áhitatot azóta sem láttam valódibban. Az élet és irodalom, a valóság és a romantizmus találkozását, kinemmondott vágyak beteljesülését sohasem éreztem közelebbinek, mint ennek a valójában még mindig jobbágsors fölé überbaulódott hamis-tudat-irodalomnak, a ponyvának élvezetében. Ott, a magyar sivatag csörgő hidegében kitett falu népei tudatában a ponyva minden hamissága ellenére egyuttal a saját (deformált) hőseiről szólt, Rózsa Sándorról, Sobri Jóskáról, Patkó Bandiról, — szinte mindig betyárokról, akik akkor a népi tudat homályaiban a nemzeti és a szociális hőst képviselték. Emlékszik sorok írója arra is, hogy ez a hős akkor, bár a mindjobban civilizálódó magyar közigazgatás ekkorára már valójában kiirtotta a „betyár-világot“, a nép képzelme számára még korántsem mult el. Nem mult el, mert a „betyár-világnak“ nem szűntek meg még mindig maradék nélkül a feltételei s mert a nép, amely kulturát és nevelést alig kapott valahonnan, ahol ép' tudta és erre alkalom kínálkozott, *utánozta* — főleg hősei habituális magatartásában — a ponyvát. Ez az utánzás öntudatlan volt és mélyről jött, a lét iszonyai következtében s ugyanolyan vigasz és pótlék volt az életben, mint amilyen pótléket maga a ponyva jelentett. Ezért ilyen ponyva nyomán kelt, ponyvához mért kóbor, helyüket, rendjüket a szociális igazságtalanságok közt nem lelő, betyár-romantikájú szegénylegény félékkel akkor még tele volt az Alföld. Az a jelenet, amit sorok írója otthon, elemi aluli gyermekkorában árvizes vad, koratavaszi éjszaka élt át, amikor csendőrök törtek a házra egy hiedelmük szerint nálunk rejtőző bitangoló, urakat csúfoló, valójában katonaszökevény, mert császárgyűlölő, Görgeyt átkozó, Kossuthot imádó legényt kerestek, dühödten fenyegetéssel hányva szét mindent a házban, belelőve a konyha tűzhe-

lye fölötti magas, széles nyitott kéménybe, melynek pedig füstölő vasain tényleg ott állt a legény, dideregve és halálraváltan, — ez a jelenet nagy ijedtség volt kezdetben, de iszonyatos nagy fölzsabadulás a végén, mert a legényt mégsem találták s még azon az éjszaka nagy kintlódások közt egy szál deszkán evezettük át a partjain tuldagadt Zagyván, más hiv rejtegetők kezére. — Ez a jelenet a ponyva jelenete volt; élet és irodalom találkozása, a ponyva festett egeiből földre szállt kaland, a szegénység testet öltött költészete, egyszersmind azonban egy ellenmondásokkal teli lét valóságos és nem kitalált szcénája. Akkoriban, ha törmelékeiben is, de a ponyvát még igazolta a valóság. A ponyva éretlen, kihordatlan társadalmi-nemzeti tendenciái, ha naivan is, de értelemmel tükröződtek a mindennapokban. A szolgál- és szegény-magyarok köreihez még nem jutott el a város a maga kiforrottabb ideológiáival, avagy ép' hogy eljutóban volt s a csupasz lét felőli eszmélkedés tartalmait a ponyva mithoszai töltötték ki. A szolgál- és szegénység mázsái alóli szabadulás reményeit szinte csak a ponyva gyújtogatta, a maga képtelen és zavaros eszme szikráival. Markáns vonása az akkori magyar ponyvának, hogy benne a betyár az utolsó nagy magyar népi küzdelem, 48-49 akkor, még hevesen égő érzelmi hőforrásában fürdik. Az a betyár volt a legigazibb, aki azonkívül, hogy a szegénység barátja — Kossuth katonája. Amikor a magyar élet minden vonalában a függetlenségi harc huzódott meg, micsoda nagy frigy volt ez a ponyva vízió. Hogy a ponyvának nem volt nevelő hatása! Micsoda tévedés! Elmenyszerűen volt kiolvasható a ponyvából, hogy Magyarországon mennyi minden nincs rendben...

Miért mondtuk el mindezeket? Móricz Zsigmond új regénye (*Betyár*, Athenaeum) miatt. Az idézi — tudatos művészettel! — mindazt, amit az egykori ponyva lényegében takart, ami azonban mégis kivizionálódott belőle: a gazdasági és társadalmi nyomás elleni harc aktualitását. Különös tett az egykori magyar betyár romantizmus e Móricz Zsigmond által adott irodalmi ujraköltése. Viszont: a regény meséje szemmel láthatólag *menekül* a millenium körüli évekbe. A regény csak a *mintha* magatartásával szól azokról a napokról, különben mai imagináció, mai átértéssel. A regényben adott életvalóság kísértetiesen mai. S mai az eszmekör és indulat, ahogy a regény hőse, a „betyár“, Szörnyű Jóska a legalsóbb paraszti lét fenyegető szavait elkiáltja. Minő magyar jel az időből! A magyar Parnasszus legérettebb írója minő kulisszákkal kénytelen eltorlaszolni magát, elhallgathatatlan mondanivalói kedvéért! Még a betyár romantika elemeit is ujrakölti, s minő széles erudícióval! Különös szövevények, különös komplikációk állnak így elő. Az a betyár, aki csak azért szedi el a harasztai kastély vacsorázó uraitól a pénzt a betyár virtus minden teatrális gesztusával, mert ebből a pénzből saját magával együtt embereket ment ki Amerikába, munkára és életre a multszázadvégi magyar temetőből, a maga realista hősiségén kívül Móricz kezében szabályszerű ponyva betyár is. Ez a Szörnyű Jóska u. i. nagy harasztai stiklije alkalmával, miután elszedte a vacsorázók pénzét, oda telepszik az urak asztalához, s vitába száll a társasággal. A jelenet kitűnő, a legjobb shawi tablókra emlékeztet s talán az is shawi benne, hogy itt egy jóvérű, jóeszű, jószabású fertálmágnás asszony száll szembe a homályos vonzalom nagy belső kényszerére a betyárral. S mert a hetyke, a maga társadalmi igazát pompásan megvédő betyárral másképp nem bír, hát képen törli az asszony! Móricz emberábrázolásának sikere, hogy mindez lenyűgöző s a talentum sikere az is, hogy ennek a betyár és az asszony közti kölcsönös, különös, mélysondrású szerelemnek

a fonogatása közben keresztül-kasul minden leleplezhető leleplez arisztokráciáról, közviszonyokról, az egész akkori magyar hazáról, egész addig, hogy a nyomaveszett betyár, akit egy ország csendőrsége hajszol, a falujában egy zendülés hajtóereje lesz s a zendülés helyes jelszavainak a megfogalmazója. Persze a betyár végül is akarja az asszonyt és visszaállít érte a tett helyére. Visszaállít és Amerikába hívja... De az asszony nem megy. Mégsem valók egymásnak. De mert nem valók: ezért megmérgezi magát. A betyár az igazi férfi lenne számára, a társadalom azonban minden lercmbolhatatlan, eltüntethetetlen különbséget jelentő súlyával közöttük áll. A betyár egyedül száll hajóra kivándorló magyar társaival...

Különös mese. Ponyva és irodalom? Nem! Sajátos napok sajátos irodalma, amiről rengeteget mondhat a bíráló. Mi azonban most csak a legfontosabbat akartuk kiemelni: a romantizáló ponyva és a társadalmi realizmus keveredését. A különös fordított képletet, amelyben a ponyvát a romantikus „irodalmi“ elem, az irodalmat viszont a betyár realizmusa teszi. (Gaál Gábor)

MAGYAR KULTUREGYSÉG, VAGY KULTURFÓRUM? Az első Tavaszai Parlament Érsekújvárt, mint ismeretes, a különböző világnézetű és pártállású kulturális munkások átfogó találkozása volt s azzal az eredményrel zárult, hogy a magyar kultúra kérdéseiben lehetséges és szükséges az együttműködés. A magyar kultúra kérdésének mélyebb elemzése hiányában azonban Szlovénkán az egységes magyar kultúra fikciója vált uralkodóvá e kongresszus után s az Érsekújvárt megválasztott munkabizottság is inkább a szlovénkói magyar szellemi élet egységes központi irányítására törekedett egy elvont kisebbségi magyar kulturegység jegyében, mint az eredetileg szintén tervbevolt helyi kulturális koalíciók és közös akciók kiépítésére. Ilyen előzmények után váratlanul érte a második Tavaszai Parlamentet az az esemény, mely az egységes magyar kultúra fikcióját pillanatok alatt széjjeltépte. Az Egyesült Ellenzéki Magyar Pártok érdekkörébe tartozó kulturegységek és szellemi munkások, nemkülönben a katolikus *Prohászka Ottokár-körök* megtagadták az érsekújvári határozatokat, melyeket pedig ők maguk is elfogadtak, és szó nélkül kiálltak a közös munkakeretből.

Kétségtelen, hogy az egyesült pártvezérek s a magasabb egyházi körök gyakoroltak itt nyomást a befolyásuk alatt álló kulturális körökre. Semmiképpen sem sikerült volna azonban ilyen tökéletesen elvágunk kulturszervezeteiket a Tavaszai Parlamenttől, ha az érsekújvári és komáromi tanácskozások között eltelt időben városenként megvalósultak volna a kulturális parlamenti helyi formái, s a közös helyi kulturális akciók érdek-közösséget fejlesztettek volna ki a különböző kisebbségi kulturális körök között.

Az egyházi és párttilítás következtében támadt szakadás első és természetes következménye a baloldali erők keményebb összefogása volt. A népi arcvonalat hirdető *Magyar Nap* vezércikkben állapítja meg, hogy „most, amikor szükség volna rá, hogy a belül-kívül fenyegetett magyar kultúrát, magyar iskolát, magyar nyelvet egységes erővel megvédje a magyar társadalom minden egyes tagja, — a feltámadó feudális kasztszellem ledöfni igyekszik a magyar kulturegység gondolatát“. Nem késik levonni a maga részéről a tanulságot: „A főúri feudális izű mentalitás egy frontba terelte a reakciós, jobboldali erőket, de velük szemben találja az összes demokratikusan gondolkodó, haladó szellemű magyarok egységes táborát“. S valóban: a szociáldemokrata *Munkás-*

akadémia, mely eddig a várakozás álláspontjára helyezkedett, Komáromban bevonul a Tavaszi Parlamentbe s teljessé teszi a Magyar Nap kívánta „csehszlovákiai haladó magyar szellemi arcvonalat.“

Az elnöklő *Bólya Lajos* azzal a vallomással nyitotta meg a komáromi tanácskozásokat, hogy „a spanyol polgárháború eljutott ide a terembe.“ Az első vitanap felszólalói megállapítják, hogy a *Szlovenszkói Magyar Kultur Egyesület* távolmaradása világnézeti okra vezethető vissza s a vita olyan irányba terelődik, mely mintegy szentesíteni is kívánja a szakadást. Hangok hallatszottak, melyek feleletül a távolmaradtak világnézeti állásfoglalására — világnézeti keretökké karják átváltani a Tavaszi Parlament demokratikus kereteit. Ezen a vonalon jutott el *Bányai Pál* odáig, hogy a magyar kulturegység jelszavát a baloldali kulturegység jelszavával cserélje fel. Szerinte „a mostani parlament mutatja, hogy az összes magyar kulturerők együttműködése illúzió volt s ezért most egy baloldali kulturegység kialakítása szükséges.“

Ezzel a szellemi irányvonallal szemben *Ivánfy Géza*, aki a *Csehszlovákiai Magyar Közművelődési Szövetség* nevében vesz részt a tanácskozásokon, a Tavaszi Parlamentet csak „szabad vitafórumnak“ tekint. S amikor a falusi magyar kulturházak kérdésében az első praktikus javaslatra kerül a sor, az egész kongresszus kénytelen a közös kisebbségi érdekre való tekintettel közös akcióra hívni — a távolmaradt szervezeteket is. *Duka Zólyomi Norbert* odáig megy az „érdekvédelmi egység“ sürgetésében a „baloldali kulturegység“ helyett, hogy töröltetni kívánja a parlament szótárából a „haladó“ szót, mely szerinte félreérthető s így „veszélyes és káros.“

A Tavaszi Parlament haladó jellege kérdésében *Bólya Lajos* adott választ: „Ezt a kérdést már eldöntöttük az első parlamenten, ahol a „haladó“ szó használatát a jobboldali érdekkörökhöz tartozó kulturemberek is elfogadták és ilyen értelemben hoztak határozatokat. Tehát a második parlament már csak ezért sem másíthatja meg a szóhasználatot.“ Ugyanebben a szellemben szólott *Ferencz László* is. S a szektaszellemet és a jobboldali megalkuvást egyformán, kikapcsolta a Tavaszi Parlament életéből az az emelkedetthangú deklaráció, melyet *Peéry Rezső* olvasott fel a *Magyar Masaryk-akadémia* közgyűléséről. Ebből a deklarációból, melyet az egész parlament magáévá tett, vesszük a következőket: „Az első Tavaszi Parlament kulturegységet akart. Ez nem sikerült. Nem adjuk fel azonban a reményt a magyar kulturerők haladószellemű összefogására, mert meggyőződésünk szerint ez a magyar nép egyetemének érdeke.“ *Peéry Rezső* megbélyegzi azt a mentalitást, mely egyes szervezetek letiltásával a Tavaszi Parlament elgondolását akarta elgáncsolni, majd így folytatta: „A magyar kultúra szellemi, demokratikus és humanista tradícióihoz hiven helyesnek és szükségesnek tartjuk a független kisebbségi kulturális vitafórum fentartását. Mi felelősséget érzünk az egyetemes magyar kultúra ügyét szolgáló mindennapos kulturfőfronton és hajlandók vagyunk minden haladó szellemű, demokratikus és szociális igazságot követelő magyar kulturmunkással és szervezettel diszkussziót folytatni és velük együttműködni. Követeljük, hogy ebben a szellemben hívják össze a legközelebbi összejevetelt is, és követeljük, hogy erre minden megkötés nélkül minden magyar kulturembert és szervezetet meghívjanak.“

E felszólalás szellemében állott helyre a komáromi parlament egyensúlya s vált ez a gyűlés a haladó magyarság nemzeti kulturfőlévének manifesztációjává. Az összefoglaló határozatok első pontja félreérthetetlenül meg is fogalmazza, hogy a Tavaszi Parlament a szlovenszkói magyarság demokratikus kulturfóruma, mely a szabad megnyilatkozási és

tárgyalási helye marad, mindazoknak, akik a magyar kultúra ügyét megtárgyalni óhajtják és ezért munkát vállalni akarnak.“ (b. e.)

HAGYOMÁNY ÉS HALADÁS. Az a mozgolódás, ami pár hónap óta átjárja a szlovenszkói magyar ifjúságot, azt bizonyítja, hogy a kulturörökség egyedüli hordozói csak a haladás vonalán álló fiatalok.

Országszerte alakultak meg a különböző nevű, de azonos célt és programot valló egyesületek. Pár hónappal ezelőtt pedig ezek az egyesületek szövetségbe tömörültek, hogy szélesebb alapon biztosítsák programjukat: a művelődés magyar hagyományainak megőrzését, új, haladó szellemiség kialakítását és a népi kultúra eltemetett értékeinek a felszínrehozását. Ez a célkitűzés pontosan egybeesik azzal a határozattal, amit az első érsekújvári Tavaszi Parlament hozott.

Valamely nép szellemi képességeit, szellemi termékeinek tömege és minősége mutatja. Ebben a vonatkozásában a magyar nép szellemisége hatalmas kincssel rendelkezik. Évszázadok kulturális öröksége mind ezt tanúsítja. Ez az évszázadokkal ezelőtt indult, sok hányódáson és üldözésen keresztül ment kultúra ma új és igazi értelmet nyer egy új szociális és szellemi mozgalom kibontakozásában. Mi más ez, mint a hatalmas kincs legszebb és legjobb értékelése.

A szlovenszkói magyarság tizenhét év után rájött arra, hogy csak közigazgatásilag elválasztott népdarab. Szellemisége tovább is csak abból a kulturörökségből táplálkozhat, kulturáját csak azon az örökségen építheti tovább, amit a magyar történelem minden meghamisítás ellenére is méltán odahelyezhet az egyetemes emberi kultúra legtisztább alkotásai mellé. Ezt a fölismerést azonban korántsem tette valamennyi kisebbségi kultúrember és kulturcsoport a magáévá. Ezt csak a szlovenszkói szellemiség igen kicsi, de hatásában felmérhetetlenül jelentős csoportja, a haladás erői vallják. Igaz, voltak törekvések a haladással ellenkező oldalon is, ezeket azonban a hivatalos politika elgáncsolta, vagy egyszerűen meghamisította. Ilyen körülmények között a szlovenszkói magyar kultúra nem beszélhetett örökségről, csak pesti színpadokról behozott rossz operettekből és hamis vigjátékokból álló színpadtermékekről és rossz, provincializmussal telített dilettáns irodalomról... Petőfiről nem volt szó, Adyról csak vitakozni volt szabad, Berzsenyiről, Bacsányiról, Katonáról mit sem tudtunk... és az alapjait elhagyó magyar kultúra sorvadt, veszett és vele veszett a kulturától elzárt magyarság népi öntudata és fogytak a tömegei. A népművelés teljesen kikapcsolódott a szlovenszkói magyarság életéből. S a falu, a szlovenszkói magyarság nagy tömege még ehhez az operett-kulturpótlékhoz sem jutott. Ennek a tömegnek csak az volt a kötelessége, hogy tömegbázisává váljon egy dilettáns irodalomnak és ujságírásnak, hogy fentartás nélkül tegye magáévá a tanító és a lelkesítő kar utján hozzákerülő polgármesterkulturát, hogy parancsára énekeljen és táncoljon, bokrétába fűzve mutogassa magát a városok divatmagyarságának és magyarságát megtagadó középosztályának. A legodaadóbb törekvések, a legszebb elgondolások is csődöt mondtak a gátlások és a természetszerűleg előállott hozzá nem értés hálójában. Olyan vakvágány ez, ahol a magyarság kulturájára a megállás, a rozsdás, a széthullás, a halál várt.

Ilyen körülmények kísérték az új ifjúsági egyesületek kialakulását és munkáját. Körülmények, amelyek elzárják az utat a szabad fejlődés felé és lezárják a kapukat, hogy megakasszák a múlt értékeinek napfényre hozását. Itt csak fejszeccsapás segíthet, amely rést vág a kapun, fejszeccsapás, ami ledönti a gátakat.

Az első ilyen fejszecsapás a lévai *Szikra* szabadtéri rendezésében előadott *Háry János*.

Miért éppen a *Háry János*? Sok körülmény és mérlegelés előzte meg az előadandó anyag megválasztását. Az egészre talán az előadást megelőző bevezető ad választ. Ime: „Uj emberek, ismeretlen nevek állnak ide, emberek, akik folytatni akarják azt a programot, amit történelmünk nagyjai, szellemiségünk óriásai megkezdték. A Berzsenyi Dánielek, Petőfi Sándorok, Ady Endrék nyomán, a Dózsák, Martinovicsok, Kossuthok szellemében akarjuk ez a munkát végezni. Uj utakat taposunk a szlovenszkói magyar kulturában, régen megkezdett uj utakat. Történelmet ujrázunk és történelmi parancsot teljesítünk...

A Háry János nemcsak a magyar költészet egyik alkotása, de leszakított darab a magyar nép magyar sorsából. Benne sűrűsödik össze mindaz, amit évszázados osztrák iga és főnemesi góg eredményezett népünk számára. Az, hogy népünk évszázados szellemi nyomorban, az irástudatlanság nyomorában, a hamis ábrándok délibábos, hazug kiélésében, emberrélevésünk megcsufolásában tudta életét kiélni. Mert Háry János nem egy obsitos, nem egy magyar ember, de a magyar ember sorsa volt, sorsunk, amelynek irányát a császárheroizálás és a Báthory Erzsébetek póza szabta meg. Ha mondanivalóink a nevetetés módján is történnek, de belül, a szavak között véresen komoly a mondanivalónk: Emberek! Ti valamennyien így estetek be hazug paloták ajtajain végveszedelmetekbe.“

A bevezető megokolja, hogy azért kellett épp a Háry Jánost adni, mert összesűrítő mondanivalót ad a tanulatlanságunkból eredő hamis felfogásunkról. Azért a Háry Jánost prózában, mert a Kodály-féle opera tulnehez még az operettektől elrontott közönségnek, hogy könnyedén vigyük a darabban foglaltakat a nézők tudatába. Azért, mert egy fiatal egyesület még nem birt volna el pl. egy olyan megterhelést, mint az *Ember Tragédiája*. Azért, hogy maradéktalanul kifejezzük a kulturörökség vállalását korunk feladataival. Ez a Háry János előadásának előzményeit képező irányelv.

Hogy az előadás sikere nem állt meg az egyszerű műkedvelő előadások sikerénél, de országos eredményé változott, abból adódik, hogy a fenti körülményeket tekintetbevéve sikerrel alkalmaztuk lehetőségeinket.

Sikere az előadásnak, hogy szereplői levetkőzték a műkedvelők szokásait s hogy először volt bekapcsolva olyan réteg, amely eddig a maga életvalóságát nem tudta a színpadra vinni: a gényei major földművelői. De nemcsak a giccsből mentes népi kulturát vitte a színpadra, hanem magát a népet minden kulissza nélkül és tényleges, népből kitermelt és történelmi értékkel bíró játékot is.

A „Háry János“ előadásának sikere akkor válik teljessé, ha ezt a példát valamennyi haladószellemű egyesület követi. *Háber Zoltán*

A ROMÁN LIRA KÉRDŐJELEI. A lira válsága még mindig időszerű. Eldologiasodott és elgépiesedett életünk szétroncsolja az egyéniséget, irtja a bensőséget. A lélekölő napokban a közönség érthetően elfárad a lírával szemben. S amint a közönség elfárad a lira zárkozottá válik. Néha megkísérli szétvetni tulajdon korlátait, (szürrealizmus). De válságos létén nem sokat segít. Válsága általános, bár néhol már átvészelt legnehezebb napjait. A román irodalomban, mint másutt is nem a lírai termés, hanem a lira kelendősege jelentéktelen. De ez összefügg magának a román közművelődésnek a kérdésével... Nemrég két hivatalos

körlevél kavarta fel a román irodalmi közvéleményt. Az egyik kitiltja a középiskolákból a legnagyobb élő román költőt, *Tudor Arghezi*t, a másik szükségesnek véli a költészet „offenzívájának” megindítását. Ennek kapcsán az *Adeverul* körkérdest intézett a román írókhoz. A körkérés rendezője, *E. Jebeleanu*, a kitűnő fiatal költő két kérdéssel fordul a román írókhoz: 1. Mit tartanak a költészet „offenzívájának” szükségességéről; 2. Mi az oka, hogy a román líra Hamupüppőke sorsára jutott. — *H. Papadat-Bengescu*, az ismert író igen eszményien látja a dolgokat. Alkalmasnak véli a költészet „offenzíváját” és hisz a sikerében. Szerinte ez az „offenziva” szükséges lelki orvoslás, az idealizmus felé vett fordulat, kiegyenlítés a „mechanika és a villamosság” korával szemben. A költészet szerinte kitűnő idegcsillapító... A versek szótagofása a lélekzés hatékony tornája... Az orvosok közt sok költő akad, aki hirdethetné a költészet gyógyító hatását — tréfásan vagy tréfán kívül. Egyébként ajánlja mennél gyakoribb költői matiné rendezését a Nemzeti Színházban. — *Ticu Archip* nőies szemrehányások közt a filmet okolja a költészet sorsáért. Borús meggyőződésre jutott: „Ahogy telik-mulik az idő, belátom, hogy a tömeg képtelen visszarezegni arra a titkos dallamra, amelyet nem foghatunk fel sem a föld mélyében, sem a végtelen tereken s amely megszülethetik a költői képek mozgásából, gondolatok ellenvetéséből, szavak összecsengéséből s különösen abból az oktalan vágyból, hogy énekeljünk valamit a fáknak, a kakuk madaraknak és a békáknak, csak úgy... cél nélkül...” — *Pompiliu Constantinescu*, a kritikus a költészet Hamupüppőke-sorsáért többek közt az iskolát okolja. Szerinte a középiskolákban és az egyetemeken ma sem igen tudják mi fán terem a költészet. Ha átlapozzuk a román nyelv és irodalom tankönyveit, ha végighallgatjuk az irodalmi tanfolyamokat, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a költészet legfőbb ellensége az iskola. — *Cezar Petrescu*, a termékeny prózairó szerint a költészettel szembeni közöny régi keletű és általános jelenség. A nagyközönség mindig és mindenütt kevésbé érdeklődött a költészet, mint a regény és a regényes irodalom iránt. Baudelaire-t és Eminescut egyaránt elhanyagolták a kortársak. Valery versei csak ritka amatőr kiadásban terjednek el... A költészet „offenzívájának” semmi értelme. A költészet defenzívájának igen. Támogatni kell a kiadókat verseskönyvek kiadásában. Az irodalmi díjak is segítenek valamit. De mindez csak félmegoldás. Az olvasóközönség javíthatatlan... — *Victor Eftimiu*, a nálunk is ismert író a polgárságot vádolja: „A román líra Hamupüppőke, mert nincsen jómódu polgárságunk, amely a költészet révén próbáljon kimenekülni a középszerűségből.” — *Ion Pillat*, a költő mélyebb okokra figyelmeztet. A költészet csak a patriarkális vagy az igen magas műveltségű társadalmakban borul virágba. A román társadalom, úgy a városokban, mint a falvakon, tuljutott a patriarkális népi műveltségen, — mely csodálatos dojnákat és balladákat termelt, — de nem jutott még el a magas műveltség fokára. Ez a magyarázata a román líra Hamupüppőke-sorsának. *Al. Rosetti* tanár szerint a sportélet fejlődése és az a hivatalos igyekezet, hogy az ifjuság testedzését a háborús készülődések szolgálatába állítsák, mindenütt a világon elvonta az ifjúságot az irodalomtól és a költészettől. — *M. Sebastian* erényt csinál a líra szükségéből. Szigorú és határozott: „A költészet sorsszerűen a keveseké, az igen-igen keveseké. Ezt a sorsot vagy elfogadják, vagy visszautasítják... Ne siránkozunk. Ez sérti azt, aki hisz a költészet sorscsillagában. Mindaz, ami a költészet körét szűkebbre vonja és egyre távolibbá, egyre hozzáférhetlenebbé és gögösebbé teszi — áldásos...” — *Ludovic Dausnak*, a regényírónak egész más a véleménye. Szerinte a költészet „offenzívája” fölötte

szükséges. S ebben a költőknek kell legelől járni. Nemcsak sajátmaguk és néhány csodálójuk, hanem a sokaság számára irjanak. Az élet tárt ablakokat, mély lélegzetet, széles láthatárt követel. Jőjenek a költők és adjanak hangot és szárnyat mindennapi vívódásainknak és meglátják kivergődnek a mai tespedésből. Jőjön csak a költő, az igazi ihletet költő és meglátjuk, hogy a mesebeli királyfi, aki nem más, mint a népi ösztön, nyomban megjelenik és elhozza Hamupipőke cipellőjét...

Megszivlelendő buzditás, csak hogy a lira szebb jövője nem egészen a költőkön mulik. „Míg művelődési színvonalunk nem emelkedik... szó sem lehet semmiféle költői „offenziváról“ — írja Jebeleanu. — Ez a dolog veleje. A lira nem ujulhat meg önmagából. Ez a megújulás csak a kedvező társadalmi változások s a költői génusz alkotó összejátszásának ajándéka lehet. (s.)

SIR OSWALD MOSLEY. 1936 év második fele óta Angliában egyre növekszik a szervezett regresszió pártjának aktivitása. A mind gyakoribb tömeggyűléseket rombolásokkal egybekötött tüntetések követik. Sir Oswald Mosley izgatott hangon fejt ki pártja gazdasági programját: a munkanélküliség problémáját egybekapcsolja a zsidókérdéssel. A gyűlések eredményeképp az East-Enden kifosztják a zsidó boltokat és Whitechapelben megvernek néhány tucat kaftánost. Liverpoolban, Edinburghban és egyebütt hasonló kiülsőségek között megy végbe a feketeingesek tevékenysége. A külpolitikai fronton is duzzad a szervezett angol regresszió tevékenysége: cikkeik egyre sűrűbbek a rokonérdekű külföldi lapok hasábjain. Mosley *A nagy vagy-vagy* című 18 oldalas tanulmányát a *Zeitschrift für Geopolitik*-ban Colin Ross, a német imperializmus harcosa vezeti be. Colin Ross, Mosley törekvéseit a mai Németországgal azonosnak mondja és megállapítja, hogy: „Mosley nem jelenti Angliát, — ma még nem“. Mosley cikkében a föld újbóli felosztását propagálja. Ellesen támadja a Népszövetséget, jogosnak mondja az abból kivált államok magatartását, ostromozza a demokráciákat, glorifikálja a diktatúrákat. Anglia helyezkedjék szembe — írja — a nemzeti szocializmus ellen világszerte lábrakapott „vendettával“. Indokolni igyekszik, hogy Angliát érdekei Japán, Olasz- és Németország oldalára kell, hogy állítsák. Cikkének mottójából kicsendül a mai német szellem jellegzetessége: „a szervezett regresszió és nacionalizmus univerzális törekvéseiből keletkezett európai szintézis.“

Az angol szervezett regresszió mozgalma 1932-ben vette kezdetét. A mozgalom magja az egykori Labour miniszter, Sir Oswald Mosley által alapított *Új párt* volt. Mosley változatos politikai pályájának állomásai: konzervatív képviselő, majd a Labour-párt soraiba lép, mint ilyen vállalt tárcát MacDonald kabinetjében, de lemond s a balszárny vezére lesz, végül meglepő fordulattal a jobbszélre lendül. Az *Új párt*, bár nagy agitációt fejt ki, az 1931-es választáson egyetlen mandátumot sem kap. A német horogkereszt előretörése azonban lendületet ad és egyben határozottabb irányt szab politikai szándékainak. Megalapítja a *British Union of Fascists*-ot, amely eszközeiben és taktikájában a német nemzeti szocializmust utánozza. A parancsuralmi rendszerek nemzetközi előretöréseinek kigsugárzásából, valamint a gazdasági válság lelki visszahatásából összetevődött részleges sikerek azok a tényezők, melyek egyáltalán életre hívták a pártot. Angliában a válság kulminál, a munkanélküli tömegek óriásira dagadnak. A munkásság magatartása tétova, a német példán csak lassan ismeri fel, hogy a demokrácia a gazdasági hatalom megszerzése nélkül semmi és pusztulásba visz... A szervezett regresszió agitációját fő-

leg a kétkézi munkás és tőkés osztály közötti rétegekre terjeszti ki, melyekre a Labour egyre kevesebb vonzóerőt gyakorol. Am ezeknél a rétegeknél sem érnek el komoly sikereket. Egyrésztük radikálizálódik, másik részüknél pedig hiányzanak a hasonló folyamat Németországban létezett feltételei: az a kétségbeesett lelkiállapot, amely az elszegényedésbe zuhant középosztály sajátossága. Angliában csak igen kis számú az az elproletarizálódott kispolgári réteg, amelyből egyéb országok önkényuraimai a legfanatikusabb katonákat verbuválták, az az osztálytudat nélküli tömeg, mely menthetetlenül zuhan a nagytőke által nagyrahizlalt regresszió ideológiába. Az angol nagykapitalizmus, főleg a konjunktura emelkedésével nem hajlandó a szervezett regresszió kockázatát, mely nagy anyagi áldozatokkal is jár, vállalni. Mosley pártjának 1935-ben mindössze 15-18.000 tagja volt.

Angliát 1936-ban eléri a fegyverkezési konjunktura. Egyes iparágak munkásainak anyagi helyzete erősen javul, más iparágakban viszont romlik. Az ipari munkanélküliek mai száma, főleg a szén és textiliparban 1.6 millió. Az angol kőszén hatalmas piacokat veszített, egyrészt a világszerte feltárt új bányák révén, másrészt a kőszén mindenütt mindinkább kiszorítja, az olaj, mint hajtóerő. Az angol textilipart viszont a japán verseny fojtogatja, valamint India mindinkább fejlődő nemzeti szövőipara. Mosley november elején fejtette ki pártja gazdasági programját s oda-konkludált, hogy miután Angliában ugyanannyi zsidó van, mint munkanélküli, a munkanélküliség kérdése pillanatok alatt megoldható, még pedig oly módon, hogy a munkanélküliek foglalják el a zsidók helyét. Ez a beállítás nyilvánvalóan téves, mert hisz Angliában 342 ezer zsidó él. (Ezek közül 180 ezer a kereső).

Anglia nehéz időket él. Az utolsó esztendőök sorozatos külpolitikai kudarcai kihatnak az ország gazdasági életére. A fegyverkezési verseny erősen igénybeveszi a gazdasági élet erőforrásait: a kényszerkölcsön jellegű belső kölcsönök egymást követik. Az egyes iparágak telephelyein a krónikus munkanélküliség s a pusztító népbetegségek tömegesen szedik áldozataikat. A legtöbb iparban valósággal praekapitalisztikus termelési formák uralkodnak. A munkásság szociális és egészségügyi viszonyai mostohábbak, mint Európa legelmaradottabb országaiban. A „speciális érák“ — így hívják a nyomorsulytotta vidékeket, mint Dél-Wales, Lancashire, Clyde partvidéke, East-Durham, — valósággal sebek Anglia testén. Kihűlt kémények, rozsdamarta műhelyek jellemzik a nyomor e fészkeit. A pauperizmus terjedése az iparban, valamint az *Elliot*, földművelésügyi miniszter által meghonosított agrárprotekcionista rendszer okozta áremelkedések a válságot csak mélyítik. Mosleyék „remélik“, hogy a válság jobban mélyül s arra számítanak, hogy az egzisztenciájukat veszített tömegek öntudatlan és a helyes utat fel nem ismerő része könnyű prédaként soraikba áll. Módszereik azonban nem igen alkalmasak jelentékenyebb tömegek megnyerésére. Pártlapjuk a *Blackshirt* (Feketeing) a *Stürmer* nyomdokain halad: „vérvád“, „Cion bölcsei“ azok az elcsépelelt lemezek, melyekkel olvasóit táplálja. Pénzforrásaik titokzatosak és alig hihető, hogy belföldről származnak. A feketeingeseknek tulajdonítható, hogy London szegénynegyedei megismerkedhettek a *closh*-al, a huligánbunkóval. *Stepney*, *Shareditch*, *Bethnal Green* munkás és kisiparoslakta uccái szinte csataterekké változtak. East End védekezik: a lakosság biztonsági szervezetet alapít, melyet találóan *Vigilantes*-nek neveznek. A nép a száz év előtti Vadnyugatot idézi, a nemzetközi fosztogatók és szervezett kalandorok, a *Jesse James* féle nyugati rablóbandák korának végét, mikor a polgárság megunt a törvényen kívül állók uralmát s hasonló bizottságot

szervezett védelmére. Mindezeknek természetesen jelentkeznek a maguk alvilági kísérőjelenségei: az East End kereskedőinél szinte naponként megjelennek az *East Endi Védőszövetség* emberei, kik jó pénzért megvédik az érdekelteket. Kiderült, hogy e *racket* mögött, mely a chikágói gangszterizmus legvirulóbb korára emlékeztet, a feketeingesek egy üzletileg igen aktív csoportja áll. A polgárság, eltekintve szélsőjobboldali csoportjától, ellenszenvvel kíséri Mosleyék tevékenységét, mely a *king's peace-t*, a király békéjét, ami egyértelmű a kapitalizmus keretein belüli látszatnyugalommal, teszi tönkre. A humanista velleitású polgárság reprezentáns írója *Galsworthy* néhány éve a „fekete méhekről” így írt: „fekete az ingük és nem sokat gondolkoznak.” Ma a polgárság elitje, a külföldi példákön okulva tisztában van Mosleyék céljaival és ennek megfelelő magatartást tanusít. A parlament is mozog. Az alsóház előtt fekszik a *Public order Bill*, mely e mozgalom elfojtására készül. *Lázár Vilmos*

A NOBELDIJAS O'NEILL. A svéd akadémia az irodalmi Nobeldíjat *Eugene O'Neill*-nek ítélte oda. Másodszer részesült amerikai író ebben a magas kitüntetésben. Az első Nobeldíjas amerikai író Lewis Sinclair. Amerikában sem legyiket, sem a másikat nem szeretik, de mindenestre tisztelik őket, ahogy mindenkit tisztelnek Washingtontól San-Franciscóig, akinek irodalma hirtelen 50.000 dollárt „ér”. Nem véletlen, hogy a svéd akadémia, azokat választotta ki, mint Amerika legnagyobb íróit, akik művükben „leleplezik” az amerikai civilizációt, mintha azt igazán csak a hiányosságai által keltett tiltakozáson keresztül lehetne kifejezni. És az Akadémia, amelynek társadalmi konformizmusa nem vitatható, nem talált, amikor két alkalommal is, Amerikát akarta kitüntetni, olyan író, akinek műve a negyvennyolc állam ipari és pénzarisztokráciájának hivatalos értékeit dicsőítse és mint író is nagy legyen.

A két Nobeldíjas amerikai között nincsen semmi hasonlatosság. *Babbitt*, *Arrowsmith*, *Dodsworth* és a *Main Street* szerzőjének szigorú realizmusa teljesen idegen O'Neill drámáitól, aki az amerikai társadalmat szimbolikus eszközökkel leplezi le. O'Neill sorsa, amint az az amerikai íróknál oly gyakori, igen változatos. Volt aranyásó, tengerész, bolti elárúsító, színész és ujságíró. Bekalandozta egész Amerikát és Európának jórészét. De O'Neill ebből a gyakorlati és tapasztalatokban gazdag kalandos életből, ami művészetét és esztétikai felfogását illeti, csupa anti-realista következtetést vont le. Első szindarabjainak realista elemei mindinkább hiányoznak későbbi műveiből. A szimbolizmus a művészetben mindig az alkotó vereségének, valamely gyengeségének a jele. O'Neill-től nem tagadhatjuk meg az elhivatottságot, ha ezalatt a gondolkodás ellenállhatatlan nagylelkűségét és a nyelvbeli kifejezési eszközök erejét értjük. De ugyanakkor a jelképek széles skáláján játszik, amelyek, amint az szimbólumokkal már történni szokott, rendszerint igen együgyűek. O'Neill szándékai elsősorban ideológiai jellegűek. Ez azt jelenti, hogy nem a társadalom erkölceit, nem az emberek jellemképét akarja megrajzolni, hanem Amerika lírai leleplezése által, amivel magára vont a gutgesinnt polgártársai haragját és ami miatt annyi irodalmi csatát kellett végigküzdenie abban az időben, amikor még a *Greenwich-Village-i* színházban első darabjait játszották, az emberi sors (*condition humaine*) egyetemes problémáit veti fel. A cél valóban a legemlékedettebb, amit csak az író maga elé tűzhet. Végül is ez a tárgya a világirodalom minden nagy szinpadí- és regényalkotásának, *Aeschylustól Shakespeareig* és *Goethetől Claudelig*. Azonban a művészet kemény törvényeinek megfelelően ez a szándék csak akkor teljesülhet, ha az alkotó a realizmus vagy a költé-

szet szigorú eszközeit alkalmazza, vagyis ha az érzéseket és az eseményeket közvetlenül fejezi ki és nem jelképes transzpozíciók által, másszóval, hatékony jelek és nem elvont metaforák által.

A szimbólumok alkalmazása, azt hisszük, a gondolkodás gyengeségének és fejletlenségének a jele. Az beszél jelképekben, aki nem képes arra, hogy az eseményeket és az érzéseket teljes jelentőségükben felfogja. A szimbolizmus tehát dadogó, saját igazságai és a belőlük fakadó értékek megfogalmazására képtelen kultúra kifejezője. A szimbolizmus a szellem olyan világát tételezi fel, ahol az író és a közönség gondolatai közötti zavar és a jelképes metaforák hulláma, a mindent megértés olcsó illúzióját adja s azt a hitet kelti, hogy ezáltal nemesebb és emelkedettebb világ tárult fel a művész és követői előtt.

Az ilyen szimbolizmus a szerkezeti gyengesége *Ibsen*, *Maeterlinck* s követőik drámáinak. A durván felvetett tendencia és a jelkép között a színháznak meg kell találnia az utját: ez pedig nem könnyű, s eddig csak a legnagyobbaknak sikerült. Egyetlen szimbólumot sem találunk *Molière* darabjaiban és a tendencia sem ütközik ki láthatóan, hacsak nem a gyengébb műveiben. Egyetlen szimbólumot sem találunk *Gogoly* *Revizor*jában. Egyetlen szimbólumot se találunk még *Lope de Vega*-nál és *Calderon*-nál sem, akinek darabjaiban pedig minden a természetfölötti valóság viszonylatában történik. O'Neill darabjai igen igényesek, mivel az emberiség legsötétebb kérdéseinek a megoldására törekszik. Az élet és a halál, a hus és szellem ellentétével, a jó és a rossz egységével s egy ségességével, az akarat és az ösztön összefüggéseivel foglalkozik. De ez a becsvágy szinte mindig balsikerhez vezet, amit alig palástol a színpadi eszközök patetikus sokfélesége: az álarcok, a megszemélyesített absztrakciók és a szcenikai gépezetek, a kettős szereplők felhasználása. Mi sem jellemzi jobban O'Neillnek ezt az igyekezetét és bukását, mint leghiresebb színműve: *Strange Interlude* (Furcsa közjáték). Ez a kilenc felvonásos dráma, melynek előadása este hattól éjfélig tart, kettős: minden jelenete kétszer játszódik le; az egyikben a szereplők úgy beszélnek, ahogy a társadalmi szokások és előítéletek szerint beszélniök kell, másodszor pedig elmondják azt, amit valójában gondolnak. A hazugság a maga meztelenségében jelenik meg. Mily együgyű ez a gépies leleplezés! A művész feladata éppen abban állott volna, hogy megéreztesse a kiejtett szavak és a tetteltett mozdulatok mögött a személyek igazi érzéseit és gondolatait, ahogy azt a színműirodalom nagy példáiban látjuk. Minden szimbólikus szindarab elveszti hatékonyságban azt, amit, látszólag, költőiségben nyer, mivel a szimbólum nem más, mint elvont s a leggyengébb minőségű költészet. S így, elképzelt világokról lévén szó, a szimbólikus leleplezés hatástalan marad. O'Neill *Dynamo** című drámájában az élet elgépiesítése és az ember ipari hatalmának istenítése ellen akart tiltakozni. De a gépet és a belőle fakadó energiákat művében *Dynamo* istennő képviseli. Mrs Fife, Ada anyja, akiről a darab hőse, Renben az új istenséggel szembeni hűség miatt lemondani kénytelen, a tápláló anyaföldet jelképezi. Az így felmerülő mithikus világgal szemben semmilyen bírálat sem állja meg a helyét. Márpedig mégis csak gyenge módja a modern kor veszélyes kinövéséi ellen való harcnak, hogy istennőknek tesszük meg azokat. Az *Emperor Jones* című darabban a primitív élethez visszatérő néger, aki fajának régi, misztikus hatalmait találja meg újra, nem valami „történelmi“ személy, akiből kiindulva a fehérék és feketék viszonyán eszmélkedhetnénk, hanem azt az emberiséget jelképezi, aki az

* A bíráló szavainak igazolására l. a *Dynamo* egy részletét *Szemle* rovatunkban. (A szerk.)

ósi földek egyszerűségéhez fordul, mihelyt társadalmi biztonságát elveszti. Ez a zavaros elképzelés semmit sem magyaráz és semmit sem éreztet. A *Szörös Majomban*, egy első osztályon utazó nő, a kazánházban szénportól fekete, izzadságtól csuromvizes fűtőt lát meg és azt kiáltja, hogy az „szörös majom.” A fűtő ezen elgondolkozik, soká tépelődik és végül is megőrül. Így jelképezi O'Neill a társadalmi rétegek ellentéteit. Ez azonban nem megoldás és még csak nem is magyarázat. A lusta művészi felfogás prototípusának nevezhetők. O'Neillt szimbolizmusa megfosztja inspirációjának erejétől és nemességétől, a faji előítéletek és a társadalmi korlátok elleni felháborodását pedig férfiatlanná teszi. *Isten minden gyermekének szárnya van* című darabjában egyetlen egyszer sikerült méltó módon kifejeznie a faji elnyomás ellen lázadozását, de ez elszigetelt példa marad művében. Beállítottsága inkább vallásos, mint társadalmi, az élet problémájára is inkább vallásos megoldást keres, mint arról egész műve és *Végtelen napok* című könyve tanuskodik.

Azon gondolkozunk, hogy ez a színházi fogásokkal és gépekkel teli, hatalmasan együgyű életmű nem az amerikai kultúra jelenlegi állapotát fejezte-e ki, azét a kulturáét, ami alig két évszázad alatt fejlődött a mai állapotáig s máris annyira veszélyeztetettnek érzi magát. Ritka kivételeitől eltekintve, az amerikai eszmélkedés még nem haladta túl a mitológiák korát.

(Paul Nizan)

AZ UJ ÉLET-MOZGALOM KINÁBAN. Az a humanista eszmény, amely a kínai *Uj Élet*-mozgalom első elméleti embereit *Hu Cse-t* és *Csáj Juan Peit-t* hevitette („az Uj Élet a boldogság, haladás“) kezdetben a racionalista hithez kapcsolódott. („Az az Uj Élet, amelynek értelme van. Az élet, miértje, az élet értelme“.) Eredeti formájában ennek az ideológiának semmi sikere sem volt Kinában. Ezzel szemben Japánban keletkezett néhány közösség, amely az Uj Életet vallotta, de csakhamar ezek is eltűntek. A politikai kudarc, a nép nyomora és a japán támadások voltak szükségesek ahhoz, hogy a kormányzásra képtelen *Csang Káj Sek* felfedezze az Uj Életben a maga hibáinak igazolását. *Csang Káj Sek* felhasználta az Uj Élet nevét, de annak az Uj Életnek, amit ma a Kuomintang bürokratái hirdetnek, semmi köze az irodalmárok egykori mozgalmához. Az új erkölcsi értékeket meghatározó tíz alapszabály és hét rendelet a mértékletességet, a takarékoságot, a tisztaságot, a türelmet, a hazafias önfeláldozást és a nemi önmegtartóztatást ajánlja... (A kalapot bizonyos meghatározott szögben nyomjuk a fejünkbe! Ne látogassuk a ledér erkölcsű nőket!... stb.) Ezeknek az elveknek az értelmében 1934 decemberében Pejpingben „több, mint tízezer tiltott pamfletet, erkölcstelen könyvet és sikamlós regényt“ égettek el...

Ezeket a laza, vagy gyermekes tanításokat *Csang Káj Sek* az újaszületett konfuciusi tannak tekinti. Ennek ellenére felfedezhetjük bennük *Mö-Cseu*, a konfuciusi tan ellenfelének s a hittérítőknak a hatását is. *Csang Káj Sek* valamennyi tanításnak a lényegét elferdíti. Az olyannyira gőgös, főuri és individualista konfuciusi erkölcs, a diktátor módosításában a kellemes életvitel gyakorlati tanításává süllyed. *Mö-Cseu*-tól, aki az egyetemes szeretetet hirdette és a háborút a legerélyesebben elítélte, *Csang Káj Sek* a mértékletesség dicséretét, a pompázatos tometési szertartások elítélését és a zsarnokságra való hajlamot veszi át. Végül, a diktátor, aki a kereszttség felvétele óta felesége és a hittérítők befolyása alá került, azt bizonygatja, hogy Jézus tanítása a testvériségről azonos a *Szun Ját Szen* tanításával és hogy a *Szun Min Csu* (nacionalizmus, demokrácia, népjólét) az evangéliumból ered.

„Ki mentheti meg Kinát?” — kérdi *Gasperment* jézustársasági atya. — „A mi Urunk Jézus Krisztus. — Mi önt majd Uj Életet a hatalmas kínai népbe? Az evangélium, a katolikus vallás” — és bizonyára a négy erény: a *Li, Ji, Lien, Cse*. Nem fordítjuk le e szavakat. Az irás-magyarázók még ma is vitatkoznak értelmük fölött. De nem is fontos: ugyan olyan jelszavak, mint Németországban a „kenyér és becsület”, Franciaországban meg a „becsület és közéleti tisztaság”.

Ezeknek az erényeknek a hiánya okozza, hogy Kinában oly' rossz a helyzet. Züllött mandarinátus, tudatlanság, nyomor, kicsapongás, fosztogatások, gyilkosságok, fegyelmezetlenség és zavargások. Kinának üdvözítő tanra volt szüksége, amely azt a szerepet töltse be, mint a kereszténység a római birodalomban. Márpedig a kínaiak Szün Jat Szen eredeti eszméiben (a szocializmusban) rátaláltak erre a tanra. Nyolcvan millió kínai él jelenleg az általa inaugurált köztársaságban. A parasztság támogatása sikerre vezette ezeket a köztársaságokat, amelyeknek seregei a Kuomintang seregek támadásai ellenére állandóan előre nyomulnak. Ahogyan a római császárok a kereszténység elleni harcban megkísérelték bürokratikus uton hivatalos vallást teremteni (Róma és Augustus kultuszát), ugyanugy Csang Káj Sek Szün Jat Szen eredeti eszméinek ellensúlyozására iparkodott megteremteni Nanking város és a sajátmaga kultuszát. Az uccákon a cserkészek és a rendőrség őrködik a közerkölcsök fölött: megméri a szoknyák hosszúságát, kicsavarják a járókelők szájából a cigarettát... *Wang Csing Wej* világosan beszél: „Csang Káj Sek, amidőn az Uj Élet mozgalmat útjára bocsátotta mindenekelőtt Szün Jat Szen eszméinek veszedelmét vágyott leküzdeni... és az ezek elleni erkölcsi küzdelem kedvéért támogatjuk mi is a mozgalmat”. Erkölcsi küzdelem! Millió kínai hull el az éhségtől; a japánok ágyuk vagy hazugságok segítségével hatalmas tartományokat ragadnak el. Az ország más részében a gazdasági válság pusztít. És Csang Káj Sek „erkölcsi küzdelmet” indít! Persze, a kínai válság gyökere „az emberek lelkében van.” Nyilvánvaló, hogy az Uj Élet mozgalom, amely a négy legendás erény segítségével kívánja Kinát megmenteni, csupán a szervezett regresszió egyik változata.

Korodi Oszkár

A Z ORVOSTUDOMÁNY TÁRSADALMI FELADATAI. Az orvos és a környező társadalom viszonyát eddig csak elégtelen mértékben vizsgálították meg. Különös érdeklődésre tarthat tehát számot dr. *R. Pierreville* könyve: *L'Inégalité humaine devant la mort et la maladie* (Az emberek egyenlőtlensége a halállal és a betegséggel szemben), amely a megadott társadalmi szerkezet viszonyát teszi tanulmány tárgyává, nem az orvosi szervezettel, hanem magával a lakosság egészségügyi állapotával. A könyv címe felfedi, hogy milyen szempontból indul ki a szerző, ugyanakkor rámutat arra a végkövetkeztetésre, amire *Pierreville* hatalmas adat tömege alapján jut. A könyv megcáfolja a lusta gondolkodás régi mondását, t. i., hogy „a gazdag és a szegény egyenlő a betegség és a halál előtt.” Azok, akik lelkiismeretesen vetették fel ezt a kérdést ugyan régen tudták, hogy a gazdag és a szegény nem egyenlők, ami a kezelési lehetőségeket illeti s nem akad orvos, aki ne tudná, hogy társadalmi és gazdasági jellegű tényezők mily gyakran befolyásolják a gyógyítási eljárásokat. De *Pierreville* dr. ezen felül még azt is bebizonyítja, hogy magával a betegséggel szemben sincs egyenlőség, mivel a társadalmi feltételek visszahatnak az élettani folyamatokra, pontosabban a szervezetnek a patológikus jelenségek ellen való védekezésére. „Egészségünk a jelenlegi társadalmi körülmények között, — írja a

szerző —, sokkal inkább a gazdasági, mint az élettani tényezőktől függ". Ez az állítás első hallásra furcsának tűnik, de Pierreville a hivatalos közleményekből vett statisztikai adatok tömegével támasztja alá. Összehasonlító vizsgálatnak veti alá a halálozási és betegségi százalékarány váltakozását a társadalom különböző osztályaiban s így bizonyítja be, hogy a gazdasági tényezők határozzák meg elsősorban a „népegészséget“, míg a biológiai tényezők csak másodsorban következnek.

Ebből rögtön levonhatjuk a következtetést, hogy szükségszerűleg elégtelen az a közegészségügyi akció, amely kizárólag az orvosi tevékenységre szoritkozik, csupán az élettani tényezőket veszi tekintetbe s nemcsak, hogy elhanyagolja, hanem igen gyakran tudomásul sem veszi a szociális tényezők létezését. A „halandósággal“ foglalkozó igen alapos fejezetben, miután előzőleg bebizonyította, hogy a születési arányszám alig csökkent, viszont az általános- és gyermek-halandóság növekedett, szerző „a túlnépesedés problémájának“ a halandóságra gyakorolt közvetlen befolyását tanulmányozza. A párisi hivatalos statisztika számadataival kimutatja, hogy a halálozási arányszám a gazdag kerületek 11/1000 számával szemben a szegény kerületekben ennek kétszeresére, 22,4-re emelkedik. A „városok és a falvak“ egészségének problémáját vizsgálva Pierreville rámutat arra, hogy a falusi lakosság „egészségességét“ állító közhittel szemben a gümőkór és a gyermek-halandóság falun magasabb, mint a városban. Itten olyan tényezők hatnak, amik részben közvetlenül (nyomor, piszok, egészségtelen lakás) részben pedig közvetve társadalmi jellegűek pl. alkoholizmus). Pierreville kimutatja, hogy a társadalomnak ezekkel a bajokkal szemben alkalmazott erőfeszítései miért maradnak eredménytelenek: „Az orvosok csupán megállapítják ezeket a jelenségeket s meg sem kísérlik, hogy igazi és mély okokat feltárják... Ami pedig a kiküszöbölésükre irányuló erőfeszítéseket illeti, azok nem a baj okai, hanem az egyénknél való megnyilvánulása ellen irányulnak. Az emberiség legnagyobb betegségei, azok, amelyek a legpusztítóbbak, a társadalmi igazságtalanságokból származnak s leküzdésük csak a viszonyok megváltoztatásával képzelhető el.“ Pierreville rámutat arra is, hogy az „orvosi túltermelés“ jelszava mennyire hamis. Az orvosok, ha megfelelő anyagi eszközök állának rendelkezésükre sokat tehetnének, de az igazi segítség alapfeltétele mégis az a „felismerés“, hogy valamely ország egészségügyi viszonyainak megjavulása nem közvetlenül az orvostudomány fejlesztése, hanem elsősorban a lakosság társadalmi és gazdasági helyzetének a megjavítása által érhető el.

Schmidt Ferenc

GAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A SVÉD KONJUNKTURA

Másodszor jutott nemrég kormányra *Per Albin Hansson* szociáldemokrata vezér, a koalícióban levő agrárpárttól támogatva. Az első négyéves koalíciót olyan páratlan gazdasági fellendülés jellemezte, hogy a világ szociáldemokratái vágyódva és hivalkodón tekintenek Svédországra. Vajjon csakugyan a szociáldemokrata párt ügyes kormányzásának és sajátos módszereinek eredménye-e a mai svéd fellendülés? Hogy ezt a kérdést eldönthessük, vizsgáljuk meg ennek a fellendülésnek természetét és okait.

Tény az, hogy a svéd munkás fizetése magas. Egy 18 éves ipari

munkás átlagos órabére Kr. 1.24. Természetesen nem szabad ezt az összeget mechanikusan átszámítani, azt mondván, hogy 1 Korona egyenlő kb. Lei 50, tehát az órabér Lei 62. A svéd árak a romániaiaknak többszörösére rugnak. De az órabér vásárlóereje mindenképpen több az itteni órabéرنél, a svéd munkás életszínvonala magas. Az átlagos kőműves évi keresete Kr. 3.200, de akad kőműves, aki az adóhivatalban évi Kr. 11.000 keresetet vallott be. A bérek vásárlóereje — hála a szociáldemokrata uralomnak és a szakszervezetek erejének — 1929 óta 11 százalékkal emelkedett. De a kormánykoalícióban levő parasztságnak sincs oka panaszra, hiszen a kormány támogatja a belföldi agrártermékek árát és kiviteli prémiumotkat ad. Svédország ma már nincsen annyira Dániára utalva agrártermékek dolgában, mint a múltban, hanem közel tart az önellátáshoz. Amellett azt sem szabad gondolnunk, hogy az agrárszubszenciók felborítják az államháztartás egyensúlyát. Hála a fellendülésnek, az állam pénzügyei tökéletesen rendben. Az állam bevételei felülmúlják a költségvetési előirányzatot, így a kincstárnak módjában van régebben kibocsátott kincstári váltóit visszaváltani. Az állam sorban felmondja különböző kölcsöneit — az egyiket nemrég, 14 évvel a lejárat előtt mondta fel —, a kölcsönöket pedig részben visszafizeti, részben pedig a nagy pénzbőségre való tekintettel alacsonyabb kamatlábú kölcsönre konvertálja. Hasonlóan jár el pl. Stockholm városa kölcsöneivel. Uszik egész Svédország a pénzben. A bankok nem szívesen fogadnak el betétre pénzt, hiszen hogy foglalkoztassák a pénzt, kinek adják a pénzt kölcsön, ami után valamelyes kamatot csak kell a betevőnek fizetniük? Az iparnak nincs szüksége bankkölcsönre, hiszen olyan nyereséggel dolgozik, hogy önmagát képes finanszírozni. Ami kevés kölcsön olykor konvertálás révén, olykor kibocsátásra kerül, azt rögtön lejegyzik. Svédországnak tényleg módjában volt a szeptemberi devalválásokból hasznot húzni, hiszen sv. frankban levő kölcsöneit — leértéktelenedett valutában számítva, tehát 30% hszonnal — visszafizette, míg a keleteurópai államoknak ez a nyeresége csak papíron áll fenn, mert nem volt módjukban előnyösen visszafizetni a kisebb aranyértékű kölcsönöket. Pedig azelőtt — t. i. a szociáldemokrata uralom előtt — Svédország adós ország volt, csak az utóbbi évek során vált hitelező országgá. Bár az ország kereskedelmi mérlege passzív (1935-ben ez a passzívsaldo Kr. 183 millió), ezt a passzívoldot bőségesen ellensúlyozza a fizetési mérleg aktív saldoja. Hála Svédország hitelező voltának, a külföldön kihelyezett tőkék kamatszolgálata, valamint egyéb láthatatlan bevételek révén (hajózás, stb.) Kr. 246 millió ömlött az országba, ami Kr. 63 millió aktív fizetési mérleget eredményezett. A helyzet annyira rózsás, hogy 1936-ra ezt az aktív saldot Kr. 100 millióra becsülik. A svéd Korona helyzete sem ad okot nyugtalanságra. Igaz ugyan, hogy a bankjegyforgalom az 1931. évi 594 millióról 853 millióra szökkent, de az aranyfedezet nemcsak, hogy megmaradt, hanem növekedett is az 1931. évi 39%-ról a mai 127 százalékra. Ugyancsak növekedett ez idő alatt a *Riksbank* betétkontója 121-ről 441 millió Kr.-ra. Az átlagos betétkamat 2-2.6%, míg a Riksbank visszleszámitolási kamatlábja 2.5%. Azonban annyi a magánbankok pénze, hogy szinte nincs is arra szükség, hogy a jegybank visszleszámitolási hitelt nyújtson. A bankok kihitelezései csökkennek, míg a betétek és a készpénzállományok emelkednek.

Ime, jól megy az államnak, de nem a magángazdaság rovására. Jól megy minden társadalmi osztálynak. Az évi átlagkereset Kr. 1.250, amit csak az angol Kr. 1500 és a svájci Kr. 1966 mul felül. (Ez az összeg nem a keresők átlagát mutatja, hanem a nemzeti jövedelem fejenkénti átlagát.) A válságnak régen túlhaladott 1932-es mélypontjához viszonyítva

a nemzeti jövedelem emelkedett 20 százalékkal. Sikerült P. A. Hanssonnak a válság mélypontja óta az árakat kb. ugyanezen a szinten tartani, tehát a keresők vásárlóereje jelentékenyen megnövekedett. Ezt bizonyítja számtalan fogyasztási ág megnövekedett forgalma, kezdve a megőszöröződött autóbehozattól az emelkedő kávéfogyasztásig, az élelmiszerfogyasztás növekedésétől az örvendező textilesekig. Többet vásárolnak a svédok, mint azelőtt, jólmegy a kereskedőknek is. Van ugyan valamelyes munkanélküliség, ez azonban pl. nyáron csak 7.9% volt, közöttük számos idénymunkás, aki a munkanélküliségély bevezetése előtt félretett keresetéből élt és nem is álmódott volna munkanélküli segélyről.

Boldog Svédország! Minden társadalmi osztálynak jól megy. Hát bebizonyították volna a szociáldemokraták, hogy van egy harmadik út is? És ha ez a munkás-paraszt koalíció olyan sikeres ottan, vajjon nem volna-e kivezető út a válságból más államoknak az ottani példa követése?

Ez utóbbi kérdésre eleve tagadó választ kell adnunk. A svéd konjunkturát az ország szerencsés gazdasági szerkezete és a külföldi körülmények összejátszása hozta létre, bár része volt benne egyes kormányzati intézkedéseknek is. A gazdasági szerkezetet pedig nem lehet lemásolni, a történelmi körülményeket nem lehet más ország számára megismételni.

Amikor a fontsterling 1931 őszen elhagyta az aranyalapot, a svéd Korona egyideig igyekezett tartani az aranyalapot, de a spekuláció okozta nagy aranyveszteség arra kényszerítette a Riksbankot, hogy az aranyalapot elhagyásával csatlakozzék a fontsterlinghez, hasonló mértékű devalváció útján. Még 1932-ig is azt olvashattuk Svédországról: *Das Land ohne Krise*. Azután jött 1932-ben *Ivar Kreuger* öngyikossága, amely az ország egész gazdasági rendszerét súlyosan megrendítette. De Svédország kibirta ezt a megrázkódást. Mindenekelőtt azért, mert az ország csatlakozott a sterling-clubhoz, amely magában foglalja — egyéb kisebb államoktól eltekintve — a brit világbirodalmat, a skandináv államokat, valamint Argentínát, amelyek devizájukat mind a fontsterlinghez igazítják. Azonban a sv. Kr. leértékelése ma 7 százalékkal nagyobb, mint a fontsterlingé, tehát Svédországnak valutapolitikai, illetve kiviteli versenyképessége van a sterling-club óriási területén belül is. Ehhez a kedvező körülményhez járult még a külföld fegyverkezési konjunkturája. Régi keletű a svéd ipar jó neve, ismeretes az egész világon a svéd gép, mint *Qualitätsware*, márkás árú a svéd golyós csapágó, a telefonkészülék, tejszeparátor, a svéd acél és ágyú. A külföldi közvetlen és közvetett fegyverkezési konjunktúra következtében a svéd ipar fellendülésének mutatószámjait csak az orosz és japán mutatószámok mulják felül. Az előző, vagyis 1929. évi csúcspontot alapul véve 36% az ipari index emelkedése. Az ipar fontossága pedig Svédországban elsősorú. Igaz, hogy a 6.2 millió lakosságból csupán 32% ipari foglalkozású, míg 35% mezőgazdasági, de a nemzeti jövedelemnek csak 14%-a mezőgazdasági eredetű, míg 45% esik az iparra. A *Bofors* ágyúgyár 90%-ban külföldre dolgozik. A fémipari termelés két év alatt megduplázódott. Az említett *Bofors* cégnél pl. 1934-ben a megrendelések összege Kr. 26.9 millió volt, de 1936-ban már Kr. 81.7 millió. A *Grängesberg-ércek* megfelelő emelkedése 73%. Ezek kivitele is főleg a fegyverező országok felé irányul. A hajóépítő üzemek már két évre előre el vannak látva megrendeléssel és minden iparág annyira tulhalmozott munkával, hogy mind hosszabb terminusra vállalnak csak el szállításokat. Így mennek külföldre a fegyverkezési szállitmányok, az értük befelé ömlő pénz pedig belföldön vásárlóerőt teremt, növelve a belföldi piacot. Csoda-e, ha az

építkezési konjunktura kétszer akkora, mint 1929-ben? Szerencsés gazdasági alkatú ország ez, melynek területét 54%-ban erdő borítja. A fa- és fatermékkivitel, (celluloze, papiros, stb.) az egész kivitelnek 41 százaléka. A celluloze kivitele 2 év alatt megduplázódott, az 1937-es termelés 70%-a előre eladva. Finnország és Oroszország mögött Svédország harmadik helyen áll fakivitel dolgában. Amellett a svéd faárak, hála a fegyverező országok keresletének, az utóbbi időben dicséretesen emelkedtek (25-30%). Azelőtt Svédország külföldről hozott be műselymet ma azonban a svéd erdők kihasználására egymásután épülnek az országban műselyemgyárak, amelyek egyaránt foglalkoztatnak tőkét és munkát.

Ennek a helyzetnek vizsgálata megadja a helyzet veszélyeit is. Hogy mindenekelőtt a belföldi okokat vegyük szemügyre: a munkás-paraszt koalíció magas béreket és magas árakat eredményez. A parasztságnak érdeke a magas agrárár, viszont ez nem érdeke a munkásságnak. Ma a svéd agrártermékek ára nagyobb belföldön, mint külföldön, már csak azért is, mert a mezőgazdasági munkások októberben 20% béremelést kaptak, viszont éppen az ősszel emelkedtek egyes fontos cikkek árai 5%-kal (kenyér, vaj, margarin). Hogy a belföldi fogyasztópiacot ne csökkentsék a magas árak, megnyitották a kaput a külföldi, olcsóbb mezőgazdasági termékek előtt bizonyos mennyiségek számára, így előírt arány szerint keverik a drága belföldi búzát az olcsóbb külföldivel. Az árak azonban ma az egész világon emelkedőben vannak, hála a fegyverkezési és improduktív konjunkturáknak. Ez alól az emelkedés alól Svédország sem vonhatja ki magát. Egyelőre sikerült az áremelkedést megakadályozni. Mert bár a nagykereskedelmi árak az országban szintén emelkednek, a fogyasztót érintő kiskereskedelmi árak emelkedését egyelőre megakadályozta a hatalmas fogyasztási szövetkezetek nyomása a kiskereskedőkre. A svéd fogyasztási szövetkezetek az élelmiszerellátás 20%-át uralják. Az esetleges drágulásnak nemcsak a belföldi piac megszükülése volna a következménye, hanem a külföldi verseny hátrányos alakulása is. Bár ezidőszerint a helyzet még rózsás, már hosszabb ideje hallatszanak hangok, hogy a versenyképesség növelése céljából a Kr.-t újból kisebb mértékben kellene leértékelni.

Az események azt mutatják, hogy Prof. Cassel tévedett, mikor egy évvel ezelőtt kijelentette, hogy 1936-ban nem lesz svéd konjunktura. A konjunktura főoka a külföld fegyverkezése, ami nem szűnt meg, sőt fokozódott 1936-ban. Ez a sajnálatos körülmény az egész világon aggodalmat kelt, de Svédországnak jólétet jelent. Amíg tart a fegyverkezési láz, addig van svéd konjunktura, bár a belföldi béremelések esetleg veszélyeztetik ezt a konjunkturát. A lakosság azonban örökre tartja a mai dus időket, nem tesz félre, a takarékpénztárak betétállománya csak a kamattal szaporodik. Valószínű, hogy esetleges dekonjunktura bekövetkeztével a kormány bőséges pénztartalékjait közmunkákra fogja felhasználni.

Igazat kell adunk Prof. Ohlin svéd közgazdásznak, aki ezt a konjunkturát valódinak nevezte. Míg ugyanis a német fegyverkezési konjunktura (valami minden más fegyverkezési fellendülés,) a fegyverező országnak csak terméketlen tőkebefektetést és tőkepusztítást jelent, addig a fegyverszállító Svédország reális értéket kap szállítmányaiért. A „valódi“ svéd konjunktura a maga svéd jólétével és az „ál“ német konjunktura a maga mind keservesebbé váló tömegnélkülözéseivel ugyanannak a jelenségnek két oldala. Hogy tehát meddig tart még ez a „valódi“ svéd konjunktura, az — a belföldi bér- és árpolitikától eltekintve — attól függ, meddig tart a külföld ál-konjunkturája. Annyiban, de csak

is annyiban érdeme a szociáldemokrata-paraszt szövetségének ez a konjunktura, amennyiben azt belső bér- és árpolitikájával előmozdította. De csak előmozdította, mert létre nem hozta. A „halál vámszedőinek“ csőséses tisztjét ép' úgy ellátta volna bármely nagytőkés kormány, mint a humanista demokrata P. A. Hansson.

Ádám Elek

V I L Á G S Z E M L E

Madrid alatt tovább folyik az osztályok nagy csatája. A Francót támogató számos kis spanyol regresszív egyesületek és Mola tábornok carlistái belviszályukat felfüggesztve utolsó nagy rohamra indulnak a főváros ellen, miután jelentős számú olasz és német „önkéntes“ is érkezett táborukba. A Largo-kormány oldalán pedig sok francia és orosz küzd, de azért tulzás az angol munkáspárti Ellen Wilkonson javaslata az Ibériai-félszigetnek a spanyolok részéről való kiűritésére, hogy az egymással szemben álló nemzetközi erők a spanyolok nélkül intézzék el egymással számadásaikat. Minthogy Franco gyarmati hadserege a gyors döntést nem tudta kierőszakolni, egyre nagyobb valószínűséget nyer, hogy a vég-ső győzelem mégis a népkormány oldalára szegődik.

A Manzanares partján már lángrobbanó nemzetközi gyúanyag tovább halmozódik és a háborús készülődések teljes nyíltsággal folynak. Németországban új törvények halmaza készült el a hadikészülődés folyamánnyaként, így az új adó- és vámemelések (utóbbiak a benzinnél és benzolnál autarchiás szempontokból), melyek a felvonulási utak kiépítésének anyagi fedezetére kellettek, a turzási jog nacionalizálása szükség esetén, stb. A legutóbbi statisztika szerint a hadi autarchia útján újabb lépések történtek: kenyér magvakból 140 ezer tonnával termelt több, mint 1935-ben, burgonyából 4.7 millió, a sertés állomány 3.2 millió darabban emelkedett s növekedett a szarvasmarha állomány is. A mezőgazdasági termékek eladásából származó bevételek az 1935-36. gazdasági évben kb. 500 millió márkával haladhatták meg az előző éviét. Míg mezőgazdaságilag az autarchiát szorgalmazzák, iparilag az export erőltetésével hajszolják a devizát, bár Schacht közel-keleti útjának külön mellék célja is volt: az ottani orosz piacok elhódítása. Érthető, ha a németeknek nemrég még leszerelést hirdető szomszédai is fegyverkeznek; Svájc három új hadfestbe szervezi haderejét; Dániában heves viták folynak Stauning és az őt támogató parasztpárt közt a véderő kiépítéséért; Belgiumban (ahol a flamand katolikus párt most a flamand nacionalistákkal és rexistákkal blokkba tömörült) engedtek a flamand követeléseknek és a hadsereg kettős szolgálati nyelvet kap a surlódások elsimitása miatt; Hollandiában Colijn-mint hadügyminiszter törvényjavaslatot nyújtott be az ujoncok számára 32 ezerre való felemeléséről, az egyéves kiképzési időről és a technikai felszerelés modernizálásáról.

A brit birodalom is készül... Mialatt Duff-Cooper hadügyminiszter az önkéntes jelentkezés elégtelen voltáról panaszkodik, Hoare megnyugtatta a közvéleményt, hogy a jövő háborújában a hadihajó továbbra is megőrzi fölényét a repülőgéppel szemben. Kanada csökkenti a lovasság létszámát, de emeli a tüzéségét és 26 új utászszázadot és 9 új hirtívő századot állít fel. Új-Zéland parlamenti elnöke kijelenti, hogy a haderő fejlesztését a lakosság csekély száma akadályozza és ezért új bevándorlási törvény szükséges. Ausztráliában Hughes volt miniszterelnök kifejti, hogy hazája a brit flotta védelmére már nem számíthat és ezért magá-

nak kell fejlesztenie a honvédelmét. A dél-Afrikai Unió is maga lát hozzá védelme kiépítéséhez és Blinks tábornok ezer pilóta kiképzésére ad parancsot, Hertzog miniszterelnök pedig elejti a volt német délnyugat-Afrika mandátumterület bekebelezésének tervét az ottani erős német nacionalizmus miatt, egyuttal azonban intézkedik a horogkereszt ez afrikai bázisának megfékezéséről.

Csak Irország az a dominium, mely külön utakat keres... Az angol trónválságot felhasználva, megszüntette a királyi helytartó intézményét, melynek jogai nagyrészt most a parlament elnökére szállnak, egyben az angol királyt már csak a külföld felé való képviselőjének ismeri el. De Valera alkotmányreformja, mely végül Ulster bekebelezésére is irányul, azért aggályt keltő Angliára, mert szinte már az elszakadás határán jár, márpedig ki tilthatná meg egy független államnak pl. a németekkel való szövetekezést?... Az angol kormányválság izgalmaiban is feltűnést keltett az az (egyelőre még sikertelen) tárgyalás Davies és Strafford Cripps munkáspárti, Cole liberális és Boothly konzervatív képviselők között egy „népfront” megalakításáról. Helyette a független munkáspárt, a szocialista liga és kommunista párt léptek egységfrontba.

Európa keletén a feszültség állandó. Lengyelországban súlyos ítéleteket hoznak a német nacionalisták ellen, ami fokozza a német-lengyel elhidegülést. A franciák megkezdték a hadfelszerelési kölcsön folyósítását és a Zyrardov-i iparvidék tulajdonának kérdésében is engedtek a lengyel álláspontnak, úgy, hogy a francia tőke itt a lengyelnek engedte át a teret. Közben Lengyelország bezáratta az utolsó litván iskolákat is, mire Litvánia hasonló retorzióval felelt és széleskörű amnesztiával a németeket akarja megbékíteni. Esztországban a nemzetgyűlési választásokon a kormány diktatura győzött — az ellenzék jelöltekét sem állított. Lettországon a „lat” leértékelése nem hozta meg a kívánt eredményt, mert bár a mezőgazdasági exportnak használ, a fejlődő ipar nyersanyagszükségletének fedezését megnehezítette. Bulgáriában az agrárexport növekedése némileg enyhülést hozott a gazdaságnak, melynek hatása alatt a Kioszeivanov kormány elég erősnek érzi magát, hogy a parlamentarizmus helyreállítását újabb két évre kitolja, ami Cankov szervezett regressziós pártjának esélyeit növeli, mely a külföldre való tekintettel siet elhatárolni magát az antiszemitizmustól, Görögországban Metaxas diktátor a kommunizmus elleni küzdelem három eszközét az állampolgárnevelésben, a munkásvédelemben és a szegénység leküzdésében látja, ami programnak szép, bár mindenesetre meg kell várni, hogy miképpen fest ez a rideg valóságban...

Az emberiség sorsának megjavításával kísérletezik a pán-amerikai konferencia is Buenos-Ayresben, amely nem kevesebb, mint 22 ilyen irányú javaslatot tárgyal. A javaslatok közül legfontosabb az U. S. A. által benyújtott semlegességi paktum terve, mely legalább az amerikai kontinensről szeretné kiküszöbölni a háborút. Bizony az egymásközti háborút is hajos (a Chacho-konfliktus tenger vér árán még máig sincs elintézve), de a belháborúkat még kevésbé. A konferencia ülésezése közben a megbuktatott Vasques Ibarra elnök fivére fegyveres puccsot kísérelt meg Ecuadorban, ahol az elnöki palotát is ostrom alá vette; Peruban az elnökségét önkényesen három évvel meghosszabbító Benavides tábornok ellen keltek fel sikertelenül; Venezuelában véres sztrájk dühöng a maracaibói petróleumvédeken; Paraguayban az általános sztrájkkal egybekötött barrikádharcnak kellett kényszeríteni Paez elnököt a Franco-kormány átalkítására, míg Uruguayban nyílt ülésen lóttak rá a parlament elnökére. Maga az U. S. A. Rooseveltt reformjai ellenére súlyos gazdasági nehézségekkel küzd. Az átmeneti (részben fegyverkezési) ipari konjunktúra belső

piac híján az exportot erőlteti, ami súlyos visszahatásokat ígér az áresések után, a horribilisen megnövekedett államadósságok törlesztése máris egy negyedszázad időre becsülhető. Egyelőre legalább a munkanélküliség csökken...

Jobb a helyzet Mexicóban, ahol Cardenas elnök Cedillos földmívelési miniszter ellenállásán megtörve Coahuilában megkezdte a gyapotföldek felosztását két és egynegyed millió angol font értékben, miközben a külföldi nagybirtokokat is kisajátították. A parasztok így pénzt és mezőgazdasági felszerelést kaptak az államtól, míg a volt nagybirtokosokat kötelezéssel elégitik ki. Radikális alkotmányt fogadott el Cuba is nemzeti-szocialista jelleggel, de életbelépése annak a harcnak az elődétől függ, mely Gomez elnök és a parlament közt tört ki. A konfliktust az új cukoradó váltotta ki, de mögötte az a harc rejtőzik, melyet az U. S. A.-barát Gomeznek a szervezett regressziós berendezésére törekedő Batista hadseregparancsnokkal, másrészt a radikális parlamenttel kell megvívnia.

Az U. S. A. másik oldalának szomszédjánál, a csendes Óceánon túl, Japánban, folytatódik a bel- és külpolitika válsága, miközben most már Hirota miniszterelnök ellen kísérelt meg merényletet egy a nyomorgó agrárvidékről Tokióba jött földmives. Az oroszokkal való viszony újabb megromlását a németekkel kötött antibolsevista szövetség folyamánként a Mikádó birodalmára oly fontos orosz halászati egyezmény és a szachalini olaj koncessziók megkötésének elhalasztása dokumentálta. Am ennél is súlyosabb a külpolitikai fejlődés menete Kína irányában, miután Csingtauban katonaságot kellett partra szállítani a japán textilgyárak által kizárt kínai munkástömeg megfélemezésére. Emez újabb japán provokáció súlyos események elindítója lett...

Kínában Csinag-Kai-sek nyári győzelme óta úgy látszott, hogy helyreállott a birodalom egysége és Sir Frederick Leith-Ross a Royal Empire Society-ben nyugodt lélekkel tarthatott előadást kínai tapasztalatairól, melyek „optimizmusra adnak okot“. Sir Frederick azonban csak Sanghai-i bankárkörökkel tárgyalt és a középbirodalomnak északi részét leszakító japán imperializmus és a parasztság mérhetetlen nyomorúságából eredő vörös háborúk némileg elkerülték a figyelmét. Így történhetett meg, hogy a „Kína erős emberére“ alapozott bizalom kinyilatkoztatása után pár nappal „az erős ember“, Csiang-Kaj-sek leölt testőrei közül kiragadva a tehetetlen fogoly sorsára jutott.

Két hónap előtt regisztráltuk itt már Csang-Hszü-liang kijelentését, mely szerint a japánok ellen, ellenfeleivel a vörös seregekkel is hajlandó egységfrontra lépni. Teh Vang mandzsu-mongol-japán zsoldosainak szüüjüani betörése és a csingtaui csapatkihajózás óriási felháborodást váltottak ki a Mennyei Birodalomban. Sanszi és Szüüian kormányzói nankingi seregtestektől támogatva nemcsak, hogy visszaverték Teh Vang támadását, hanem ennek új „fővárosát“, Pailing-Miaot is elfoglalták, sőt azon túl Ta-Miaoig nyomultak. A nemzeti lelkesedés közepette Csang Hszü-liang beszüntette a Ningszia határtartományban gyülekező vörös seregek elleni offenzívát és az erre hozzá Szian-fuba lejövő Csiang-Kai-seket elfogatta, hogy nemzeti-szocialista egységfront elfogadására kényszerítse Japán ellen. Minthogy a nemzetvédelmi bizottság új főnöke, *Feng-Jü-hsziang* régi híve az orosz orientációnak, kézenfekvő a lehetősége egy Szinkiang és külső-Mongóliára, valamint Blücher seregére támaszkodó szélesebbkörű Japán ellenes operációnak. Nem valószínű az a feltevés, hogy Csiang elfogatását Japán rendezte meg, hogy ennek egységesítő terveit megakadályozza, mert Csang-Hszü-liang politikai tanácsadója, a volt mandzsuriai miniszterelnök gyűlöli a japánokat és nem adta fel a reményt mandzsuria visszahódítására. Sokkal valószínűbb, hogy az az 1919-re és 1925-

re emlékeztető antiimperialista hullám, mely most Kinát előnti, kényszeríti az olyan ravasz generálisokat is, mint amilyen az „ifju marsall“ és a „keresztény tábornok“ az árral való uszásra, miként maga Csiang-Kaj-sek is erélyesebben lépett fel már Japán ellen az utolsó hetekben.

Az egész világ érdeklődéssel figyeli e világtörténelmi jelentőségű történéseket, melyek mellett eltörpülnek Ázsia egyéb forrongásai. Mégis megemlítendő, hogy Vazirisztánban, India észak-nyugati határán az Ipi-fakirja által vezetett afgánok komoly veszteségeket okoztak az angoloknak, hogy az alexandrettei szandzsák ügyében nem sikerült a francia-török egyezkedés, és hogy Itália keze is sikerrel kavarja Jemenben az agg Jahja imám trónjának öröklése körüli hullámokat, mikoris az olaszok Szeif el Izlám Achmedet, az idősebb fiut játszák ki öccsei ellen.

A Vörös-tenger tulsó partján pedig Abessziniában az olaszok miután Malta tábornok hadosztlya bevonult Bongába, Kaffa fővárosába, Geloso tábornok pedig Allata elfoglalása után egész Sildamot birtokába vette, eljutottak az angol határig. Ras Imru is letette a fegyvert és ezzel az amhara hegemonia utolsó oszlopa is megdőlt. Az olaszok abba Dzsofert Dzsamma szultánjának tették meg és raziani alkirály az amharák helyett a jövőben a mohamedán népekre akar támaszkodni. A „harmadik Réma“ átvette az elsőtől a „divide et impera“ politikáját. (D. F.)

S Z E M L E

MAI ROMAN NÉPBALLADAK

A népi ballada a néptörténelem emléke. Ez a történelem lényegesen eltér a hivatalos történelemtől, a vezetőosztályok történelmétől. Mások az eseményei és a hősei, más a felfogása. Hősei csak a legkritikább esetben azonosak a hivatalos történelem hőseivel, — rendszerint csak akkor, ha a hősök nagy népmozgalmak megszervezői. (Pl. a kuruc mozgalom vagy a Horia felkelés hősei.) A ballada népi emlék ezekről a hősekről. Ezek a hősök magyar szegénylegények, havasföldi pásztorok, dunavölgyi hajdukok. Ezeket a hősöket életükben a büntetőjog szempontjából ítélték meg; siremlékük az akasztófa, „temetési daluk varjak káromása“... De a hősök tisztelete nekik is kijutott; hányatott életük és dicstelen haláluk történetét megőrizte a nép emlékezete. Becsületüket a néppel rokonlelkű költők szerezték vissza. Petőfi költészetével nemcsak a magyar táj vonul be az irodalomba, hanem a magyar tájon garázdálkodó szegénylegény is. Az utóbbi száz évben a népi megmozdulások színhelye mindinkább a város. A népi mozgalom hősei a megváltozott társadalmi feltételek s a kiterjedt közigazgatási és rendőri szervezet miatt felhagynak az utonállással. Ugy látszott, hogy a népballada kihál. A népi ballada már nem a nép alkotóerejének, hanem az etnográfusok gyűjtőszennvedélyének a tárgya. A kutatás a balladák formai elemeivel törődött elsősorban, a tartalom értelmezésére, konkrét történelmi összefüggéseinek a felfedezésére nem fordított gondot; ez a tartalom végtére mégis csak a felkötött utonállók apoteozisa volt. Mi kényszerítette ezeket a balladahősöket arra, hogy megszokott életüket otthagya utonállóknak csapjanak fel? Mint történhetett meg az, hogy a nép minden erkölcsi szabálynak fittyet hányva ezeket az utonállókat dicsőítette? Ezek a kérdések fel sem vetődtek a balladakutatás során. Hallgatóság elismerték a balladák egyszerű embereinek hősi mivoltát. Száz év távlatából a puszták és erdők betyárai veszélytelenül megmaradhettek hősöknek. Persze, ha megpróbáljuk kifejteni a bal-

ladák valóságos történeti tartalmát, számos érdekes összefüggésre bukkanunk. Kiderül a nagy népi mozgalmak és a betyárvilág közötti kapcsolat. Rákóczi hajdani kapitánya, Pinteá Grigor menekülő kurucokból toborozta a bányavidéket fosztogató szegénylegény-csapatát. Tudor Vladimirescu hajdukjainak és Pancho Villa szabadcsapatainak nagyrésze is egykoru szegénylegény. Levett vagy készülő népi forradalmakban megjelennek ezek a szegénylegények, jeléül annak, hogy az egyéni rebellió formájában is osztályuk és népi közösségük igazi képviselői. Igazságot szolgáltattak a népek a fanarioták, a hűbérurak és rablólovagok ellen. A pandurok és betyárok harca igen gyakran öntudatlan osztály és nemzeti-harc. A polgári gazdaság és jogrend megsemmisítette a betyárvilág társadalmi feltételeit és egyszersmind a népi betyárballadák születési feltételeit is. Annál meglepőbb, hogy ez a kiveszettnek vélt műfaj száz évi szünetelés után újjászületett Transsylvaniaiában. Egy román kutató, *Dumitru Imbrescu* ad róla hirt a jólismert *Sociologie Românească* novemberi számában. Az új népballadák hőse *Pătru Mantu*, a háború után garázdálkodó severini szegénylegény. Ennek a *Pătru Mantu*nak az élete és a tettei akár a régi szegénylegényeké. Amint azt *Imbrescu*nak egy öreg severini paraszt elmondta: „Keresztényi cselekedeteket művelt, mert elvett a gazdagoktól és a szegényeknek adta, a szomorkodókat megvigasztalta. A városiak meg sem értik milyen jó ember volt *Mantu*.” A felfedező valóban nem mindenben értette meg a felfedezett balladákat. Számára a mai betyárvilág csupán utonállás. A régi utonállás lehetett „hajdukvilág”, a feledés jótékony homályában a régi hajdukok tettei elvesztették eredeti büntetőjogi értelmüket. *Mantu* esetében azonban az etnográfia kénytelen számotvetni azzal, hogy *Mantu* valójában körözött haramia. A körözőlevél és a hősiesség dilemmájában az etnográfia természetesen a nép különös és megmagyarázhatatlan tévedésének minősíti *Mantu* feldicsőítését. — A *Mantu*-balladák és a régi népballadák között formai szempontból semmi különbség. Ugyanazok a motívumok, ugyanaz a szerkezet. A meglepő nem is maga a ballada, hanem a megváltozott történeti és társadalmi környezett ő-s-uj jelensége. Jobbágyság, fanarioták és Bakony nélkül ismét virágzik a betyárromantika és a betyár-ballada. (Amikor *Mantu* meghalt számos severini faluban gyertyát gyújtottak és és imákat mondtak a lelki üdvéért.) Ami viszont azt bizonyítja, hogy a betyárvilág nem csupán a bomladozó hűbériség korszakában támadt egyszer s utoljára: a felvidéki *Suhaj Miklós* nem egyedül álló példa. — A gyűjtő által közzé tett három ballada közül egyet itt közlünk *Korvin Sándor* fordításában. *Bányai Imre*

OTT A BÜKKÖS RENGETEGBEN...

<i>Ott a bükkös rengetegben</i>	<i>Vitézeit kíséretik,</i>
<i>Rejtez Mantu szerelemben,</i>	<i>Szeretőit elrabolnák,</i>
<i>Ölelgeti bojár lányát,</i>	<i>Aranyait borra szórják,</i>
<i>Juhpásztorok asszonykáját,</i>	<i>Őt magát meg legyilkolják;</i>
<i>Ha egyiket küldi szépen</i>	<i>Ahány csak van vitéz társa</i>
<i>Hat is terem az ölében;</i>	<i>Nem hallgat a csábításra,</i>
<i>Mantu tündérek fivére,</i>	<i>Hív az mind, csak egy a hía</i>
<i>Ő és minden szál vitéze;</i>	<i>Mantu cudar atyafia,</i>
<i>Viseli a sok nép gondját,</i>	<i>Az eladta édes véré,</i>
<i>Vitézeknek parancsot ad,</i>	<i>El az pengő ezüst pénzért</i>
<i>Gazdagokat kifosszanak,</i>	<i>És elindult éjféltájba,</i>
<i>Szegényekkel osztozzanak,</i>	<i>Hogy a halált hozza rája,</i>
<i>Népekket, kik rongyban járnak,</i>	<i>Míg Mantu egy tündért ölelt</i>
<i>Éhesek és áznak-fáznak:</i>	<i>Az a pogány halál rálelt,</i>
<i>De a gonoszok csak lesik,</i>	<i>Míg a tündért csókolgatta,</i>

Vigyorgott a halál rajta; Lerogy homlokán találva,
 Felkél Mantu, hogy kinézne — Csendőrtől jött puskagolyó
 Durranás és láng az éjbe, A betyárnak halált hozó.
 Mikor egyet lép a lába

O'NEILL: DYNAMO

A *Dynamo* című 1929-ben megjelent dráma Eugen O'Neil antimaterializmusának ad kifejezést. *Dynamo* istenasszony a materialista világegyetemnek s a modern ember saját erejébe vetett hitének a megszemélyesítője. Ez az új istenség eleinte az élet szövetségesének tűnik, később azonban az élet legnagyobb ellenségeként, minden életerő lerombolójaként bontakozik ki. Mindazok, akik imádják, a vesztükbe rohannak. A következőkben közölt rész a 3. felvonás első jelenete. Kenben életét *Dynamo* istennőnek áldozta, s hogy méltó legyen hozzá, le akar mondani szerelmeséről, Adáról. Mrs Fife, Ada édesanyja a gondviselő Föld megszemélyesítője. (M. V.)

MRS FIFE: (Kenbent átöleli, érzéssel): Anyád leszek, te és az Ada anyja. Mindig is kívántam egy fiút magamnak.

KENBEN: (Hálásan feléje hajol, fejét vállára hajtja, félig lehunytt szemekkel): Igen szeretni fogja — Anyánk — *Dynamo* — oly hatalmas, oly lány. (Hirtelen újra elfogja valami természetellenes izgalom, kitépi magát Mrs Fife karjaiból): De el kell mondanom mindent, amit megtudtam róla, hisz minden ő hozzá vezet. Beszéltem-e már arról, hogy a mi vérünk plazmája ugyanolyan, mint a tengeré, midőn az élet kibontakozott belőle? A mi vérünkben is a tenger zug! S a tengerből szállt fel a felhő s eső-képében a földre hullva patakot alkotott, hogy hajtsa azokat a turbinákat, melyek mozgásba hozzák *Dynamot*! — Az ő szívét is a tenger dobogtatja! És mi más a tenger, mint hidrogén és oxigén s egynémely ásvány, és mi más ez, mint csupa atom és az atomok csupa protonok és elektronok és így végülis a vérünk is épugy, mint a tenger mi más, mint csupa elektromosság! És gondoljon a csillagokra! Csak forognak, szakadatlanul forognak az űrben, éppugy, mint az elektronok az atomban. S vajjon nem volna egy középpont, ami körül minden forog? Ez a középpont meg is lelhető mindenütt. És ez a középpont minden bizonnyal az Örök Élet Anyja, a Villamosság és *Dynamo* ennek isteni képmása a földön! Tekercsei az új templomok! Azt akarja, hogy megértsük a titkot, mely belőle árad! Azt akarja, hogy tiszta szerelemmel szeressék és ha valaki méltó hozzá, úgy azt szeretni fogja és rábizza az igazság titkát és belőle lesz az új megváltó, ki boldogságot és békét hoz az embereknek és én leszek ez a megváltó! Ime ezért kértem, hogy idejőjjön, azt akarom, hogy a tanuja legyen! Tudom, hogy a csoda ma éjjel bekövetkezik, mert mult éjjel jelt kaptam az anyámtól. Felébredtem és ott állt az ágyam mellett — egészen úgy, mint mikor bejött, hogy megcsókoljon és jóéjt kívánjon — felém tárta karjait és rámosolygott. Tudom, hogy a Mi Atyánk szelleméből — melybe halála után beleolvadt — lépett ki, hogy megmondja végre: méltó lettem szerelmére.

MRS FIFE (Elérzékenyedve): A legtöbb ember hisz a kísértetekben. Ramsay nem hisz bennük, de én igen. Gyakran megjelent már neked, Renben?

RENBEN (Rejtélyesen): Az utóbbi időben — mióta lemondtam Adáról — már nem. Azelőtt majdnem minden éjjel megjelent, hogy figyelmeztessen.

MRS FIFE: Mire figyelmeztessen, Renben?

RENBEN: Arra, hogy bűnben élek, hogy Dynamo nem tarthat méltónak a titkára addig, míg meg nem tagadom a húst és meg nem tisztulok! (Büszkén.) És volt erőm megtenni! De mily nehéz volt! Már kezdtem igazán szeretni Adát.

MRS FIFE: Minden bizonnyal szereted Adát és nem kellett volna ily' rosszul bánnod vele. Egészen belebetegedett.

RENBEN: Hogy szeretném látni! Igen szeretném látni! De nem tehetem! Hát nem érti, hogy nem lehet! Hogy számomra fontosabb megtalálni a titkot, mint... (töpreng, majd hirtelen ijedtséggel): És ha a csoda nem történik meg ma éjjel? Ada meglátogat álmaiban... A teste... övemmel ostoroztam magam... nem bírom tovább... (Mintegy megszédülve alig áll a lábán, aztán összeszedi magát és Mrs Fife felé fordul.) El kell mennem oda. Keresni fognak. El kell juttatnom hozzá iróimati...

PAUL NIZAN: LES MATERIALISTES DE L'ANTIQUITE

(E. S. I. Paris, 1936)

Paul Nizan új könyve erőteljesen rámutat arra, hogy a tudományos szocializmus valamelyest elhanyagolta saját családfájának a feikutatását, holott éppen ez lett volna és lehet most is az útja, hogy maga köré tömörítse azokat az értelmiségi rétegeket, akik talán nem képesek a valóság szigorúan tudományos felismerésére, de sajátos nevelésük és klasszikus kulturájuk folytán annál érzékenyebbek a kulturális értékek és hagyományok iránt és azokhoz csatlakoznak, akiktől, gazdasági érdekeik megvédése mellett, szellemi szabadságuk megvédését is remélhetik.

A szocialista irodalom, a Lassalle idealista beállítottságú doktori értekezésén és Marx nagyméretű, de befejezetlenül maradt tanulmányán kívül nem igen mutatható fel a legutóbbi időig az ókori materializmussal foglalkozó munkákat. A Thalheimer az „Einführung in der dialektischen Materialismus“ című könyvének néhány fejezetében tárgyalja ugyan a görög filozófusokat, de inkább társadalombölcészetiükkel foglalkozik, mint materializmusukkal.

Nizan könyve, melynek első része Demokritosz, Epikureusz és Lucretius élettrajza, második része pedig kivonatokat tartalmaz három bölcész műveiből, nem pótolja a szocialista elméleti kutatásoknak ezt a hiányosságát. Nem is ez volt a célja. Az ókori társadalom röviden, de élettelenül felvázolt környezetében Demokritosznál a Kr. e. V. század materializmusának naív realizmusát, Epikureusznál a haldokló athéni demokrácia emberének társadalmi és erkölcsi problematikáját, Lucretiusnál pedig az ókori materializmus osztálykötöttségeit érzékelteti; tehát inkább kulturális és szociológiai, mint eszmetörténeti vonalon halad.

A miletoszi Demokritosz az első görög gondolkozó, aki világképét észszerű elemekből igyekszik felépíteni. Ő lépte át elsőnek a határt a kezdetleges eszmélkedés és a tudományos szemlélődés között. Atómelméletének még metafizikai ugyan a kiindulópontja, de ugyanakkor valóban jelentős kísérlet a valóság mértani módszerekkel való kifejezésére. Ez a kísérlet azonban sikertelen, mivel mint Nizan megállapítja, a görög tudomány viszonylagos fejlettsége ellenére sem rendelkezett megfelelő számtani módszerek és pontos mérőeszközök fölött. Ebben az irányban a görög természetfilozófusok művét csak az ujkor elején fejlesztette tovább Descartes az analitikai geometria megalkotásával s a modern természet-tudományok kísérleti módszereinek a bevezetésével.

Epikureusz, a görög kultúra összeomlásának idején élt. Korában Athént kiutnénkült társadalmi harcok emésztették s külső ellenség fenyegette. Félszázad alatt egyik háború a másikat követte, a hatalom hétszer került államcsíny révén más kezekbe, négyszer jutott Athén ide-

gen uralom alá és három felkelést fojtottak vérbe. Így haldoklott *Szokrátesz*, *Plátó*, *Arisztotelesz* és *Epikureusz* városa, mely először valósította meg a polgári szabadság eszményét. Igaz, ebben a szabadságban csak a szabad polgárok részesedtek és még Plátó is csak a rabszolgák munkájára támaszkodva tudta elképzelni ideális államát, de az V. században, a fejlődés és a szabadság lendületében, megszületett a rabszolgák felszabadításának — gazdaságilag sem egészen kivihetetlen — eszméje, míg a Keirionéiánál győzedelmeskedő *Macedóniai Fülöp* véget nem vetett ezeknek az államoknak. Epikureusz Athénjében már megfosztották a 2000 drahmánál kevesebb vagyonú polgárokat szabadságuktól és a lakosság jelentős hányada munka és kereset nélkül ténfergett. Epikureusz egy kollektív kultúra összeomlásának idején alkotta meg rendszerét, aminek lényege — a közös megoldás lehetőségének híján — az egyén boldogságának a keresése. Epikureusz abban a korban — ugyanez a folyamat a római birodalomban 300 évvel később ismétlődik meg, — melynek nyomorúságára a kereszténység az ég felé való menekülést és a túlvilági boldogságban való hitet ajánlotta, a „földi kenyér zászalját“ (Dosztojevszkij) emelte fel. Epikureusz teológiája nem tagadta meg az isteneket, de kizárta beavatkozásukat a földi dolgokba, materialista erkölcsstanában pedig az elvesztett öröm visszahódítását tűzte ki az emberi erőfeszítések céljául.

Lucretius hatalmas tankölteménye: *De rerum natura* (a dolgok természetéről) a epikureuszi rendszer legteljesebb összefoglalása. *Lucretius* Kr. e. 97-ben született s a római lovagok osztályához, (Róma *tiers état*-jához) tartozott. Ő is mozgalmal korbán élt. A Köztársaság bukását Sulla arisztokratikus diktatúrája, az első triumvirátus, *Catilina* összeesküvése s a *Spartacus* lázadás kísérte. *Lucretius* osztálya, a római kereskedelmi kapitalizmus kifejlődésével a gazdaság vezető pozícióinak birtokába jutott. Kereskedelmi vállalataival, az elszegényedett nemesektől és kisbirtokosoktól összevásárolt latifundiumaival és bankügyleteivel olyan fontosságra és hatalomra tett szert, aminek nem felelt meg a régi Róma politikai rangrendje: a patriciusok, bár korlátolt, egyeduralkodó. Évszázadokig tartott ez a harc, amely közvetlenül a köztársaság bukásával, közvetve pedig a görög-római civilizáció összeomlásával ért véget — a barbár világ támadásai alatt. *Lucretius* a társadalmi kérdésektől légmentesen elzárkózó Epikureusz elméletét fegyverként használta fel a patricius értékek, főképp a nemesek hatalmát hagyományos érvekkel igazoló államvallás ellen. Mesterétől lényegében megkülönbözteti az az utilitarizmus, amivel a fizika és az erkölcs kérdéseit tárgyalja. Ez a nem mindig tisztán tudományos szándék vezeti a lélek, az ösztönélet, a történet és az emberi társadalom életformáinak a tanulmányozásában a materialista felfogás kezdetleges, még következtelen, de mégis megkapó megfogalmazásáig. „Elméleteinek összessége — írja *Nizan* — egyetlen hatalmas megérzése a tudomány jövőjének: az anyag megmaradásának az elve; az egyetemes okszerűség; az ismeret és az érzékelés elmélete: az állati szervezet evolúciója, a társadalom fejlődése; mindezek felvetése a modern lélek- és élettant, *Lavoisier*t, *Darvint*, *Rousseaut* és *Marxot* anticipálja. Amellett mint költő senki sem multa felül a szerelem, a magány és a halál megéneklésében.

Nizan megmagyarázza, honnan származik az ókor materialistáinak mély társadalmi pesszimizmusa: „Epikureusz és társai még csak el sem tudták képzelni a gazdasági körülmények gyökeres megváltoztatását. Senki sem sejtette közülük az új emberi rend lehetőségét. Koruk forradalmi felületes politikai változások vagy pedig kétségbeesett éhséglázadások voltak. Néha szöbakerült az adósságok eltörlése vagy a földek

felosztása, de a szocializmus álma még mindig magával hozta és feltételezte a rabszolgaság fentartását.“ De Arisztotelesznél ezt a mondatot találjuk: „Ha minden eszköz önmagától tudná elvégezni a munkákat, parancsra, úgy, ahogy maguktól mozogtak valaha Dédalusz remekművei... úgy a mesternek nem lenne többé szüksége segédre, sem a birtokosnak rabszolgára...” (Csehi Gyula)

MAURICE SACHS: ANDRÉ GIDE (Denoel et Steele, Paris, 1936)

André Gidet igen-igen kevésbé ismeri a magyar olvasóközönség. Műveinek csekély töredékeit fordították le. Már készül a teljes magyar nyelvű Proust, de Gide művei még mindig kiadóra és fordítóra várnak. Legutóbbi írásai (Naplójegyzetek, Uj Eledelek), melyekben újabb eszmei fejlődéséről tesz vallomást, nálunk csak a folyóiratok szemelvényei révén ismeretesek. Pedig Gide személye iránt sohasem volt nagyobb az érdeklődés, mint ma. Nem vállalkozhatunk rá, hogy az évek mulasztásait helyrehozzuk. Itt — egyelőre — felhívjuk a figyelmet M. Sachs közvetlen hangjára, finom Gide-tanulmányára, melyet azok számára írt, akik Gide-nek csupán politikai szereplését ismerik s az emberről és művéről keveset vagy semmit sem tudnak. (k.)

Kevés mai író akad, akit a mende-monda annyira kikezdett vagy elferdített volna, mint André Gidet. A mende-monda az élő ember mellett, amelynek mintegy torz árnyéka, lassacskán kijegecesít valami képzeletbeli, de annál kényszerítőbb személyt, s az élő ember, aszerint, hogy legmélyebb mivoltában jó-e vagy rossz, hol eltávolodik ettől a személytől, hol közeledik hozzá. Azok az írók, akiket ismerek, látom, hogy az évek során veszedelmesen közelednek a róluk szóló mende-mondához, míg Gide, mennél közelebből ismerjük meg, annál inkább eltávolodik a róla alkotott hamis képtől. Nem tudatos igyekezettel, szántszándékkal, hanem könnyű természetességgel, mert Gide egyáltalán nem az az ember, akinek előttünk lefestették, hanem egy másik, akit a közelebbi ismeretség révén fedezünk fel.

A mende-monda szerint Gide erkölcstelen, szándékos megrontó, feltűnési viszketeg, fősvény és nem őszinte. Ha az ember megismeri, kiderül, hogy becsületes, komoly, fesztelen és nemeslelkű.

És éppen ezek a tulajdonságok avatták őt a „legjelentősebb kortársá”, (André Rouveyre: *Le Reclus et le Retors*). S ha az utókor talán nem is tartaná a századelő legjelentősebb emberének, mindenképp el kell ismerje, hogy e korszak egyik legbecsületesebb, legkomolyabb, legnyiltabb és legfüggetlenebb embere.

Ne higgye senki ebből a felsorolásból, hogy hibátlanak képzelem Gidet. Ez a mende-mondánál ugyan kevésbé pontatlan, másrésztől viszont majdnem ugyanolyan téves volna. Jól látom a hibáit, (amelyek úgy vélem használtak az írónak és ártottak az embernek), ezek azonban nem érintik azt a becsületességet, komolyságot, nyíltságot és függetlenséget, amelyek őt kivételes emberré avatják. Mellékesen szólva, elég neveltséges, hogy azok a tulajdonságok, amelyeket általában minden embertől megkövetelünk, annyira ritkák, bár mindenki szinleli őket, — s amelyekkel oly kevesen dicsekedhetnek, hogy ha véletlenül felfedezzük őket valakinél, elámulunk. Épp azért, mivel megtalálta Goethében ezeket a lényeges emberi tulajdonságokat; amiket az ember évszázadok óta nélkülöz, mondotta Napoleon: „Ime egy ember!” És való, hogy a szónak ebben az értelmében kevés *ambert* találunk az emberek közt; elegendő ok arra, hogy örvendjünk, amiért Gide egyik ilyen *ember*.

A becsületességéről Gide tanuságot tett egész élete során és egész művében azzal, hogy nem érte be szavak vagy eszmék hangoztatásával,

hanem mindig a leggondosabban ügyelt az önmagával szembeni becsületességre. (Ez a fajta becsületesség százzorta ritkább, mint a másokkal szembeni, amit a törvény megkövetel s amelynek az ember annál szívesebben engedelmeskedik, mert engedelmissége révén az a gyönyörűség, jótevő és hazug érzése támad, hogy őszinte az egész világgal és ugyanakkor önmagával szemben.) De Gide, amely őszinte önmagával szemben, ugyanolyan őszinte ahhoz a közönséghez, amely a legapróbb megnyilvánulásaira is kíváncsi volt.

Komolyságáról tanuságot tett Gide egész figyelmes élete során, (hogy azt a jelzõt használjam, amelyet ő maga gyakran használ és amely jellemének egyik legvonzóbb oldalát mutatja be.) Gide nem számúzte a vidámságot sem az életéből, sem a művéből, de semmit sem kezelte könnyedén. Ha egy levelét így zárja: „sok figyelemmel“, azt nem kényeskedésből teszi, hanem őszinte érzése szerint, mert ő valóban figyelmes az emberek iránt. Gide semmit sem tanácsol határozottság nélkül, nem támad csak megfontolás után, nem kötelezi el magát csak komolysággal.

Őszinteségéről tanuságot tett Gide azzal, hogy érzéseit mindig a legvégső határig követte; hogy lényét ugyanolyan igazmondással tárta fel, mint *Rousseau*, de azok nélkül a szenvelgések és apró rejtegetések nélkül, amelyek sajátosságosan alászállítják néhány kortársunk nagyságát.

S függetlenségéről tanuságot tett Gide, amikor szakított azokkal a vallási és társadalmi formákkal, amelyekben felnevelkedett; mikor visszautasította azokat a kitüntetések, amelyekkel legnyilvánvalóbb tehetségét jutalmazták volna, s mikor végül hozzászegődött egy olyan párthoz, amely nincs a hatalmon, hozzászegődött, holott ezzel csak sokat veszíthetett és semmit sem nyerhetett.

Gide tulajdonságaihoz még hozzájárul éles, emberi és átfogó intelligenciája, amit annál értékesebbnek vélek, mert mentes az intellektualitás bűnétől. (Gyakran senki sem kevésbé jóeszű, mint egy intellektuel és nem egyszer senki sem kevésbé intellektuális, mint egy jóeszű ember.) Gide helyes érzéssel egyidőben az egyik is és a másik is.

AGNES SMEDLEY: CHINA BLUTET (Malik Verlag. London, 1936.)

Smedley mestere egy újonnan kialakult műfajnak, amelyet talán bio-riportnak lehetne nevezni. A könyvön keresztül egyéni életsorsokba lát be az olvasó, sorsokba, amelyek társadalmi valóságba, gazdasági összefüggésekbe beágyazottak. Megismerünk egy sereg különböző társadalmi helyzetű embert, rajtuk keresztül pedig minden statisztikánál jobban a társadalom szerkezetét. Egy regény, bármennyire is a valóságot adja progresszív látáson és vérmérsékleten át, szerkezeti kötöttségénél fogva nem ágazhat annyira szerte a társadalom rétegeződéseibe, mint a riporter, aki bio-riportot írhat a kínai generálisoktól kezdve a baloldali csapatoknak hirt vivő parasztgyermekéig. Minden egyes riport egyszerűségében megrázó kis mestermű. A feudális Kína haldoklása, az új erők felvonulása szemünk előtt megy végbe. Epizódok és egyéni életsorsok adják össze azt a képet, amely a régi Kína haldoklását bemutatja. Nincsen sajnós terünk rá, hogy egy rövid riportot bemutassunk, így csak azt a képet vázoljuk, amely az olvasás után adódik.

Kisértet jár ma Kinában — az 1927-es idők kisértete. Csangkaisek és az uralkodó osztályok reszketve gyanítanak mindenki veszedelmes felforgatót, 1927 megisméltésére törekvőt. A parasztság pedig emlékszik az akkori harcokra, a baloldaliak humanizmusára, a forradalmat eláruló Csang csapatok embertelenségére. Évek multak el azóta, de Csangék lusták voltak a falakról lekaparni a polgárháborúban levert

ellenfelek jelszavait, amelyek megmaradtak a falakon, valamint a munkások és parasztek szívében. De erjed az intellektuelek közt is. Házasságok szűnnek meg világszemléleti különbségek miatt. Élő holttestek járnak-kelenek, emberek, akiket 1927 felőrölt. Fiatal és jómódú emberek csatlakoznak a baloldalhoz, persze akad köztük áruló is. Csang miután leverte a forradalmat, felvette a forradalmár nevet és megünnepeli a forradalom évfordulóját. Generálisai jómódban élnek, hála a viruló megvesztegetési rendszernek. Baloldali foglyokat is kiengednek, csak legyen meg a kellő pénz a generálisok szeretőinek megvesztegetésére. Az adókat az állam bérbeadja, az adóbérlő pedig, aki az ópium, vagy játékbarlang, vagy prostituáltakra kivetett adókat bérlő, tetszése szerint szipolyozza ki a lakosságot. Amíg valaki állást kap, sok pénzt kell, hogy érte adjon, de aztán kifizetődik... Minden egyes paraszttal virtuális rablóvezér, aki mindig a legtöbbet ígérőnek adja el a szolgálatait. Esetleg a rablóvezérből generális lesz, aki szintén pénzért változtatja meggyőződését. A katonaság maga parasztokból tevődik össze, akiket hamis jelszavakkal és magas fizetések ígéréssel toboroznak, hogy aztán ellopják fizetésüket. Csoda-e, ha a katonák szívében nem állnak a generális mögött? — A paraszttal megragad minden alkalmat hogy szabaduljon paraszti helyzetéből. Aki közülük selyemhernyótenyésztéssel foglalkozik, legalább 3% kamatot fizet havonta az uzsozásnak, de az első év hozamának egyharmadát is le kell adja. Marad a parasztnak — az ópium. A parasztság 99%-a földnélküli, tehát földet bérel és a bérlők, albérlők egész láncát tartja el magas kamatjával: néha több, mint évi 100% a kamat a kölcsönpénz után. Ha a paraszttal nem az ópiumban keres menedéket, úgy titokban szimpatizál a formailag megszüntetett bandákkal. A bandák valójában megvannak. Az angol Robin Hoodtól a magyar Rózsa Sándorig és a kínai banditákig, ezek a parasztokból lett rablók juttatnak a parasztoknak abból, amit a gazdagoktól raboltak.

A fehér hatalmak természetesen a nagy Csangot támogatják, Kína egységének megteremtőjét. A fehér gyarmati imperializmus, amelyet Csangék kiszolgálják, a maga kegyetlenségében táruul fel előttünk. Hamis ígéretek alapján szerződöttenek kinaikat a hollandindiai ónbányákba, fehérek részesek a rabszolgakereskedelemben, fehér rendőrség segít Csangnak a tüntetések véres elfojtásában. Kényes angol hölgyek panaszkodnak, hogy igen megromlottak az azelőtt olyan tisztességtudó, engedelmes kinaiak, mióta itt járt Borodin. Csakugyan, — mindenütt elkeseredett, komor arcok. Befelé fojtott gyűlölet él a lakosságban és „moszkitóknak“ nevezett titkos lapok fokozzák az elkeseredést. A kormány ugyan néha sajátmaga is kiad egy „moszkitót“, ugyanolyan címmel, de mit használ ez? All a harc az élet minden területén. Parasztook szolgálnak céltáblául Csang katonáinak, vagy gyakorlatozó fehér tiszteknek. Apák panaszkodnak, hogy fiaik nem akarnak parancsra nősülni, lányok megtagadják a férjhezmenést. Es míg az intellektuelek nagy része tönkremegy a harcban, mert egyéni érzésük erősebb az idők parancsánál, addig — mint a mai napok eseményei is igazolják — Kína vérzik és — erjed.

Ádám Elek

GODA GÁBOR: LEVEL A POKOLBÓL (Novellák. Budapest, 1936.)

„Végre egy író!“ — kiáltott fel alig néhány hónapja egy kitűnő író-társam a párisi milióben játszadó regény megjelenése alkalmából, a remek köntösben bemutatkozó ifju szerzőt ily elementáris módon ünnepepélvén azóta már makulaturára is alkalmatlan lapjának hasábjain. „Végre egy író!“ Engedjék meg, hogy egy más kötet megjelenése alkalmá-

ból, ezuttal több joggal is talán, egy másik ifju író bemutatkozása alkalmából, én is ünneplhessek. Ritka dolog az e fajta ünneplés, talán kissé illetlen is, mindenesetre gyanusan felelősséget elhárító, egy kétségbeeséssel megtöltött világ környezetében. Érzem én is ennek az ünneplésnek modortalanságát, jól tudom, hogy író, ha joggal és érdem szerint annak nevezheti magát, mindent tehet szive sugallata szerint, csak éppen nem ünneplhet. Hamut szórhat fejére, vinnyoghat vagy elvonulhat úszkós romjai közé, ha él még benne felelősség hivatása iránt, példa szerinti egetverő átkok közepette kettétörheti és tűzre dobálhatja eszközeit, és ha netán mégis ünneplésre adná fejét, ám tegye, de számoljon cselekedetének romlást eredményező következményeivel. Azért az én ünnepem — Goda Gábor kötetének megjelenése alkalmából — ha szigorúan nem is magánjellegű, de inkább a mű megjelenését és vonzó kvalitásait dicsőíti, mintsem az író, aki — *ha bontakozó konturokban is*, — de még csak *bujkál* írásművének sorai és bozótai között. Az író szellemét hadd ünnepljem, az ismert és érzeteiben évezredekre visszamenő, példátmutató szerzőket idéző szellemét, amely, mint ahogy mondani szokás, valaha bár jobb napokat látott, ma mégis kénytelen meghuzódni szórakoztató novellák, tanmesék és allegóriák gyanút elhárító drapériái mögött. De az igazságot hirdetem-e akkor, ha az ifjú író csak fentartással dicsérem, amidőn valóban minden méltánylást megérdemel. Valóban csak *bujkál*-e még részére oly ismerős és otthonos környezetében, áruhát visel-e vajjon, vagy pedig az öltözék, amiben előttiünk megjelenik, az egyetlen megjelenési forma számára? Amidőn a világ gonosz megnyilvánulásait tapintatos és fölötte szomorú formába öltözteti, nem vesz-e részt egyben korunk rémes zagyvaságait fennhangon ócsárlók jajveszékelésében, még abban az esetben is, ha egyelőre a mesterség problémái azok, amelyek látszólag érdeklik megkülönböztetett állapotában? Nehéz mindezekre a kérdésekre választ adni, különösen részemre, aki hivatás-szerűen és bizonyos érdekelt önuralommal kísérem figyelemmel egy kor kész és bontakozó írómestereinek szertefutó megatartását. Valóban nem utolsó dolog igényesnek tűnni szemben a materiával, nem utolsó kötelessége az írónak, hogy mondatai könnyed páthosszal lengjenek a pusztuló mezők fölött, nem utolsó vállalkozása az írónak, hogy fényt derítsen utált és megvetett, mert már nagyon is értelmet nyert mesterségének kendőzetlen fogásaira, de a világ pokoli képének, rongy alakzatának, züllött és megfélemlített vinnyogásának idegeket őrölő megelevenítését sem hagyhatja ki tündöklő céljai közül. Hogy mégis ünnepelek, még pedig fenntartás nélkül, az annak tulajdonítható, hogy az ünnepelet kötetben látom az elkallódott, hivatását hosszú évtizedeken át tragikusan félreértett európai novellának a feltámadását. Kezdetől fogva aképpen értelmeztem az európai novella vérszegény állapotát, mint kikerülhetetlen eredményét számító kiadók, züllött írók és ostoba közönség összeküvésének a műfaj ellen. Egy züllött világ formáló állapotában csoda-e, ha tárcává torzult a novella, riporttá a regény, revüvé a dráma, végső esetben még kiadók sem hibáztathatók óvatos tartózkodásuk miatt, amivel a novelláskötetek irányában viseltettek. Egységes szemlélet híján összehordott novellákat gyűjtöttek össze hosszú időközön keresztül kötetekbe írók, hogy jobban fejezzem ki magam, novellákat irtak, amiket később esetleg kötetbe gyűjtöttek össze, ahelyett, hogy novelláskötetet irtak volna, éppen úgy, mint ahogy irtak egy kötet regényt. A novellairás e módszerét ünnepelem többek között és nem utolsósorban Goda Gábor kötetében. Azt a csodálatos egységet, ami e novellák között fennáll, láthatatlan vonatkozásaiban, olykor még egymásra történő utalásaiban is, kifejlődésükben, lendületükben és egységes világot formáló készségük-

ben, amely indokoltá teszi a mesterség gyakorlásán kívül az írásmű megjelenését is. Hosszúra nyulnék, ha az öt novella tárgyi és témabeli körét itt vázolnám, a kitűnő fiatal író érdeklődési köre mondhatnám univerzális. Hogy a tárgyi valóság rovására még talán terjedelmes, var nem indokolatlan érdeklődést mutat mesterségének, az írás rejtett titkainak feltárási lehetőségei iránt, az aféle előjáték. Ugy is veheti az olvasó, hogy az író bizalmatlansággal viseltetik anyaga iránt, jól ismeri a mesterség veszélyeit és végső fokon tisztában van az olvasó indulataival. „Nem vagyok olyan jóban az olvasóval és nem bizom benne annyira, hogy kommentár nélkül merném hagyni történeteimet“ — mondja a kötet utolsó novellájában, módszerének mintegy magyarázatképpen. És írói magatartását kihangsúlyozva, egy lappal arrább így folytatja tovább: „Nincs igaza annak, aki hazudik, aki áltat, aki megelégedett és aki, ha csak egy percre is, feledtetni akarja az emberiséggel a kínos igazságot.“ Ezen a széles, erkölcsi és mesterségbeli értékében nem is kétséges biztonságú talapzaton áll és szemlélődik az író, olyan talapzat ez, amelyről a szemlélődésen kívül harcolni is lehet. Méltó harcot lehet folytatni a jó és a rossz ellen, az átkos okosság ellen éppúgy, mint a romboló ostobaság ellen, az egész világ ellen végső fokon, ami nem tartozik az író utolsó feladatai közé. Ily vértezettél, ily aspirációkkal és ily kötelességtudás birtokában még a nagyság megkülönböztetett elkülönülését is vállalhatja az író, hiszem is, hogy Goda Gábor ezt vállalni is fogja. Rajta mulik ugyanis, hogy már bemutatott képességének birtokában kitűnő írón kívül nagy író is legyen.

Reményik Zsigmond

C. F. WEISKOPF: DIE VERSUCHUNG (Roman. Verlag Oprecht Zürich.)

Szerző legújabb regényének pár pompás oldalát mutatjuk be a következőkben olvasóinknak. (M. E.)

Tompán, mint mozsárlövések, dördülnek el a nagydob első basszusai, majd ropogó sortűzhöz hasonlóan a dobpergés, aztán a trombiták recsenése, a cintányérok csörömpülése és a sipok sivitása — a katonazene egész csatazaja.

— A Fuhsel-zenekar! — kiáltja Klaus Lizzynek. Kétszer kell a nevet megismételnie, amíg végre Lizzy megérti és még akkor is azt hiszi, hogy Klaus tréfál.

— Nem, — mondja Klaus, — tényleg ez a neve!

A terem bejáratától a szónoki emelvényig keskeny utat tartanak szabadon; két sor kiválasztottan magastermetű S. A. legényből áll a sorfal.

A bejárásnál és az emelvélynél most fekete egyenruhák bukkanak fel. — S. S. a testőr-gárdából — magyarázza Klaus, — most mindjárt megkezdődik!

Kivülről behatol az első sokhangú kiáltás: Hei!!!

A zenekar áttér az éppen játszott darabról a *Badeweiler Marsch*-ra, Hitler kedvenc indulójára. Lént a teremben mind felemelkedtek a helyükről és köröskörül is felállnak az emberek. A terem közepén keresztül S. A. csapat menetel döngő léptekkel és kibontott horogkeresztes zászlókkal. A karok magasba lendülnek. Mint a hullámverés csapódnak fel a Heil-kiáltások és csak akkor ülnek el, mikor a zászlóosztag az emelvényt elérte és széles félkörben elhelyezkedett a szónoki emelvény körül; eleven kulissza, barna, vörös, fekete és fehér.

A zene tust játszik. A szónoki emelvény mögött egyszerre csak egy férfi áll. Lizzy észre sem vette, hogyan került oda. Felemelt karral üdvözlöli a gyülekezetet, élénk gesztusokkal csitítja a tetszészajt és be-

szédbe fog: — Párttársak, német férfiak és asszonyok! — Csend támad. A szónok egészen az emelvény széléig jön előre. Szokatlan, hogy alacsony és törékeny, nem is hinné az ember, hogy ez a természet betöltő erőteljes, sötét színezetű hang az övé. Lizzy élesebben veszi szemügyre. A feje túlnagy a törzshöz és a homlok túlnagy a fejhez képest, sántit is valamelyest.... és egyáltalán olyan a külseje, mint az orvosé az első emeleten, csak sötétebb, mint Danziger és méginkább a kezével beszél.

— A doktor! — kiáltja Klaus. Az emberke már végzett is és hátralep. Másik, magasabb és tömzsibb áll most az emelvényen, sápadt, fekete hajcsomó csüng a homlokába, karja a mellén összefonva, tekintete me-reven előreszegezve, Hitler. A zene újabb tuszt recscent, erősebben és hosszabban. Megint mindnyájan felugrálnak, a karok megint a magasba vágódnak, megint fülsiketítő zajjá olvadnak össze a kiáltások: Siegheil! Siegheil! Siegheil!

Asszonyhangok sápitóznak, virágok repülnek a levegőbe és a kiáltásokba pattogó tapsolás, tompán dübörgő lábdobogás vegyül.

Lizzy mélyen csodálkozva látja, hogy a körülötte lévők arca elváltozik. Az elégedetlenek, a hajótöröttek, a megtaposottak, a sikertelenek arcai ezek, keskeny ajkak, fénytelen szemek, keserű, irigységteli ráncok. De most átszellemült várakozás szállja meg őket: most, rögtön kinyilatkoztatja nekik ott lent ez a férfi, hogyan lehetnek egy csapásra nagyok, erősek, szerencsések és sikeresek...

Lizzy Klausra tekint. Feszesen és sugárzó arccal áll mellette. Észreveszi a tekintetet, Lizzyre nevet, hozzáhajol és suttogja: — Hát nem fenséges? Így felolvadni a közösségben. Hát nem kell-e itt minden kicsinyes, önös gondolatnak eltűnni? És lehet-e itt nem hinni?

Lizzy nem tudja, hogy mit akar ezzel mondani, de mit számít az? Látja, hogy vidám és felszabadult, órá is ragad valami a fiu örömeiből és az általános izgatottságból; úgy érzi magát, mint egyszer sok év előtt, amikor egy gavallér először vitte magával a színházba; izgatott és áhítatos várakozás tölti el.

Hitler beszél. A hallgatók a nyakukat nyujtogatják, mintha magához vonzaná őket. — Nem én beszélek itt, — kiáltja, — te beszélsz néptárs! Te, meg te, meg te! Közben ide és oda mutat a tömegbe. És valóban, a kisember, aki a szónok tekintetét és ujját magán érzi, azt hallja, amit maga is hangosan ki szeretne mondani, de nincs hozzá mersze vagy csak akkor mondja ki, ha sör van előtte, ha a barátaival sugdolózik, ha álmodik. Itt azonban, az óriási teremben a „Führer“ által az ezrek előtt kisúvöltve, egészen másként hangzik, mint a törzsasztalnál vagy egy monológban: jelentősen, sőt felemelően. A nyelve is teljesen megváltozottnak tűnik a kisembernek. Az ő nyelve és már mégsem az, annyira előkelővé és pompázatosává vált. Dagályos hasonlatok és képek tornyosulnak egymásra, bonyolult mondatkigyók tekergőznek, titokzatos idegenszavak villogódnak benne. Mindez mindig egy fokkal a felfogó képessége felett — ugyanazzal a hideg pompával, mint ami a sörcsarnokok berendezésénél, a középosztálybeli korhelylokálok ételeinek krém- és aszpikdiszitményeinél, a cégtáblák megválasztásánál divik, melyeken „Kerékpár-üzlet“ felírás helyett legalább is „Eszakkerületi kerékpárközpont“ áll.

— ...a tőke hordozói, éppen úgy, mint az ugynevezett kultúra tolmácsolói kilencven százalékgig a zsidó bomlasztás szolgáinak bizonyultak. És, mondhatnám bronzszorosán láncolja le a zsidóbilincs a német nép gazdaságát és kulturáját!

Kimerithetetlenül bugyborékol és zúg a beszéd. Az ember az emelvényen már rákvörös. Már nemcsak egy hajfűrt, hanem a kuszált, izzadt hajszálak egész tömkelege csüng az arcába. Gallérja és nyakkendője már

egészen gyűrődött. De a beszéd ömlik megszakítás nélkül tovább, a hang nyomát sem mutatja enyvedtségnek, ellenkezőleg, új erőt merít minden egyes tetszésnyilvánításból, megduzzad, megállás nélkül zúdul a hallgatókra.

Ujra meg újra beléjük kalapálják: „Kell az erőszak! Le a visszataszítóan humánus erkölccsel! Erőszak! Erőszak! Erőszak! Nincs élet győzelem nélkül, nincs győzelem harc nélkül, nincsen harc barbár kiméletlenség nélkül!“ És az erőszak alkalmazására való minden újabb felhívásnál egyre erősebb a tetszés; az elkeseredettek, a talajtvesztettek és veszélybenlévők tömege egyre erősebbnek érzi magát; előre élvezi a kineváltottakon veendő bosszú gyönyörét; megrészegül bestialitásának szabadjára engedett vágyaiban.

A szónok egyszerre csak átváltozik. Nem ő beszél többé, belőle beszél valami, ő már csak szócsó, másik énjének nyelve; dadog, kiabál, hörgög, zokog, mondatcafatokat nyög ki, egyes szavakat, bizonytalan hangokat. Tizedeket, százakat, ezreket ragad magával a tömegből, akik egyazon elragadtatásba szédülnek. Itt-ott felugrál valamelyik és valami értetelenséget rikácsol; egy nő a ruháját tépi, egy másik vonaglik, mint a fogamzás pillanatában; férfiak, fiúk, asszonyok, leányok úgy viselkednek, mint az ördögösök...

És egyszerre csak elnémul a szónok; mereven áll, egy pillanatig, két pillanatig, három pillanatig; aztán vadul felordít: A sorsunk: Németország!

Ordítása elmerül a tömeg tombolásában, amely most már egyetlen testet képez, egyetlen vonagló, görccsrázta testet, amely felüvölt ahhoz az egyhez, a vezetőhöz, a félrevezetőhöz, a megváltóhoz.

MAGYAR SZERZŐK CSEHÜL ÉS SZLOVÁKUL

Az utóbbi időben a cseh és szlovák kulturális életben meglepő érdeklődés kezd megnyilvánulni a magyar kulturértékek és szellemi javak iránt. A könyvpiacra, a folyóiratokban, sőt a színpadokon is egyre több jelét láthatjuk a kulturérdeklődés oly régóta várt jelentkezésének. Ha még hiányzik is e megmozdulásból a szervezethez és programszerűség, az önként megnyilvánuló rokonszenv és megismerési vágy — még ha nem is osztályvonatkozásokban mutatkozik — egyelőre ilyen formában is megbecsülési való tünetnek számít. Örömmel és őszinte bizakodással jegyezzük fel ezt a kellemes és ígéretes fordulatot, amely egy új korszak távlatait nyithatja meg az egészséges és szükséges kulturérintkezés jegyében.

Amikor mintegy 6 évvel ezelőtt a haladó szellemű cseh könyvbarátok kiadványllata, a prágai *Družstevní Práce* megjelentette *Alžbeta Gollnerová* fordításában Szabó Dezső Segítségét, senki sem gondolta volna, hogy e rossz kezdést ilyen rövid idő alatt helyre lehet hozni. Nem csoda, hiszen Szabó Dezső a magyarországi állapotoknak ebben a hatalmas erejű, szertelen indulatú pamfletjében tulajdonképpen a saját egyéni bajait, tragédiáját rögzítette le s a magyar állapotokat, viszonyokat teljesen egyéni szemüvegen keresztül, majdnem defetista-magatartással tárta az olvasók elé. Nem hiába és nem egészen ok nélkül jegyezték meg tehát a magyar kritikusok e regény megjelenése kapcsán, hogy nem ezzel a könyvvel kellett volna megkezdeni a cseh közönség előtt az új magyar irodalom bemutatását. A cseh olvasóközönség u. i. még annyira sem ismeri a magyar állapotokat, társadalmi viszonyokat és általában a magyarság sors helyzetét, mint a szlovák, s ezért nagyon féltő volt, hogy Szabó Dezső könyve alapján helytelen fogalmat alkot magának a magyarság helyzetéről, társadalmi és kulturális életéről s általában a magyar irodalomról.

A dolog azonban valahogy magától megoldódott s néhány évi hallgatás után a cseh és szlovák irodalomban újabb biztató jelek kezdtek mutatkozni. Megjelent az első csehnyelvű antológia Ady Endre verseiből *Bohumil Müller* fordításában. Közben a szlovák szépirodalmi folyóiratok: a turócszentmártoni *Slovenska Matica* kiadásában megjelenő *Slovenské Pohľady*, a prágai *Elán* és a *Szlovák Íróegyesület Slovenské Smery Literárne a Umelecké* c. Pozsonyban megjelenő szemléje egyre több magyar műfordítást közölt. Sőt a *Slovenské Smery* tavalyi és tavalyelőtti évfolyamába Peéry Rezső a szlovenszkói magyar prózáról irt hosszabb tanulmányt, Szalatnai Rezső pedig a szlovenszkói magyar líráról irt szép esszét, egy sereg magyar versidézzel teledüzdelve. Tavaly látott napvilágot az első szlováknyelvű Ady-versgyűjtemény is, *Vojtech Marko* besztercebányai költő fordításában.

De vannak más jelek is. A pozsonyi *Biblioteka* könyvsorozat kötetei között jelent meg szlovák fordításban az első Kosztolányi-kötet, a Véres költő, *Göllnerová* sikerült fordításában. Ugyancsak e sorozatban jött ki Mikszáth Kálmán két hosszabb elbeszélése: a *Gavallérok* és *Prakovszky*, a süket kovács című. Körmenői egy-két könyve szintén megjelent csehül és ugyanolyan széleskörű érdeklődést váltott ki, mint Budapesten. De most jelent meg az első Márai-könyv is csehül, az *Idegen emberek*, melyről a baoldali *Tvorba* is elismerőleg irt. A karácsonyi könyvpiac legnagyobb eseménye azonban Móricz Zsigmond nagyszerű diákregevénynek, a *Légy jó mindhalálig*-nak a megjelenése. A fordítás munkáját a budapesti csehszlovák követség volt sajtóattaséja, a csehszlovák-magyar kulturközeledés egyik legkipróbáltabb és leglelkesebb harcosa: *Straka Anton* végezte. A könyv a prágai *Mazac*-cég kiadásában *Bud dobrý az do smrti* címmel jelenik meg, mely a magyar címnek szó szerinti fordítása. A könyv elé Móricz felejtethetetlenül szép, önvalommásszerű előszót irt.

Móricz regényének megjelenésével egyidejűleg egyik szlovenszkói munkatársunknak, Bányai Pálnak most megjelent *Fakó földek* című regényét kezdte közölni folytatásokban csehül a prágai *Ceské Slovo* című napilap. Hir szerint a regény, mely realiztikus előadás előadásmódjával és nagyonis időszerű problémafelvetésével Szlovenszko népének sanyarú helyzetére, sorsára irányítja a cseh olvasóközönség figyelmét, könyvalakban is megjelenik a *Melantrich*-nál.

Ime néhány hevenyében felsorolt példa a sok közül. Mi sem természetesebb azonban, hogy az itt említett művek nem képviselik megfelelő formában az élő magyar irodalmat. Rendszeres és tervszerű munkáival, programszerűen kellene a kimagasló és az idő rostáján fennakadó magyar szépirodalmi és más munkákat hozzáférhetővé tenni a cseh és szlovák olvasóközönség számára. Egy előre kidolgozott terv alapján kellene a magyar könyveket cseh vagy szlovák nyelvre átültetni. A következetesen haladó magyar írók könyveire gondolunk elsősorban, melyekből az igazi és meghamisítatlan magyar sorshelyzet vetitődne a cseh olvasók elé.

Sándor László

PIRANDELLO. (AGÓNIA?) *Luigi Pirandello* pár nappal a halála előtt egyik amerikai napilap munkatársának a következőket mondta: „A színházról végleg visszavonulok... Nem szeretem a színházat... Egyáltalán nem tudom megmondani, hogy mikor voltam utoljára színházban. Csupa lehetetlen darabot játszanak... Az élethez egyiknek sincs semmi köze. Az én darabjaim is faképnél hagyják a valóságot. Jelenleg új regényemen dolgozom. A címe, egyelőre, „Információk földi napjaimról”... Majd amikor az újságíró már az ajtó előtt bucsuzott, még megjegyezte: „Az élet teljesen érthetetlen, mint minden cselekedetünk. Jó napot.”

B I R Á L A T O K

KÖNYV A MAGYAR OKTÓBERI FORRADALOMRÓL

1. Októberről már megjelentek a főszereplők emlékiratai. *Buchinger M.** kései követője ezeknek. A védelem szendevélyessége elcsitult ebben a könyvben. B. csaknem két évtized távlatából szinte rezignáltan írja: „Nem volt különösebb célom, csak mintegy *alkalom mélyebb sóhajtásra*, emlékezve a szomorú és mégis mindenképpen mélységesen tanulságos történelmi tragédiára.“ — Ez a vallomás persze, minden szubjektív öszintésége ellenére sem lehet igaz. Az írás állásfoglalás, akár akarjuk, akár nem. És B. is állást foglal, ha állásfoglalását gyakran a „nagy halott“, *Garami* — és *Pethő Sándor* vagy *Gratz Gusztáv* megállapításai mögé rejti is. Könyve dokumentuma annak, hogy a magyar szociáldemokrácia „régis gárdája“ hogyan látja *ma*, az események után csaknem két évtizeddel október ügyét, de akaratlan dokumentuma annak is, hogy milyen elméleti „utipodgyásszal“, milyen felkészültséggel került szembe ez a párt *annak idején* olyan sorsdöntő fordulatokkal, mint amilyen a világháború és az októberi forradalom volt.

Ha könyvének *aktuális* célkitűzéseit nézzük, az elsősorban — negatívumokból áll. Menteni egy régi tradícióju pártot a destrukció, a hazafiatlanság — de ugyanakkor a fiatalok előtt — a történelmi mulasztások vádjá alól. Mindkét feladat rendkívül időszerű. A szociáldemokrata pártot ma csaknem egy évtized relatív nyugalma után — erős jobboldali áramlat fogta tűz alá, amely hagyományos politikájával való szakítást követel tőle. A másik oldalon ezt a hagyományos politikát — kívülről és belülről is — döntő elhatározások elé állítják. Nem zárkozhat el teljesen a népfrempolitika hatásaitól, amely külföldön új vizekre vitte a szoc. dem. pártok hajóját. De nem zárkozhat el a „fiatalok“ kérdéseitől sem, akik nyugtalanul látják a párt közéleti befolyásának állandó csökkenését. Mindezekre B. a történelmen keresztül válaszol.

Meg akarja mutatni, — jobb és balfelé egyaránt — hogy a történelmi felelősség kérdését ugyszólván nincsen értelme felvetni, mert október tragédia volt, sorsszerű, végzetes, amelyben a párt legfeljebb a jóindulatu statiszta szerepét játszhatta. Meg akarja mutatni, hogy ugyanazok a körülmények — a demokrácia hiánya, a nemzetiségek elszakadása, a háborús összeomlás — amelyek akarata ellenére hatalomra vitték, egyben bukását is multhatatlanul maguk után vonták. Minden, ami volt — elkerülhetetlen volt — ez B. könyvének végső és valljuk meg, lehangoló konzekvenciája; egy történelmi sorstragédiáé, amelyben az emberek, politikájuk, akaratuk nem jutnak szerephez. Az események hatalma az emberek felett — a történelmi „konjunkturáé“ a pártok felett — ez az elutasíthatatlan tendenciája a sokat tapasztalt vezető könyvének, amelyet bevallása szerint „az ifju nemzedéknek“ írt... Az ifjuságnak így meglehet az a vigasza, hogy amit egy kedvezőtlen történelmi konjunktura megtagadott, azt egy új, szerencsésebb csillagzat még győzelemre viheti. „Az ifju szocialista nemzedék előtt egy egész életnek a nagy távlata áll“ — evvel fejezi be B. könyvét. Megcsillogtat egy halvány neménysugarat, éppen csak annyit, amennyi a nehéz időkben elengedhetetlennek látszik. De vajjon elég-e ez a reménysugár az ifjuságnak? És vajjon hajlandó-e el-

* Buchinger Manó: *Tanuvallomás*. — Az októberi forradalom tragédiája, Népszava, Budapest, 1936.

fogadni ez az ifjúság, hogy a „végzet“ játszotta csunya játékát október vezetőivel?

2. Miben látja B. októbernek ezt a „végzetét“? Legfőképp abban, hogy október háborús összeomlásban fogant, hogy egy veszített háborúnak volt az örököse. Ez az összeomlás, amely B. szerint lehetetlenné tette, hogy a hatalomrakerült pártok politikájukat kifejtsek, körülbelül azt a szerepet tölti be B. könyvében, mint a bűnbeesés a Bibliában: minden szerencsétlenség innen indult ki. Annál fontosabb annak a megvizsgálása, hogy mi is volt tulajdonképpen ez az összeomlás és milyen közvetlen hatásai voltak.

Ez az összeomlás — közvetlenül — a frontok, az Osztrák-Magyar Monarchia katonai erejének összeomlása volt 1918 októberében: a vere-ségek és a tömegek forradalmi elégedetlenségének hatása alatt. Tulajdonképpen azonban az uralkodóosztály államhatalmának összeomlása volt, amely hatalom a külső és belső támadásoknak nem tudott ellenállni. Október 30.-nak 31.-re virradó éjjelén végül a szétszéledő hadsereg tagjai Budapest népével egyetemben véglegesen összetörték ezt a hatalmat és egy új, forradalmi hatalmat teremtettek a *Nemzeti Tanács* alakjában. Az összeomlás utolsó mozzanata egyszersmind a forradalom győzelme volt. Elvvel azonban megfelleltünk arra is, hogy mi volt tulajdonképpen ez az összeomlás. Maga a forradalom: amely tudvalevőleg éppugy jelenti az élen levők hatalmának összeomlását, mint az alul levők felülkerekedését... Ezt a forradalmat — forradalmi eredetét — tartaná B. október végzetének?

Erre vall mindenestre az az igyekezet is, ahogy az „összeomlás“ és „forradalom“ ikerfogalmait egymástól elválasztani igyekeznek. Egy helyen pl. a következőképp kiált fel: „Mennyire másképp alakulhat a forradalom egész fejlődésében, ha kirobbanása csak a belső társadalmi osztályviszonyok feszültségének következménye...“ Egy másik helyen egyenesen azt akarja kimutatni B., hogy október tulajdonképpen nem is forradalom, hanem „inkább“ összeomlás, végső kimerülés. Hiábavaló igyekezet, hiszen olyan forradalmat még nem látott a világ, amely ne lett volna egyben összeomlás is; az uralkodó rendszer összeomlásával egyszersmind a gazdasági élet, a termelés, a közirgazgatás, a szociális intézmények mélyreható megrázkódtatása. Mindazok a körülmények, amelyeket B. csak a „háborús összeomlásból származó forradalom“ sajátságainak tart, egyképpen jellemzők — kisebb, vagy nagyobb mértékben — minden forradalomra.

B. végzetesnek tartja októberre nézve, hogy a gazdasági életet meglehetősen zilált állapotban vette át a kormányzat, hogy a forradalmat a győztes hatalmak és a Monarchia nemzetiségeinek fegyveres ereje szorongatta, hogy a kiéhezett munkásság „tulkövetelésekkel“ lépett fel (amelyeket nem lehetett teljesíteni) és a munkásság polgári szövetségei gyengéknek, erőtleneknek bizonyultak. Bizonyos, hogy mindezek a körülmények a forradalomnak súlyos nehézségei voltak. De csak az októberi forradalomnak? Korántsem! A spanyol forradalom pl. „csak“ a belső osztályviszonyok feszültségének következményeképp jutott uralomra? És nem kevésbé meg kell küzdenie a nemzetiségek szeparatista törekvéseivel, az imperialisták fegyveres intervenciójával, a plutokrácia és a nagybirtok szabotázsával, amely az egész gazdasági életet alapjában rendítette meg. A forradalom sorsa a harc! És leggyakrabban nem ez a harc — önmagában — válik a forradalom végzetévé, hanem vezetőinek a harcra való felkészületlensége, gyengesége, alkalmatlansága. Ezt mutatja az októberi forradalom története is, amely nem annyira a végzetes körülmények, mint inkább súlyos hibák és mulasztások áldozata.

3. Ezeknek a hibáknak, gyengeségeknek, mulasztásoknak a sorozata a háborúval kezdődött, amint ezt B. is írja. Ebben a háborúban tudvalevőleg a szocialista pártok többsége a honvédelem álláspontjára helyezkedett és megtagadta a bázeli nemzetközi kongresszus ünnepélyes határozatait. Ezt a tényt B. se szépíti. Csupán a „végzetszerűség“ leplébe akarja burkolni, mintha minden más magatartás lehetetlen lett volna. Könyvében a következőket írja: — „A husz év előtti világháborúban a nemzetközi testvériség érzésétől és az osztályharc szellemétől áthatott szocialista számára éppen az volt a végzetszerű, hogy bizonyos mértékig a háború minden nép számára egyben önvédelmet is jelentett.“ Ez a tény, mint B. írja „elzárta a kivezető utat úgy a béke gyors elérésére, mint az egyes szocialista pártok szocialista politikájának lehetőségei előtt.“... Valóban végzetszerű volt ez a honvédó álláspont — az „önvédelem“ ténye — a husz év előtti idők szocialistái számára? Valóban elzárta volna az utat a szocialista politika lehetőségei előtt?

A szocializmus történetének evvel a szomorú fejezetével nem kívánunk ugyan bővebben foglalkozni, de a kérdésre határozott nemi kell felelünk. Olyan háborút még nem látott a világ, amely „bizonyos mértékig“ ne lett volna egyben önvédelem is, a háború jellegére nézve azonban nem ez a döntő, hanem a háború *céljai*: erőszakos hódítás, az ilyen hódítások védelme, vagy a nemzeti függetlenség megóvása. *S ebben az értelemben* az elmúlt háborúnak némi kivétellel — valami kevés köze volt az önvédelemhez. A bázeli kongresszus ezt a háborút már kitörése előtt két évvel imperialista háborúnak jelölte meg, amelyben az önvédelem jelszava csak a célok leleplezésére szolgál. Az imperialistáknak ezt a háborúját nyilvánvalóan csak az imperialista rétegek hatalmának megdöntésével lehetett befejezni, s ez volt a szocialisták előtt a békepolitika egyetlen lehetősége. Hogy a szocialista pártok nagy többsége nem ezt az utat választotta, annak súlyos kihatásai voltak a későbbi forradalomra nézve is.

B. előadásából világosan kitűnik, hogyan váltak a magyar szocialisták akaratlanul is e háború „betrogene betrüger“-jeivé és erre nézve csak egyetlen történelmi eseményt akarunk idézni, az 1917-es stockholmi békekonferenciát, amelynek B. szemtanuja és résztvevője volt egyben.

Ezt a stockholmi konferenciát az orosz februári forradalom után a semleges „északi államok“ szocialistái hívták egybe, hogy a hadviselő államok szocialistáinak érintkezése révén a béke létrejöttét megkönnyítsék. Már maga a konferencia is illúzió volt akkor, amikor — a zimmerwaldi és kientali nemzetközi szocialista konferenciákkal szemben — azoknak a szocialistáknak a közreműködésére épített, akik legalísan vissza is akartak térni hazájukba. Nyilvánvaló volt, hogy e kormányengedéllyel kiutazó szocialisták csak egy a kormányaiknak is megfelelő program alapján tárgyalhatnak a békéről, azoknak a kormányoknak a szempontjai szerint, amelyek egész létüket a háborúra tették fel. És valóban Stockholm csak az „előkészítő bizottság“ tárgyalásaiig jutott el, magát a konferenciát sohasem tartották meg. B. világosan megmagyarázza, hogy miért. Az antantállamok harctéri helyzete abban az időben kedvezőtlen s így az antantkormányok nem látták szívesen még a béke emlegetését sem. Az antantszocialisták a maguk részéről ennek megfelelően meg is furták a konferenciát. B. könyvének egyik kiemelkedő fejezetében, egyébként kimutatja, hogy ebben a megfúrásban az első orosz forradalom kormányát, a — mensevikieket illette az oroszlánrész. De a magyar szocialisták szereplése is szinte tragikus volt ezen a kongresszuson.

Ezek a szocialisták mintegy félhivatalos kormány megbízásból vettek részt a konferencián, az akkori hadihelyzet alapján ugyanis a központi hatalmak szívesen tárgyaltak volna a békéről, de legalább is felhasználták az alkalmat békevágyuknak a tömegek előtti megcsillogtatására. A

magyar szocialista delegáció — ennek értelmében valóban olyan békéért szállt sikkra, amely Ausztria-Magyarország változatlan fenntartása alapján állt. Elzász-Lotharingia tekintetében „megegyezést“ óhajtott a német és francia szocialisták között, míg Lengyelországot — a Monarchia érdekeinek megfelelően — újból feltámasztotta volna. A nemzetek önrendelkezési jogáról — erről a szocialista elvről — tehát csak az ellenséges hatalmak kárára történt említés. (Lengyelország). És még ez a program is „megrovási kalandot“ vont maga után a magyar kormány részéről.

A kísérlet teljes mértékben mutatta, hogy a központi hatalmak kormányainak eszük ágában sincs egy valóban annexió nélküli és a népek önrendelkezési joga alapján való békét kötni, éppoly kevéssé, mint az antant hatalmak kormányainak. Világosan mutatta, hogy a kormány még lényegtelen engedményekbe sem hajlandó belemenni (mint amilyen Szerbia nemzetközileg történő felépítése lett volna) és a szocialista pártot éppoly becsapták, mint ahogy a párt is akaratlanul eszközévé vált a becsapásnak a tömegekkel szemben, akikben egy forradalom nélküli békekötés iránti illúziókat keltett. A szd. párt azonban még akkor sem látta be politikai tévedését, amely a háború meghosszabbításának eszköze lett.

Még 1918-ban is szembefordult azokkal a „vad sztrájkokkal“, amelyek a béke mindenáron való megkötésére irányultak, bár ezekben a kérdésekben akkor már mélyreható ellentétek álltak fenn magában a pártban is, mint azt az egykoru *Szocializmus* hasábjai mutatják. B. szerint még mindig azon folyt a vita, hogy „hogyan lehetne elkerülni a — kikerülhetetlen“, a háborús rendszer bukását és a szocialista párt hatalomrekerülését. *Gratz Gusztáv* és *Gyromi* munkáinak összehasonlításából B. arra a kétségtelenül helytálló következtetésre jut, hogy a párt a tömegeknek még a döntő órákban sem nyújtott semmilyen segítséget, semmiféle határozott irányítást.

Ha valami egyáltalán „végzetes“ volt októberre, akkor nem forradalmi eredete, nem az uralkodóosztály hatalmának összeomlása volt az, hanem vezetőinek az a megbocsájthatatlan illúziója, hogy az egyszer megindult háború összeomlás nélkül — vezető osztálya uralmának fenntartásával — külső és belső forradalmi harcok sorozata nélkül is befejezhető. Ez az illúzió, amely október későbbi vezetőit négy és fél éven keresztül végigkísérte, nemcsak a tömegek aktivitását bénította meg, nemcsak az egyedül lehetséges megoldás bekövetkezését késleltette és akadályozta. Hanem a késleltetés révén megfosztotta a forradalmat azoktól az előnyöktől is, amelyekkel — mint B. írja — a korábban kitört orosz forradalom rendelkezett: a hadviselő felek közötti ellentétek kihasználásától. Ha a magyar forradalom a bolgár front összeomlása előtt jön ki, bizonyára más esélyekkel tud egyezkedni és harcolni. Nem így történt. S mikor végül is ez a forradalom a pártok minden halogatása ellenére győzedelmeskedett, mikor az elkeseredett tömegek ezt a harcot — jóformán vezetés és irányítás nélkül — mégis megvívták, a Nemzeti Tanács és vezető pártjai ott álltak a győzelem érett gyümölcsével kezükben anélkül, hogy erre a győzelemre felkészültek volna, anélkül, hogy kellő energiával és elszántsággal rendelkeztek volna a győzelem megvédésére, eredményeinek biztosítására.

4. Le mort saisit le vif — a mult a maga csontkezeivel magához rántja az élő — a mult politikai hibái és tévedései az átalakulás új korszakára is rányomják a maguk bélyegét. Ez volt a helyzet az 1918-19-es Magyarországon a nemzetiségek tekintetében is. B. maga is hangsúlyozza, hogy a nemzetiségeknek ez a harca október „végzetének“ egyik legfontosabb forrása volt. És valóban: a forradalomnak — közvetlenül — idegen fegyverek vetettek véget.

Mi volt a magyar szocialisták nemzetiségi politikája 1918 előtt ?

Ez a politika — a nemzetiségek igényeinek lehető kielégítése mellett — a „nagyobb gazdasági egységek“ hasznos voltából indult ki és ennek megfelelően a nemzetiségeknek csak a kulturális önkormányzat jogát akarta megadni. (U. n. „nemzeti kulturális autonómia“). Az elmélet szerzője, az osztrák *Karl Renner* ilyen módon vélte megőrizni a bomlófélben lévő Habsburg Monarchiának az osztrák munkásosztály számára kétségtelenül előnyös nagy gazdasági területét... Az osztrák szocialistáknak azonban már a háború előtt oly kevés sikerük volt e nemzetiségi politikájukkal, hogy saját pártjuk és szakszervezeteik egységét sem tudták vele fenntartani. A nemzetközi kongresszusokon állandó vita tárgyát képezték a Habsburg-birodalom különböző nemzetiségű szocialistáinak villongásai, melyek oda vezettek, hogy Ausztria területén sokszor egyugyanazon helységben is különböző nemzetiségű párt és szakszervezetek állottak szemben egymással. A cseh szocialisták nagy-németséggel vádolták az osztrákokat — az osztrákok sovinizmussal a cseheket. Kétségtelen, hogy a nemzetiségi sovinizmusnak a párt kebelébe való bevonulásához nagyban hozzájárult a Renner-féle nemzetiségi program is, amely nem ismerte el a nemzetiségeknek azt a jogát, hogy sorsukról — akár a teljes elszakadás árán is — maguk határozzanak.

Még jobban kiéleződött ez a helyzet a háború alatt, mikor mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetiségek semmiféle kompromisszummal sem fogják beérni, ha a Monarchia katonai ereje, osztrák-magyar uralkodó osztályainak hatalma összeomlott. Az osztrák és magyar szocialisták látták ezt a helyzetet, de mindvégig a háború győztes vagy legalább is „döntetlen“ befejezésére, nem pedig a bekövetkező forradalomra alapozták taktikájukat. Így továbbra is kitartottak az elszakadásra való jog megtagadása mellett s nem vették figyelembe, hogy ez az álláspont milyen bizalmatlanságot kelt a nemzetiségeknél az osztrák és magyar szocialisták irányában is — hogy ez a bizalmatlanság milyen tragikus következményekkel járhat az eljövendő forradalom kimenetelére nézve.

B.-nek pl. már 1917 őszén látni kellett, hogy milyen tragikus szakadék keletkezett a nemzetiségi és osztrák szocialisták között. Résztvesz az osztrák testvérpártnak egy konferenciáján, amelyen a résztvevők már a „feloszlás közeledtét“ érzik. Az értekezlet, mint írja, mindnyájukból már csak szomorú és lesújtó érzéseket váltott ki. — „A cseh elvtársak — mondja B. — nem is jöttek már el az értekezletre; a lengyel elvtársak ott voltak és nagyon erélyesen természetesen (!) teljes állami függetlenségüket követelték.“ Az osztrák szocialisták összekötötték sorsukat a Monarchiával, érthető tehát, ha e Monarchia bomlása az ő pártjuk nemzetiségi ellentéteit is egész a szakadásig fokozta. De még ennél is szemléltetőbben írja le B. azt, hogy a magyar szocialisták előtt hogyan vált szinte egy pillanat alatt egész nemzetiségi politikájuk csődje nyilvánvalóvá.

1918 októberének utolsó napjaiban a pártvezetőség kiáltványt készült kiadni, amely még mindig a régi Magyarország területi integritásának szükségességét hangoztatta — „az egyenrangú népek testvéri szövetsége alapján“. „Amikor a pártvezetőség a szövegezés munkájával elkészült, átmentem a másik szobába, ahol pártunknak nem magyarajku nemzetiségi bizottságai tárgyaltak. Arra kértem őket, hogy a munkásosztály egységének kidomborítására ők is írják alá valamennyien a kiáltványt. Mire elvtársaink, románok, németek, szlovákok, szerbek, stb. kijelentették, hogy ők ezt a közösnek szánt kiáltványt nem írják alá — nekik már saját nemzeti bizottságaikkal vannak megállapodásaik... Egy pillanatra meghökkenem, nem érttem a dolgot... Később megértettem.

Hirtelenebbül és hangtalanabban még talán soha nem volt érezhető az átmenet az egyik történelmi fejezetből a másikba.

És valóban: a B. által leírt jelenetből a történelem levegője árad. A „nemzeti kulturális autonómia“ programja, amint láttuk, nem hogy a nemzetiségek, de még a nemzetiségi szocialisták elszakadási törekvéseit sem tudta elhárítani. Ezeket a törekvéseket persze valószínűleg a teljes önrendelkezési jog, az elszakadásra való jog elismerése sem hárihatta volna el. De elképzelhető-e, hogy a cseh és román népet akkor is bele lehet vinni a forradalom elleni intervenciós háborúba, ha a forradalom vezetői még annak idején a nemzetiségek őszinte barátainak mutatják magukat s ha ezekben a vezetőkben a nemzetiségek nem a régi elnyomó politika örököseit látják? Nem, ez legalább is nem valószínű. Példák vannak előttünk, amelyek kétségtelenül mutatják, hogy a szocialistáknak a régi nemzetiségi politikával való *gyökeres* szakítása — a népek önrendelkezési jogának teljes elismerése — más forradalmakban őszinte barátokat szerzett az új kormányzatnak a nemzetiségek körében, sőt föderatív alapon a régi „nagy gazdasági egység“ tulnyomórészt való fenntartását is lehetővé tette. A teljes önrendelkezési jog alapján való kiegyezésre a ruténnel, de talán még a szlovákokkal nekünk is lettek volna lehetőségeink, ha október a maga földreformját és szociális reformjait haladéktalanul keresztülviszi, ha a népek önrendelkezési joga alapján helyezkedik s e jog tiszteletbentartását a csehek irányában is biztosítani tudja. Az orosz-lengyel háború példája azonban azt is mutatja, hogy az önrendelkezési jog korábbi elismerése ebben a háborúban nem kis mértékben könnyítette meg az orosz hadsereg sikerét, amelynek imperialista szándékaiban a lengyel nép tömegei sem hittek.

Október és a nemzetiségek viszonya ilyenmódon szintén nem a végső műve volt, hanem egy történelmi folyamat eredménye, amelynek alakulásához a forradalom pártjainak nemzetiségi politikája is hozzájárult. Ez a politika nem tudta ugyan megakadályozni Magyarország feldarabolását, amit semmiféle politika sem akadályozhatott meg. De nem is tudta lecsillapítani a nemzetiségek izzó magyar gyűlöletét, amelyek a magyar uralkodó osztályról ezt az érzést — az októberi forradalom kárára — az új októberi, új Magyarországra is átvitték.

5. A nemzetiségek harca és az ország területének állandó összezsugorodása mellett, a forradalom bukásának további „végzetes“ okát látja B. a munkásság és a többi társadalmi osztályok *tulköveteléseiben*, amelyeket az adott körülmények között teljesíteni nem lehetett. A munkásság állandó elégedetlenségének evvel a tényével október más vezetőinek emlékirataiban is találkozunk és kétségtelen, hogy a munkásság az egész forradalom folyamán újabb és újabb követeléseket szegzett a kormányzat mellé. Annál meglepőbb azonban, hogy míg a többi memoárok ezeknek a „tulköveteléseknek“ az objektív *hátterét* is felvázolták, addig B. egész könyvének folyamán egyetlen szóval sem említi az ellenforradalomnak azokat a szervezkedési és szabotázs kísérleteit, amelyekkel összefüggésben ezek a követelések egyedül kapták meg igazi értelmüket és jelenségüket.

Miért nem ír B. ezekről a MOVE, az ébredő és egyéb szervezkedésekről, amelyek nem ritkán magának a kormánynak a kebeléből, a hadügyminisztériumból indultak ki, amelyek az események folyamán valóban végzetes szerepet játszottak a forradalom katonai bukásában? És miért emeli ki evvel szemben, hogy „az ország területének állandó összezsugorodása mellett a munkásoknak ez az elégedetlenségi hulláma volt az egyik ok, ami belülről omlasztotta és mosta a forradalom partjait és veszélyeztette a forradalom területét...?“

Erre a kérdésre egyszerűen nem tudunk felelni. Tény evvel szemben, hogy a munkásosztály állandó „elégedetlensége“ az ellenforradalom szer-

vezkedésének és ipari szabotázsának *ellenhatásaként* jelentkezett. S ez az elégedetlenség nem hogy dezorganizálta volna a forradalmat, hanem ellenkezőleg, értékes utmutatással szolgált a demokratikus kormánynak a szervezkedések és a rendszert aláásó ipari szabotázs kérielhetetlen betörésére.

Ha a „leszerelt katonák” — mint evvel a legtöbb memoárban találkozunk — azt a bizonyos 5400 koronás segélyt követelték, annak egyszerű oka az volt, hogy ezek a nyomorgó tömegek elégedetlenül látták, ahogy a demokratikus kormány a rendszer ellen konspiráló tisztek tömegét tartotta el és hozzá sem nyult a nagytőke hatalmas *hadinyereségeihez*. Hasonló volt, a helyzet az u. n. „vad szocializálások” esetében is.

Amíg a háború tartott, addig a nagy iparvállalatok és bankok hatalmas háborús nyereséggel termeltek, nem utolsó sorban azért is, mert a kormány megtiltotta a sztrájkokat és így a munkásság reálbérei a legalacsonyabb fokra süllyedtek. Mikor ezután a háborús konjunktúra megszűnt, a nyersanyagbeszerzés megnehezedett és a munkások is követelésekkel léptek fel, a termelés már nem volt ilyen nyereséges, sőt egyes esetekben egyenesen veszteséggel járt. A nagytőke erre leállította a gyárakat, munkásokat bocsátott el, vagy egyszerűen — a munkásság megfélemlítésére — szabotálta a termelést. A földbirtokosok a földreform elleni tiltakozásul ugyancsak parlagon hevertették a földjeiket. Minden forradalom közös sorsa ez, amely nem mer fellépni a nagytőke és nagybirtok önző osztályérdekei ellen. A munkásság „kontrollja” a gyárak felett, a szocializálás ezeknek a jelenségeknek a következtében születtek meg, s a demokratikus kormányzatnak ezekre a jelenségekre energikus feleletet kellett volna adnia. A spanyol példa mutatja, hogy a nagytőke elleni megfelelő intézkedésekkel az egykor „hirhedt” barcelonai munkások pl. túlóradíj nélkül is folytatják munkájukat a nemzeti védelem érdekében. A mi demokratikus kormányunk nem tudott kellő energiával fellépni a szabotázs ellen és evvel megteremteni egyben a multhatatlanul szükséges munkafegyelmet is, amely minden forradalmi kormányzat sikerének előfeltétele. Olyan befolyások érvényesültek ebben a kormányban, amelyek képtelenné tették arra, hogy a tömegek követelésének eleget tegyen és evvel joga legyen egyben a tényleges túlkövetelések lefékezésére is. Ez a tény már önmagában is megmagyarázná bukását, ehhez a bukáshoz azonban még más súlyos hibák és mulasztások is hozzájárultak.

6. Öt hónap nagy idő egy forradalom életében és október ez idő alatt még sem volt képes a maga földreformját legalább beindítani. Három és fél hónapig tartott, míg a kormány agrárreformterve egyáltalán elkészült. Holott a földkérdés talán legsürgősebb kérdése volt az országnak és a tömegek önkéntes földkisajátításai, a nemzetiségek elintézetlen problémája a demokratikus kormányt ebben a tekintetben is a legsürgősebb cselekvésre ösztönözték. Miért nem hajtott végre október földreformot, mikor ez a reform talán döntő jelentőségű lett volna a forradalom egész kimenetelére?

B. erre a kérdésre nem ad elfogadható feleletet, könyvében a következőket állapítja meg: „Ha pedig kutatjuk az okát annak, hogy miért történt meg a földhözjuttatás gyors folyamatának megakadályozása (!), akkor arra bukkanunk, hogy ez már azoknak az elméleteknek és megfontolásoknak az alapján történt, amelyek Oroszországban később a parasztságnak juttatott földek visszavételéhez és az u. n. kolhozok, vagyis mezőgazdasági szövetkezetek későbbi megalakulásához vezettek.” Röviden: „a sajátságos adottságu orosz forradalomból kicsírázott eszméknek a magyar forradalom földproblémáiban való ez az érvényesülése” akadályozta meg, hogy a magyar paraszt októbertől földet kapjon. — Nos, B.-nek ez a tétele bizonyos tárgyi tévedéseken alapul és ezért

kénytelenek vagyunk megállapításait korrigálni.

Valóban fennállt a „földhözjuttatásnak az a gyors folyamata“ októberben, amelyről B. beszél? Nem, — egy ilyen gyors folyamatról októberben nem lehet beszélni, ha ezt a folyamatot az akkori idők szükségleteihez mérjük. Egy „békés“ korszakban persze az októberi kormány eljárása meglepően „gyors“ lett volna, ez a „gyorsaság“ azonban annak idején szinte elviselhetetlen türelempróbát mért az érdekelt kifizető és földtelen rétegekre, akiket évek során át a földreform ígéretével hitegettek. A kormányzatnak az akkori rohanó időkhöz viszonyított lassúságát az magyarázza, hogy a földreform mértéke és a kártalanítás kérdése felett magában a minisztériumban is mélyreható ellentétek voltak. *Bodrogközy* pl. érdekes könyvében elég világosan megírja, hogy a régi rendszer emberei minden ágyujukat felvonultatták, hogy ezt a reformot megnyirbálják és megvalósítását kitolják, így aztán magának a törvénynek az elkészítése is, — mint irtuk — három és fél hónapot vett igénybe. A végre elkészült törvénynek azonban egyáltalán nem volt forradalmi jellege, ami alatt azt kell érteni, hogy mindent *felülről, bürokratikus*an akart szabályozni és semmit sem bízott az érdekelt parasztnak helyi szervezeteire. Világos, hogy egy ilyen törvény feltétlenül megvédi a birtokosokat attól, hogy esetleg egész birtokukat felosszák a parasztnak között. És ez a szempont a kormány egyes tényezői előtt valóban fontosabb volt, mint az a másik, hogy a parasztnak haladéktalanul és az egész országban egyszerre jussanak földjeik birtokába. Ebben a tekintetben október még csak 1848 márciusát sem érte el, ahol a törvényhozás *előbb* deklarálta a parasztnak jogait az általuk művelt urbéri földekre és csak *azután* tárgyalt a kártalanítás módjairól, azaz — amint Kossuth mondotta — „az események színvonalára emelkedett.“

Hogy a felülről és bürokratikus módon megvalósítandó földreform — a gyorsaság tekintetében — a legjobb esetben is *évekig* húzódtott volna, arra jellemző az akkori földművelésügyi miniszternek az az optimista számítása, amely szerint a felosztásra kerülő 8-10 millió holdból az első időben mindössze 3 millió hold jutott volna a parasztnak kezére. Ez Magyarország akkori területén alig lett volna több, mint amennyit a Nagyatádi-féle reform később a parasztnak kezére juttatott. Így a reform a gyakorlatban csak a parasztnak földfoglalásainak ellenszere lett és ezért voltak annakidején a régi rendszer hívei e reform talán leglegkesebb követelői.

A reform tempója tehát egyáltalán nem volt gyorsnak nevezhető és a „birtokszocializálás“ már csak azért sem állítható meg ezt a gyors tevékenységet, mert az első ilyen „szocializálás“ Somogyban 1919 március 4.-én, tehát mintegy két héttel a diktatura előtt ment végbe éppen a földreform elhúzódnásának eredményeképp. Bizonyos, hogy ezek a szocializálások helytelenek voltak. Azonban éppen az októberi kormány hibás parasztpolitikájából táplálkoztak, mivel a földreform elhúzódnása következtében vidéken mindenütt veszélyeztetve volt a földek megművelése és a városok éhínségnek néztek elébe. Így a városok *élelmezésének* megoldására ezek a birtokszocializálások látszottak a legcélravezetőbb eszköznek és ennek a feladatuknak március folyamán bizonyos mértékig valóban meg is feleltek. Ennek a szempontnak nem kis szerepe volt a „szocializálás“ bekövetkezésében és így az októberi kormány hibája egy újabb „baloldali“ hiba kiindulópontjává vált, amely a munkásságot és földmunkásságot a kevés földű és szegényparasztnaktól elszigetelve a forradalom bukásának valóban egyik legsúlyosabb tényezőjévé vált. Egy azonban bizonyos: ennek a „birtokszocializálási“ politikának az orosz október agrárpolitikájához semmi köze sem volt, ellenkezőleg, avval a politikával a legélesebb ellentétben állt.

Az orosz forradalmak minden ismerője tudja, hogy ott a kormányzat valóban — és egyetlen tollvonással — a parasztok kezére adta a nagybirtokokat és a mai szövetkezetek teljes félreismerésén alapszik az az állítás, mintha a kormány ezeket a földeket a parasztoktól „visszavette” volna. Nem, — ezek a földek ma is a parasztság kezén vannak, csupán a tulajdon formája változott át kollektív tulajdonná, miután a parasztok a kormány propagandája és segítsége folytán a kollektív művelés előnyeit felismerték. 1917-ben, vagy 19-ben azonban erről nem volt még szó. Az orosz októberi kormány a parasztok demokratikus földki-sajátításának támogatását tette agrárpolitikája központjává, abban a meggyőződésben, hogy a félféudális és kapitalista nagybirtokrendszernek ez a széttörése *előfeltétele* a termelés kollektív módjára való lassu át-térésnek a mezőgazdaságban, de előfeltétele egyszersmind a munkás-osztály és a széles paraszti rétegek szövetségének is. Magyarországhoz evvel szemben egy másik elmélet vezetett a birtokok felosztása helyett azok szocializálásához, egy olyan elmélet, amely a szociáldemokrata baloldali elmélete volt Németországban és másutt és a parasztokat „ellenforradalmároknak” tartva nem akarta birtokállományukat megerősíteni. Ez az elmélet, amely Magyarországon szintén a szd. párt balszárnyától (Hamburger) indult ki (és amelyet március vezetői is átvettek) lényegében a parasztság szerepének megneveléséből, a kevés földű és szegény-paraszti tömegektől való eltávolodásból fakadt. Ez az eltávolodás azonban még a század első évtizedére megy vissza, mikor a magyarországi munkásmozgalom egyre inkább az „elit” munkásság városi mozgalmává vált és a parasztság mozgalmaival való kapcsolatait teljesen elvesztette. Az októberi és márciusi forradalmaknak hibái a magyar munkásmozgalom talajából fakadtak és ezek a hibák, nem pedig „végzetes” idegen befolyás vált a két forradalom bukásának oly súlyos tényezőjévé.

7. Milyen tanulságok adódnak október hibáiból és mulasztásaiból?

Ezek a tanulságok ma is aktuálisak, mikor a spanyol események megmutatták, hogy egy demokratikus kormányzat nem válik szükségszerűen az események játékszerévé és az átalakulás feladatainak szabotálójává, ha valóban a tömegekre támaszkodik, s ha az átalakulásnak megfelelő és szilárd programmal néz elébe. Spanyolországban a februári választásokból kikerült rendszer egy ilyen kormányt az alapjává vált. Ez a kormány a kispolgári, paraszt és munkáspártok olyan koalíciójára támaszkodik, amely a demokratikus átalakulás legfontosabb feladataiban egyetért és a nagytőke-nagybirtok befolyásának lehetőségét már eleve megkötötte e program által. Mi volt evvel szemben a helyzet a magyar demokratikus átalakulásban?

Azoknak a pártoknak a koalíciója, amely októberben uralomra jutott már a háborút megelőző évek választójogi harcaiban nagyjában és egészében készen állt. Ez a koalíció függetlenségi párt balszárnyától a radikálisokon keresztül egész a szociáldemokráciáig terjedt és egyesítette a kispolgárság, a parasztok és intellektüelek legjobb elemeit a városi munkássággal. A Tisza-féle nagybirtokos és bankuralommal ezek a pártok egyaránt ellenségesen álltak szemben. Az egyaránt vágyott „demokratikus Magyarország” tekintetében azonban nem volt határozott elképzelésük s az érte való harc eszközeit sem tisztázták egymás között.

Nem volt egy ilyen határozott közös programjuk sem az agrár, sem a nemzetiségi kérdésben, s talán csak az egy választójogi tekintetében tisztázták elképzeléseiket. De 1912-ben ez a választójogi harc is holtpontra jutott, miután a koalíció ereje, a munkásosztály megtorpant a harc további — és talán forradalmat felidéző — folytatásától. A bekövetkezett háború így csak felfedte ennek a koalíciónak a tehetetlenségét a nagybirtokosok és bankok osztályuralmának rendszerével szem-

ben... Ez a háború annak a rendszernek a politikája volt, amely ellen éveken keresztül mindannyian küzdöttek. Ahhoz azonban, hogy ezt a küzdelmet a háború körülményei, a kiélezett osztályharc körülményei között folytassák, egészen más, határozottan forradalmi beállítottságra lett volna szükség. És valóban, a koalíció végzete éppen abból állt, hogy erre az addigi „békés“ fejlődéstől eltérő korszakra nem készült és a küzdelmet még mindig a „régik“ eszközökkel akarta folytatni. Így a háború teljes tehetetlenségre, sőt az uralkodó politika akaratlan támogatására ítélte a magyar nép erőinek demokratikus vezetőit.

A demokratikus pártokat csak a forradalom támasztotta fel, de nem saját erejükből, hanem a háborús összeomlás és a tömegek spontán harcainak jóvoltából. A hatalom váratlanul a kezükbe került, a demokratikus kormány azonban határozott és az időknek megfelelő program, felkészültség híján nem tudott élni ezzel a rendkívüli hatalommal. Olyan elemek kerültek mögé és közé, amelyek a régi rendszer erőinek hordozói voltak s a kormány politikája egyetlen ingadozásá vált a tömegek követelései és a régi rendszer politikusainak befolyása között. Ez volt az októberi kormányzat bukásának igazi oka, ezért haladt keresztül rajta az idők viharos folyama.

Egy rosszul értelmezett „kegyelet“ és a párt presztízsének megőrzése *Október Tragédiájá*-nak íróját, mint számos más elődjét, megakadályozta abban, hogy októbernek ezeket a tanulságait levonja. Ez a kegyelet a mult hibáival szemben azonban nem illő azokhoz a férfiakhoz, akik a jövőben ezeket a hibákat valóban ki akarják küszöbölni és a „demokratikus Magyarországért“ folyó harcot valóban hatékonyan akarják tenni.

Horváth János

JUNKERK TUNDÖKLÉSE ÉS NYOMORUSÁGA. A *Neue Tagebuch* egyik utóbbi számában *Kurt Kersten* egy porosz junker emlékiratait ismerteti. A neve: *Oldenburg-Januschau*. Aki ezt a részt nem ismeri, az nem érti meg a legutolsó évtizedek német történelmét. Mert nem Vilmos, nem Hindenburg, de mégcsak Hitler sem jelentik olyan teljességben az uralkodó német lényeket, mint ez az elpusztíthatatlannak látszó harapós öreg ur. Nélküle elképzelhetetlenek. Ő a folytonosság: a rablólovagok isteni moráljának változatlanlansága. Mindenfajta regresszió csak a vele való közösségben lesz hatalom. Csak, aki a Vilmos-korszak gerince és Hindenburg gyámja volt, lehetett Hitler egyenjogú szerződő fele. Oldenburg-Januschau elért mindent: földje, osztálya hatalmat jelentett, de hanyatló hatalmat, melyet csak az egyre fokozódó regresszió tarthat életben. A regressziót mindig egy hanyatló osztály jelenti, ép' azért nem véletlen, hogy a regresszió állandó gerince: Oldenburg-Januschau. Amikor úgy volt, hogy föld, osztály és hatalom eluszik, akkor ez a nyakas öreg újra rendbekerítette mindent. És ha békében úgy tudta, hogy a parlament szétkergetésére elég egy porosz hadnagy és tíz ember, akkor biztatására Hitler az adott pillanatban lényegében ezt az oldenburg-januschaut receptet alkalmazta. Ez a junker ismerte Németországot: a civilgyávaságot, szava nem póz volt és nem üres krakélereskedés, de a hatalmi tudat logikus arroganciája. És ennyi az egész ember és ennyi az egész típus, ez és semmi más a német hatalmi reakció lényege. Junkerek nyomorúságos tündöklése... Anachronizmus, de hatalom és ma ez a hatalmi dinamika fokozottan jelent erkölcsöt, hazát és kulturát. Oldenburg-Januschau emlékirataiban csámcsogva izleli ezt a hatalmi tudatot, az önönmaga történelemmé — regresszív dinamikává — terebélyesített életét. Ami nem szolgálja ezt az életet, az ellenség és hazaáruló. És kétszeres ellenség, ha az egyosztályból való mjer és tud vétót mondani. A mai német rezsim első számú közellensége csak az elfajzott junker lehetett: *Hellmuth von Gerlach*.

Emlékiratait (*Von rechts nach links* — Europa Verlag Zürich) most adta ki *Emil Ludwig*. Egy junker emlékiratait egy zsidó! A „hazaáruló“ Gerlach bűneire még halálában is ráduplázott. Valaha antiszemita volt, junker volt: „de az antiszemitizmustól nem annyira maguk a zsidók, mint az antiszemiták riasztottak el.“ És nem véletlen az sem, hogy Rathenau riadt kérdésére: — „De az Istenért, miért gyűlönek engem ezek az emberek olyan rettenetesen?“ — csak Gerlach tudta megadni az autentikus feleletet: „Kizárólag azért, mert Ön zsidó létére eredményes külpolitikát folytat Németország javára. Ön az eleven cáfolata annak az antiszemita teóriának, mely minden baj okát a zsidókban látja. Ezért akarják meggyilkolni.“ Gerlach junker volt, kinek családi hagyományai parancsolón irták elő az oldenburg-januschaut utat. 1848-ban egy Ludwig v. Gerlach volt a konzervatívok, Oldenburg-Januschau által csodált vezére. Az egyik Gerlach-nagyapa berlini rendőrigazgató volt, a másik életét egyetlen gondolat uralta: a felső tizezer részére micsoda uniformist kéne kreálni, hogy meg lehessen őket különböztetni az egyszerű polgárságtól. Minden adottság azt követelte, hogy Gerlach igazi junker legyen, de mire idegen földön idegen göröngyök hulltak a száműzött koporsójára, ez az élet egyet bizonyított: ellentétét mindannak, ami a junkert jelenti, ami a furor teutonicust élte. Amikor elföldelték: Gerlach a pacifizmus, demokrácia és szocializmus örökifjú pátriarchájává lényegült, halálában is dokumentálón villant fel egy szellem, mely árvának érzi magát, száműzöttnek, de amelyik tisztasága tudatában — halhatatlan. Hellmuth von Gerlach azt a szellemet jelentette, melyet *Arnold Zweig* (ujra egy zsidó!) formulázott: „*Mi*: ez a baloldali szellem volt. A világpolgárság, a világdemokrácia, az illendőség, a lélegzetvételhez szükséges levegő“. Aki egyszer beléköstolt ebbe a levegőbe, azt megöli a junker-atmoszféra. Aki meg akarja ismerni Oldenburg-Januschaut, világát, Németországot, az olvassa el Gerlach könyvét. A volt Németország és a mai Németország változatlanlansága egybekeverődve látható itt, egybekeverődve és élesen elkülönítve attól a németségtől, amit a Gerlachok a száműzöttek, a tiszták, az igazak jelentenek. Junkerek önzése és nevetsége, a konzervativizmus morálhazugsága és lélekviszása (melyet még a magyarországi választásokról szóló fejezet is aláhuz) éppen úgy megtalálható itt, mint a mai forradalmi kóklerkedés rekvizitumai: a kolonizáció, a fajkérdés és állatvédelem. És ebbe az atmoszférába beleágyazva egy élet, mely nem bírja el ezt az irtó ürességet és világgá tárulkozni, hogy becsületmentő szabadságtudattá érlelődjön. Jobbról-balra: Gerlach élete mindennél meggyőzőbben példázza az ut igazát és kikerülhetetlenségét. Trompf lehetne, ha a felelőségérzet tisztasága, logikus természetessége nem fosztaná meg szenzációjellegétől. Gerlach élete: a konzekvenciateljes tisztesség dokumentuma: „nem a politika rontja el a jellemet, de a politika mutatja meg a legjobban, hogy kinek nincs jelleme“. Hogy kinnek és miért nincs karaktere — erről szól Gerlach könyve és ezért lehet az Oldenburg-Januschau féle németség döntő bizonyítékú legitim antipódusa. Vannak naiv részletei, mint a tisztesség-szemlélet természetes következményei, de egészében: kemény és kegyetlen ítélet, egy jobb németség Európa színe előtt tett életvallomása. Egy junker tündöklése száműzöttség, nyomoruság ellenére. (Fábry Zoltán)

A ZÖLD ARVIZ* a cselekvő ember irodalmi dokumentuma. Önkéntelenül kínálkozik az összehasonlítás: Vajjon a szerző pozitív tetteinek a krónikája, a *Rög alatt* vagy az előttünk fekvő népies regény az előbbrevaló? Nemcsak tetszetős, de hasznos is elvégezni az egymásmelléállítást. A *Rög alatt* William Jammes pragmatizmusának bizonyos vallási licenciában való feloldása és egyben nemes illusztrációja is. Csak az a vállás, csak az a bölcséleti igazság elfogadható, amelynek nyomán áldás fa-

kad, amely könnyebbé és jobbá teszi az életet. Bizonyos mértékben Szabó Dezső kísért ebben a megállapításban. Az éhezó parasztgyereknek kenyert adni, ez az igazi átlényegülése, ez az igazi transzsubstanciációja az urvacsorán kiosztott kenyérnek. S ha a gyülekezet élére került pap nem érzi át ezt, nem teljesíti hivatását. Az adott gazdasági keretek és lehetőségek között mindent megtett Balázs Ferenc, hogy mintafalut csináljon a helységből, ahova kirendelte egyháza. Épített, szervezett, tanított, szövetkezeti rendszer elfogadására bírta rá hiveit. Falumunkájának csak kísérő jelensége volt a papi szolgálat. Ebben a munkában hivei közönytől kellett Balázsnak elsősorban megküzdenie. Az embereket kényszeríteni kellett arra, hogy a haladás gondolatával megbarátkozzanak, ki kellett rázni őket közönytől és önzésükből, rá kellett nevelni őket bizonyos kollektív gondolkozásra. Ebben a munkában a megaláztatások, gáncok és visszavetések egész sorával kellett megküzdenie. Volt alkalma megismerni az anyagot, amit formálni akart. A falu kiterült előtte, de a krónika mellett új irodalmi keret kellett, melyben bensőségesebb dolgait is kibeszélheti. Így született meg a Zöld árvíz.

Az utóbbi időben megjelent népies regények címei sorakoznak fel előttünk. Elsodort falu, Ég a Tisza, Ég a Volga, Csendes Don... A megszenesedett falu a haladás útjában. A haladást az antik bölcselők ismert fogalmkapcsolása révén az örök mozgást, a rohanást, a sodrást jelentő vízzel hozzák kapcsolatba a mai szerzők. És nemcsak szimbólikus jelentőségről van itt szó. A víz utat is jelent s ahol közlekedés fejlődik ki, ott többet tudnak az emberek. De maradjunk csak a naiv eposzok mithikus magyarázatánál, ahol a hasonlatok és szimbólumok eleven termőtalaja terül el. A vizek mellett zajlanak le a csaták és az idillek, az erdők és hegyek lakói a békesség emberei, akik a sebesült Parist fogadják maguk közé. A transzylvániai falu, ahol a Zöld árvíz meséje szövődik csak ürügyül viseli a regény jellegét. Valójában folytatása a Rög alatt-nak. Ez a regény keresett irodalmi forma arra, hogy a belső csődbe és csalódásokba kergetett falusi vezér problémáit a *személytelenség* leple alatt kiírja. Ez a kiütköző alanyiség teremti meg a couleur localt, a mesét, egyszóval mindazokat a kellékeket, melyek az elbeszélés legfőbb jellegzetességei. Deduktív módszer, melybe a szerző el nem mondott prédikációi, elnyelt indulatok, példabeszédei, aranymondásai is elférnek különböző személyekben felosztott egyénisége megnyilatkozásaképpen. Így is egész csomó mondanivalója akad a szerzőnek, aki akárhányszor kiveszi valamelyik hőse szájából a szót, folytatja és elköveti a műhibát: elárulja, hogy azonosította magát vele.. Az embernek egyébként az a véleménye, hogy a szerző a falusi mellékfigurák kulcsjellegét rejti véka alá. Nem a mese érdekében, hanem a szereplők maszkja miatt szövi és töri a cselekményt. Így esik meg aztán az, hogy a Zöld árvíz-nek nincs főhőse és nincs meséje. Széteső irás. A Rög alatt folytatása kötött formában. Mondhatnánk: vezérkönyv a transzylvániai falumunkához népszerű és művészi formában.

A szerző mégse szánhatta ezt a regényt vezérkönyvnek. Hisz uralkodó hangja borulátás. A cselekvő hős elbukik, csak az marad a felszínen, aki a maga önző érdekeit nézi. Az ilyen őt mindjárt megkapja a szerzőtől a róvást, de alapjában véve az eleső hős példája nem buzdító s a vigasztalás, hogy az elvonuló vizek után új zöld fakad, új nemzedék jön, amely — csalódás nélkül, frissen kezdi újra az elgáncsolt apák munkáját — nem biztató. Inkább a lemondás, inkább a halálvárás öreges megnyugvása ez. Mikor a sóvári pap személyében leplezetlenül bemutatja magát, felállítja a mérleget: az elvégzett munkával szemben a halál maga kuporodik a serpenyőben. „Ki magyar földön nagy sorsra vágyik rokhanva ér el az

* Balázs Ferenc regénye. Kiadta a Szépművészeti Társaság, Cluj, 1936.

éjszakaig" — jut eszünkbe Ady.

A falusi ember makacssága a haladással szemben mindennél elkese-
ritőbb. „És vajjon teremtett-e az Isten a gazdag parasztnál utolsóbbat?“
— teszi fel a kérdést a szerző. Ezen az ellenálláson egy pap minden jó
szándéka megtörik s ha van ereje ravaszkodni és erőszakoskodni, a kivi-
vott boldogság ríktó és kiabáló bizonyítékai ellenére se kerül el a ki-
csinyes megjegyzéseket és zsörtölődéseket. Nem érdemes. Ez a konkluzió.
De ennek a konkluziónak van egy nemesveretű balázsferenci mellék-
zöngéje: azért gyönyörű munka volt. Megérte a fáradságot.

A regényt művészivé teszi a szerző iráskészsége, a kissé romantikus,
de végig lüktető és eleven stílus, a realitás, mellyel figuráit kezeli. A
jó népies írók erényeire emlékeztet néha. Kár, hogy a világ, amit elének-
hoz, nem új. A magyar naturalizmus elsősorban Móricz Zsigmond írásai-
ban annyira kitermelte már ezt az irányt, hogy ma maga Móricz se talál
benne érdekest. Mint regényíró a gazdagabb lehetőségek rétegéhez, a vá-
rosi polgársághoz fordul. Falumunkájában ujságíróvá válik. És ezzel bi-
zonyítja, hogy a falu valóság, amit nem szabad többé a mithoszok vé-
kája alá rejteni, ha meg akarjuk végre váltani.

Míg a Rög alatt könyvtáram egyik legkedvesebb könyve, a Zöld ár-
vizet csalódással teszem le. Mint faludokumentum bizonytalan, mint iro-
dalom a közepes népies regények közé sorozandó.

A *KOR ÉS EMBERE* Itt van végre Neufeld Béla könyve, melyet oly-
régóta várunk. Husz évre nyult vissza az időben, hogy kiemelje
tanulmányait régi és mai folyóiratokból. Visszahozta így problémáit nap-
jainkig és nem késett el velük. Még a legrégebbről, a nemzetiségi cikkel sem,
mely még 1917-ben jelent meg Budapesten a Huszadik Században. Elő ez
a könyv ma is, mert a tanulmányok és cikkek szerzője nem tüneti, de
strukturális jelenségekhez szokott nyulni.

Nos: a katasztrófák prometheuszi szikláin sajogva egész világunk
olyan strukturális, gazdasági, erkölcsi, műveltségi válságban vergődik,
hogy a témák érvényessége nem mulik el sem a napokkal sem az évekkel.
Az egész könyvben talán csak három olyan cikket találtam, mely alól,
mintha kifutott volna az élő valóságoknak az a folyamata, melyhez írva vol-
tak. Viszont egyetlen olyan alkalom sem csábitotta cikkeinek átmentésé-
ben az író, amikor nem sorskérdéshez nyult volna.

A modern sorskérdés nagyon sok változatban vetitődik föl Neufeld
számára: „A nemzetiségi kérdés lélektanához“, — „A kultúra jövője“, —
„Világnézet és szexualitás“, — „Az új ember keleten“, — „A faszizmus
értelme“, — „Az értelmiség dilemmája“, — „Hitler és a német nép“, —
„A nemzeti szocializmus ideológiája“ — és így tovább. Még ott is, ahol
a freudizmus társadalmi vetületeit vizsgálja, olyan gazdag tájon jár,
hogy a problémák a problematikába, a problematika a sorsproblémába
nő át. Innen van könyvének izgalmas, sűrű légköre, melyben néha, mint
nehéz hajóképek mozgása jár nehéz terhével gondolkodása. A könyv min-
den irányból halmozódó tematikája egyébként is azt a benyomást kelti,
hogy az ember a kor kiélezett anyagi, erkölcsi és eszmei tartalmának a
kerekei közé van dobva. Innen az is, hogy könyvének minden oldalán ti-
tániságokba ütközik az olvasó: marxizmus, faszizmus, szovjetizmus, freu-
dizmus, háború, humanizmus, bukó, keletkező világ.

Neufeld sokféle tudással sokféle témához nyul. Tanítómestert jelent
azok számára, akik a kor ismeretei, irányzatai, hatalmi műveletei közt el-
igazodni akarnak. Beszélien bármiről, álláspontia szabatos, ítéletei tiszták,
vezetése biztos, erkölcsi magatartása magával ragadó. Minél köze-
lebb jut témáiban napjainkhoz, annál átlátszóbb és könnyebb lesz az elő-
adása.

Dicséretére szóljon, hogy mint marxista, nem dobja egyszerűen kut-

ba a freudizmust, mint azt többen teszik. Mint freudista vitatkozni mer a marxizmussal és mint történelmi materialista — vitatkozni a freudizmussal. Arra törekszik, hogy közös igazságokat találjon és nem eredménytelenül.

Neufeld bizonyosan tudja, hogy miért mentette át husz évi távolból, a nemzetiségi kérdés 1917 — tehát világháborúbeli — magyarországi állapotába világitó cikkét. Ezzel történelmi háttérrel adott a Magyarországon kívüli, más nemzetiségi államokba került magyarság mai politikai és szellemi helyzetének. Ez a cikk is attól az ideológiától lekedezett, melyet a modern magyan humanizmus vitt bele 1910 tájékán a maga harcos és nemzetiségi kiegyenlítésre törő politikájába: a Huszadik Században és a Világban.

A csehszlovák köztársaság keretei közé foglalt magyarság nehéz önkeresésében jól esett a kulturpolitikusnak már az első napoktól fogva megállapítani, hogy él valahol a Kárpátalján egy kész és művelt szellemiség, mely kidolgozott európai formákat hozott még a régi magyar világból. Ma is lehetetlen Neufeld Béla visszamentett, ma is élő tanulmányainak kötetét csak tudományos és publicisztikai tartalmuk és értékük szerint itélni meg.

Mihelyt van megfelelő, helytálló elméletünk egy politikailag kisebbségi sorsbajutott nemzetdarab kulturélettanáról, a tudományos elmeforma megkülönböztetett értéket és rangot nyer abban. Egy becses könyvnek a nemzetdarab életmechanikájából való kihozása pedig nemzetélettani értelmet kap.

Fontos dolog tudnunk azt, hogy valahol a csehszlovák-román határ közelében, annak a tájnak hűvös és ritka kultur légkörében egy sokféle és lemért tudású szellem megnyilatkozásait lehet számontartani. Mintha valaki ott fönn a maga külön magánegyetemén katedrájáról adna elő kortörténeti témákról. Ezt teszi eleven könyvében is. *Barta Lajos*

BUN ES BÜNTETÉS címen írja meg *Gartner Pál* idegorvos propagandának szánt tanulmányát*, melyben pillanatfelvételek módjára felvetíti a bűn és büntetés viszonyát a primitív koroktól a mai napig és azt bizonyítja, hogy a bűn felderítésére és a további bűnök megelőzésére egyedül a pszichoanalízis ad megfelelő utmutatást. Az író orvosi szempontból vizsgálja a kérdést, de ez nem jelenti azt, hogy erkölcsi és szociológiai szempontból is ne boncolná a problémát. Az orvosi szempontok itt tényleg arra jók csupán, hogy a bűnöző — beteg — egyéneken át meglássuk a bűnös — beteg — társadalmat is, mely még ma is saját ősi bűnét bünteti az egyénekben, akiket önfegyelmzésük nem tartott vissza a „büntől“ vagy akiknek nem volt hatalmuk arra, hogy bűneiket erényekké kendőzzék át. *Gartner* könyvének filmszerűen lepergő kis fejezetei megdöbbentő tényeket tárnak fel. Elsősorban azt, hogy a mai megtorlás alig emberibb, mint a primitív korok megtorlása, a bűnösnek valahogyan ma is a társadalomból való kitasztás az osztályrésze. Nem is lehet ez másképp a mai civilizáció kettőssége mellett. Ma többet mondunk rosszaknak, mint régen, de nem kevesebb rosszat tesszünk, ami más szóval annyit jelent, hogy ismereteinkkel nem az erkölcsi érzésünk nőtt nagyra, csak a képmutatásunk. Ne lopj! Ne ölj! — ezt parancsolja a társadalmunk első törvénye, de ugyanez a társadalom kihasznál bennünket, vagyis elveszi munkaerőnket s a háborúra kényszerít, tehát életünket is fenyegeti s ebből a ríkitő ellenmondásból következik, hogy a társadalom maga tartja ébren az egyének agresszív ösztöneit. Ha ugyan a bűnözés tényleg valami ősi ösztönből fakad, mint *Gartner* vallja. Szociológiai szemszögből nézve talán maga az önfentartás az ősi ösztön s mivel a tár-

* Novák R. kiadása Budapest, 1936.

szociális fejlődésében nem tudta eltávolítani az önfentartás gátjait, az ősi ösztön kielégítésére szolgált a javak erőszakos elragadása, mely intenzitásában az élet elrablásáig is fajulhatott anélkül, hogy ősi ösztön lenne. Ez a feltételezett ősi ösztön összefügg a determinizmus és a szabadakarat kérdésével s összefügg azzal, hogy jónak születünk-e vagy rossznak s büntetőjogi szempontból összefügg a beszámíthatóság kérdésével is. Minket leginkább a probléma szociológiai része érdekel s ha Gartner, mint orvos a kriminalitást az ösztönök és adottságok eredőjének tekinti, mi elsősorban a szociális adottságok világánál ítéljük meg a kérdést. Ha egy és ugyanazon bűn értékelése a délkörök szerint is változik, minket az analízis felderítő munkája után nem a bűn abszolút ténye érdekel, de sokkal inkább annak a szociális adottságok arányában való csökkenése vagy növekedése.

Garthner pszichoanalitikus uton akarja feltárni a bűn lelki és társadalmi strukturájának mélységeit, abban a meggyőződésben, hogy csak ez a módszer segít a helyes kiderítéshez, a racionális megtorláshoz és a megelőzéshez. Igaz, hogy az erőszak nem szolgálja sem a bizonyosságot, sem a megelőzést. Más kérdés: használ-e a kihallgatásnál mesterségesen megteremtett őszinteség, ha erre a társadalom s annak büntetőorganuma nem őszintén reagálnak? „Adott esetben — aljas anyagi indokokból elkövetett életellenes bűncselekményeknél — megfelelő és ártalmatlan gyógyszer kombinációval: 0.10 centigramm mescaline oldat és 0.20 centigramm koffein bőr alá fecskendezésével és egy evőkanál stramonium oldattal, olyan, a tudatos kritikát kikapcsoló módszer áll rendelkezésünkre, amelyben a vizsgált fél egy óráig hozzáférhető (rapport) állapotban van a kérdezővel és nem képes érdekeinek szolgálatában sem valótlanul mondani.

A pszichoanalitikus módszer mindenestre segíti az oldódást, túlszegíti a vádlottat a vallomás nehézségein s ezzel szemben mit tesz a megtorló társadalom? Rábélyegzi a vádlottra a *priusz*-t, mely nemezisként kíséri az életen végig, megfosztja az egyenlőrangú polgárság lehetőségétől, megfosztja az elzártság alatt a nemi élet kielégítésétől s ezáltal olyan agresszív kvalitásokat ébreszt benne, melyek kiszabadulása után ismét a társadalom ellen fognak irányulni, megfosztja a börtön ideje alatt a művelődés, utána a mindennapi kenyér és megbecsülés szociális lehetőségeitől — szóval megteremt egy olyan *circulus vitiosus*t, melyben a társadalom krónikusan megtermi a bűn feltételeit s az „ősi ösztönre“ hajló egyének a szociális adottságoktól is hajtva újra meg újra bűnbe esnek.

In magnis et voluisse sat' est — és nem szabad kicsinyelni, hogy ezzel a végzetes ellenmondással szemben megértő orvosok javítást követelnek és hogy a javulás feltételét a pontos diagnózisban látják. „A pszichoanalízis úgy határozza meg az egészséges emberi lelket, hogy az én az Erkölcsei-énnel egyet akar és ezzel az akarattal összhangban van az Ösztön-én törekvése“. Örvedetes, hogy a meg nem értő társadalom természetes reakcióképpen, ilyen megértő orvosokat tud már kitermelni. Hallgatni ugyan még nem hallgat rájuk, mert ha a fizikai fertőző betegségek ellen tesz is óvintézkedéseket, az erkölcsi hazugságok fertőzőtét vígan hagyja tenyészni. Gartner Pál azt kívánja, hogy a börtönökben úgy bánjanak a vádlottakkal, mintha gyógyintézetben lennének, egyelőre azonban inkább a „gyógyeletartóztatott“ egyének érezhetik magukat úgy, mintha máris a börtönben ülnének. Messze vagyunk még attól, hogy a bírót a pszichoanalízis szempontjait irányítsák s még inkább fennáll az a veszély, hogy a törvényszéki orvost sodorják el politikai szempontok. Csakugyan szép eredmény lenne az agresszív ösztönöket „átszellemiteni“ olyan síkra, melyen a közösséget szolgálják, de előbb a köznevelést kellene áthallítani az őszinteség formáira. Lehetséges-e ez?... Nem régen egy pedagógiai könyv jelent meg nálunk: *A hazugság, mint peda-*

gógiai probléma. A példák százaival bizonyította, mennyire átszötte életünket a hazugság, de arra a kérdésre: mely esetekben engedhető meg a hazugság? — nem tudott jobb megnyugtatót találni ennél: háboruban és kémiszolgálatban szabad hazudni. Amíg ilyen erkölcstelen kompromisszumok történnek az erkölcs nevében, addig se ereje, se tehetsége nincs komolyan küzdeni a bűn ellen. Annál nagyobb az érdeme azoknak, akik a vádlottak és vádlók megjavítása ügyében egyszerre veszik fel a harcot.

Kemény Gábor

D I S P U T A

A GYERMEKÉVEK SZEXUALITÁSARÓL

A *Korunk* július-augusztusi számában Székely Béla *A gyermekévek szexualitása* című könyvéről Altenau Pál tollából bírálat jelent meg, amelynek rámvonatkozó állításaival szemben helyreigazítással kell élnem. A cikkíró azt állítja, hogy a *Szép Szó*-ban Székely említett könyvéről írt bírálatomban fennakadtam a „szexuálisnak a szociális irányba való tolásán” és rosszalottam, hogy Székely az Oedipus-konfliktust „nem az infantilis szexualitásból vezeti le, hanem egy hatalmi kérdés következményének látja, amely utólag telitődik szexuális tartalommal.” „Még csodálatosabb azonban az — folytatja Altenau — hogy Gyömrői szerint az ösztönenergia szociális energiává válása, elitelés útján történik s ezzel bizonyítékot szolgáltat arra, hogy ha valaki szociális téren a freudizmust tökéletesen véghez akarja vinni, épp úgy reakcióssá lesz, mint a tradicionális pedagógia.”

Az így ezekkel a megállapításokkal olyan kérdéseket érint, amelyek a progresszív gyermekpszichológia általános érdekű problematikáját alkotják. A polgári nevelés alapeszköze a szexuális elfojtás. Kétségtelen azonban ezzel szemben, hogy szociálisan értékes ember csak olyan gyermekből lesz, aki nem fél a saját ösztöneivel szembenézni. A freudizmus egyik alaptétele az ösztönenergia többféle felhasználásának lehetősége. Senki sem kételkedhetik abban, hogy a szociális ember ösztönenergiáit nemcsak direkt kiélésre használja, hanem valamilyen, a szocietas érdekeit szolgáló működésre is. Ehhez persze szintén az szükséges, hogy föllépő ösztönigényeit ne elfojtsa, hanem egészséges módon kielégítse és a többletet, munkára, tudományra, művészetre használja. A szexuális energiának ilyen produktív munkára való felhasználását nevezi Freud „szublimálás“-nak.

Meglepő tehát a cikkemből vett fenti idézet, melynek hiányossága megváltoztatja értelmét és így jogosultnak érzem az egész mondatot újból idézni: „Az ösztönenergia szociálissá válása az ösztön bizonyos — megfelelő körülmények között igen magas — fokon való kiélésének előfeltétele mellett természetesen nem az „elfojtás”, hanem az „elitelés” és a „szublimálás” útján történik. A nevelés tehát nemcsak a szexualitás felszabadításából áll, hanem a szublimálási képesség fejlesztéséből is.”

Az „elitelés” (a freudi „Verurteilung” fordítása) nem jelenti tehát a szexuális ösztönnek, mint olyannak az elitelését, hanem azt a magatartást, amely a szociális embert szociális lelkiismerete révén, (mely szociális lelkiismeret éppen az „elitelni” tudáson alapul) meg fogja óvni pl. attól, hogy embertársát megkárosítsa, noha az ösztöneinek megfelelően. Nem hiszem, hogy ennek az elvnek, mely a freudi fölismerésekből adódik, következetes végigvitele „reakció”-hoz vezetne.

Még rá kell térnem az idézet első részére, mely dióhéjban reprodukálja Székely Bélának az Oedipus-komplexumról tett meghatározását.

Nem a freudista előitélete az, amely megköveteli, hogy ha valaki egy tudós kutatásainak eredményeit ismerteti, akkor azt ismertesse, amit az illető tudós alkotott. Freud nem tud arról, hogy az Oedipus-komplexus hatalmi kérdésből alakulna ki. Ha Székely Bélának az a véleménye, (amely vélemény magán hordja az Adleri individuálszichológia gondolkodás módjának jellegét, noha az individuálszichológia nem ismeri Oedipus-komplexust) ne tulajdonítsa ezt Freudnak, ne adjon egy freudi terminus technikusként önkényes értelmezést. (Érdekes, hogy a szexuális elfojtás elleni harcban ő maga sikkasztja el az Oedipus-komplexusból a szexualitást, t. i. a szexuális indítóokokat, akkor, amikor hatalmi kérdés következményének látja.) Enélkül a mesterséges homálykeltés nélkül könnyebben is lehetne megvitatni, hogy melyik álláspont áll közelebb a valósághoz.

Hogy az sem felel meg a valóságnak, hogy bírálatomban éppen a „szexuálisnak a szociális irányba való eltolásán“ akadtam fenn, mint ahogy ezt Altenau Pál állítja, illusztrálja cikkemnek első két bekezdése:

„A mai uralkodó pedagógia alapvető eszköze még mindég a szexuális elfojtás, noha a modern pszichológiai irányzatok egyre nagyobb tért hódítanak a nevelési módszerekben. Épp ezért bátor és tiszteletreméltó cselekedetnek számít, ha akad olyan pszichológus, aki vállalja, még a hivatalos népszerűtlenség árán is, egy jobb ügy szolgálatát.

Székely Béla „A gyermekévek szexualitása“ című könyvében megfelelő jelentőségére emeli ezt a nagy horderejű kérdést, mikor *Wilhelm Reich* elméletére támaszkodva megállapítja, hogy a szexuális elfojtás nemcsak az egyén életében idéz elő fejlődési zavarokat a neurotikus megbetegedésekkel, hanem kihatásai jelentkezik még társadalmi síkon is, ahol a szexuálisan gátolt ember harc képtelen és kihasználható“²² (Gyömrői Edit)

VALASZ AZ ELŐBBIEKRE

1. E sorok írója nem vallja sem Székely Béla, sem Gyömrői Edit felfogását. Kettőjük dolgát, hogy t. i. Freudnak vagy Adlernek van-e igaza és miben, vagy hogy ők hogyan ítélik meg Reich elméletét, mindezek eldöntését bátran rájuk kettejükre hagyhatom.

2. E *disputa* keretei viszont nem adnak teret arra, hogy ismertessem a szociális pedagógiáról, s ezzel kapcsolatosan a pedagógia egy kis részletkérdéséről, a gyermek szexuális életének megnyilvánulásaival szemben való reagálásról és esetleges irányító, beavatkozó módszerekről szóló állásfoglalásomat.

3. Nem marad tehát számomra más hátra, mint hogy örömmel regisztráljam, hogy Gyömrői Edit nem akar „reakciónak“ látszani s így a jövőben bizonyára ama magatartás analitikus vizsgálatából, „amely a szociális embert szociális lelkiismerete révén meg fogja óvni pl. attól, hogy embertársát megkárosítsa, noha az ösztöneinek megfelelően“, mint teljességgel alkalmatlant ki fogja hagyni ama szociális embercsoportot, amelynek szociális tevékenysége éppen abban áll, hogy embertársait megkárosítsa (lásd értéktöbblet), ha nem is ösztöneinek, hanem osztályhelyzetének megfelelően, — s ezzel a szociális ember szociális lelkiismeretét sem az elítélésben, sem a Verurteilungban nem fogja többé felfedezni akarni. Egyszóval, ha a szociális magatartás gyökereit nem az ember ösztönéletében, hanem a társadalom objektív osztályviszonylataiban és az egyes embernek e viszonylatokon belül elfoglalt helyzetében fogja keresni, bizonyára lényegesen kevesebb okot fog szolgáltatni arra, hogy szavát „félreértsék“ és reakciónak bélyegezzék. Altenau Pál

* A kiemelést a kérdés fokozottabb megvilágítás érdekében csak most alkalmazom. (Gy. E.)